This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Over dit boek

Dit is een digitale kopie van een boek dat al generaties lang op bibliotheekplanken heeft gestaan, maar nu zorgvuldig is gescand door Google. Dat doen we omdat we alle boeken ter wereld online beschikbaar willen maken.

Dit boek is zo oud dat het auteursrecht erop is verlopen, zodat het boek nu deel uitmaakt van het publieke domein. Een boek dat tot het publieke domein behoort, is een boek dat nooit onder het auteursrecht is gevallen, of waarvan de wettelijke auteursrechttermijn is verlopen. Het kan per land verschillen of een boek tot het publieke domein behoort. Boeken in het publieke domein zijn een stem uit het verleden. Ze vormen een bron van geschiedenis, cultuur en kennis die anders moeilijk te verkrijgen zou zijn.

Aantekeningen, opmerkingen en andere kanttekeningen die in het origineel stonden, worden weergegeven in dit bestand, als herinnering aan de lange reis die het boek heeft gemaakt van uitgever naar bibliotheek, en uiteindelijk naar u.

Richtlijnen voor gebruik

Google werkt samen met bibliotheken om materiaal uit het publieke domein te digitaliseren, zodat het voor iedereen beschikbaar wordt. Boeken uit het publieke domein behoren toe aan het publiek; wij bewaren ze alleen. Dit is echter een kostbaar proces. Om deze dienst te kunnen blijven leveren, hebben we maatregelen genomen om misbruik door commerciële partijen te voorkomen, zoals het plaatsen van technische beperkingen op automatisch zoeken.

Verder vragen we u het volgende:

+ *Gebruik de bestanden alleen voor niet-commerciële doeleinden* We hebben Zoeken naar boeken met Google ontworpen voor gebruik door individuen. We vragen u deze bestanden alleen te gebruiken voor persoonlijke en niet-commerciële doeleinden.

+ *Voer geen geautomatiseerde zoekopdrachten uit* Stuur geen geautomatiseerde zoekopdrachten naar het systeem van Google. Als u onderzoek doet naar computervertalingen, optische tekenherkenning of andere wetenschapsgebieden waarbij u toegang nodig heeft tot grote hoeveelheden tekst, kunt u contact met ons opnemen. We raden u aan hiervoor materiaal uit het publieke domein te gebruiken, en kunnen u misschien hiermee van dienst zijn.

+ *Laat de eigendomsverklaring staan* Het “watermerk” van Google dat u onder aan elk bestand ziet, dient om mensen informatie over het project te geven, en ze te helpen extra materiaal te vinden met Zoeken naar boeken met Google. Verwijder dit watermerk niet.

+ *Houd u aan de wet* Wat u ook doet, houd er rekening mee dat u er zelf verantwoordelijk voor bent dat alles wat u doet legaal is. U kunt er niet van uitgaan dat wanneer een werk beschikbaar lijkt te zijn voor het publieke domein in de Verenigde Staten, het ook publiek domein is voor gebruikers in andere landen. Of er nog auteursrecht op een boek rust, verschilt per land. We kunnen u niet vertellen wat u in uw geval met een bepaald boek mag doen. Neem niet zomaar aan dat u een boek overal ter wereld op allerlei manieren kunt gebruiken, wanneer het eenmaal in Zoeken naar boeken met Google staat. De wettelijke aansprakelijkheid voor auteursrechten is behoorlijk streng.

Informatie over Zoeken naar boeken met Google

Het doel van Google is om alle informatie wereldwijd toegankelijk en bruikbaar te maken. Zoeken naar boeken met Google helpt lezers boeken uit allerlei landen te ontdekken, en helpt auteurs en uitgevers om een nieuw leespubliek te bereiken. U kunt de volledige tekst van dit boek doorzoeken op het web via `http://books.google.com`

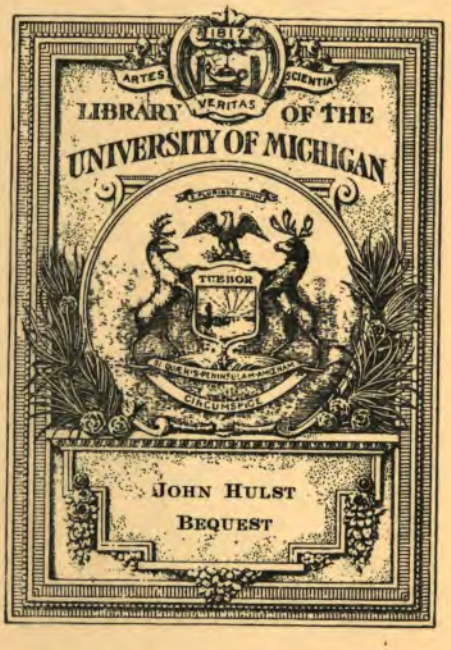
1817
ARTES
VERITAS
SCIENTIA
LIBRARY OF THE
UNIVERSITY OF MICHIGAN
TUEBOR
SI QUAERIS PENINSULAM AMOENAM
CIRCUMSPICE
JOHN HULST
BEQUEST

ACHTSTE BUNDEL

VERZAMELDE OPSTELLEN

Van den zelfden Schrijver:

Een wederwoord voor Dr. H. J. A. M. Schaepman.
Over Literatuur.
Een Liefde, Roman, Tweede Druk.
De Kleine Republiek, Roman, 2 Deelen.
Eerste Bundel Verzamelde Opstellen, Tweede Druk.
Tweede Bundel Verzamelde Opstellen, Tweede Druk.
Derde Bundel Verzamelde Opstellen.
Vierde Bundel Verzamelde Opstellen.
Vijfde Bundel Verzamelde Opstellen.
Zesde Bundel Verzamelde Opstellen.
Zevende Bundel Verzamelde Opstellen.

Akëdysséril. Naar VILLIERS DE L'ISLE-ADAM. Met 8 etsen van M. BAUER.

J. A. Alberdingk Thijm, Eene levensbeschrijving door A. J. Met lithographisch portret door JAN VETH en band door A. J. DERKINDEREN.
Multatuli, door A. J.
Blank en Geel, door A. J.

L. VAN DEYSSEL

ACHTSTE BUNDEL

VERZAMELDE OPSTELLEN

UITGEGEVEN TE AMSTERDAM DOOR SCHELTEMA
EN HOLKEMA'S BOEKHANDEL + + + + MCMV

839.38
A329
1894
v. 8.

977618-322

INHOUDSOPGAVE.

KRITIEK.

BLADZ.

FEESTEN VAN JAC. VAN LOOY 1
HET LAATSTE BOEK VAN FRANS COENEN JR. 21
HET DAGBOEK VAN MARIE BASHKIRTSEFF 37
KRITIEK OVER HONORÉ DE BALZAC 55
EEN MONUMENT VOOR EMILE ZOLA 71
DE ONSCHULD VAN DEN SOCIALIST VAN DER GOES. 79
HULDE AAN JOZEF ISRAËLS. 91
GYSBREGHT VAN AEMSTEL. 97
VOORDRACHTEN VAN MEVROUW TITIA VAN LOOY-VAN GELDER. 105
NICOLAAS BEETS' CAMERA OBSCURA 113

PROZA-GEDICHTEN.

Kind-Leven.

I. DE WANDELING 141
II. MIDDAGETEN 205
III. VADERS VERSCHIJNING 219
IV. IN HET FIJNE MIDDAGLICHT 225

Het Ik.

(Heroïesch-individualistische Dagboekbladen).

BEZOEK AAN DE POLITIEK 243
BIJ HET GRAF VAN NAPOLEON 259

SUPPLEMENT BIJ DE KRITIEK.

FRANS ERENS 281

KRITIEK:

FEESTEN VAN JAC. VAN LOOY.

FEESTEN VAN JAC. VAN LOOY.

UITGAVE: AMSTERDAM, 1902.

I.

De bundel Feesten van Van Looy bevat zes proza gedichten: dat van den Maaier; dat met het Zilveren-Feest van de Burgerluitjes; de Wandeling der twee gelieven met den regenboog aan 't eind; de Verjaardag van de Burgervrouw, het Avondfeest in den tuin der edellieden, en de Hartjes-dag.

» — »Heb ik het je niet gezegd, oudje", sprak Nelissen
»weêr, »dat je verjaardag een goede dag zou zijn?"
»'t Was in de vroegte. Zijn vrouw opgestaan van"
»het kermis-bed, trok voorzichtig het rol-gordijn half-"
»op, en zette dan het raam hoog op de lat, voor den"
»heerlijken Augustus-morgen, die dauw-nat en zoo koel"
»schaduwig om aan te zien, door de bloempotten in"
»'t kozijn heen, door de kleurige belletjes vooral van"
»een mooie als een tocht-scherm voor het raam wijd-"
»uitstaande foksia, neêrparelde in het achter-plaatsje."
» — »Hè, dat 's frisch, 't is je weêrtje."

Ziedaar, dat is kunst. Hoe eenvoudiger en hoe meer op het aller-gewoonste gelijkend, hoe moeilijker in haar bestanddeelen te ontleden misschien, is de lieve kunst.

Wat ziet gij liever, een mooye, jonge vrouw, uw

zuster of uw bruid, of een... museüm? Heil hem, die de voorkeur kan geven aan het oogenblik, dat zijn zuster 's ochtends binnenkomt voor het ontbijt, boven het later ochtenduur, waarin hij in het museüm zal studeeren.

Zoo een alinea van Van Looy doet aan als een onbekende, mooye, maar meer dan mooye want lieve, vrouw, die plotseling om den hoek komt kijken van een zomerprieël waarin gij vertoeft.

Waar ligt het nu aan, dat zoo iets mooi en kunst is?

Hoe komt het, dat een prent-briefkaart, die de zelfde voorstelling geeft, nauwlijks aardig om te zien is en alleen even het zintuig van het oog bezig houdt, terwijl met het lezen dezer strophe van Van Looy dadelijk onze gedachte, ons levensbesef, wordt aangeraakt, ons gemoed als 't ware een tint aanneemt en wij innerlijk genieten?

Het ligt aan de woordkeuze. Uit de woordkeuze blijkt de gemoedshouding of de gemoedsgesteldheid, waarin de kunstenaar verkeerde toen hij deze woorden nederschreef. In den volzin, zoo als hij daar vóor ons is, ligt voor altijd afgespiegeld, de gemoeds-uitdrukking van den schrijver, die in zijn oog moet geweest zijn toen hij gebogen nederzat en het déze woorden waren die op déze wijze na elkaâr kwamen.

Het ligt aan de woordkeuze. Het is om dat er staat: »in de vroegte." Het is om dat er staat: »'t Was in de vroegte." Het is om dat er staat: »'t Was in de vroegte" en dan een punt en dan een nieuwe volzin: »Zijn vrouw" en zoo voort; en om dat er niet staat, bij voorbeeld: »Zijn vrouw was 's morgens vroeg opgestaan" of: »Het was nog vroeg. Zijn vrouw" en zoo voort.

Het is om dat er staat: »'t Was in de vroegte" en dan van de vrouw, die »voorzichtig" het rol-gordijn optrok, waarachter de heerlijke Augustus-morgen zoû

verschijnen, en om dat die morgen langs de bloempotten in 't kozijn wel, maar »vooral" door de »kleurige belletjes" van de foksia, kwam, en op zekere wijze kwam, namelijk »parelde". —

Het is deze woordkeuze, die de deugd van dit geschrevene bepaalt, het is deze woordkeuze, die de oorzaak is van het diepe welbehagen in den lezer, omdat uit deze woordkeuze *blijkt*, dat de kunstenaar zijn onderwerp *beminde* toen hij schreef, om dat *door de woordkeuze* de liefde, waarin de dichter zijn onderwerp mooi en beminnens-waard zag, op dadelijke wijze, zonder overdenking of redeneering, wordt overgebracht in den lezer.

Daarom is de kunst zoo iets heerlijks, om dat wij een gevoel krijgen als wanneer een heel zacht klinkende en door ons vertrouwde stem tot ons zoû zeggen: «wees rustig, het leven *is* heerlijk en goed" maar wij nu daarenboven iets *zien* in onze gedachte en van dat geziene uit de gerust-stelling in ons doordringt.

In der daad, het is zoo. 's Ochtends vroeg *is* het »in de vroegte", dat beduidt: gelukkig en melodisch, en de Augustusmorgen máákt ons rijk want in der daad »parelt" hij voor ons neêr, hij *is* als een licht-mist van parelen en geeft ons dus het genot dat parelen geven: hij laat ons die zien. —

De aangehaalde regels zijn het begin van het Feest, dat in den bundel is opgenomen onder nummer IV, den verjaardag der Burger-vrouw.

II.

Bij de lezing der kunst van Van Looy denk ik er weêr aan, met hoeveel doordringend begrip het

woord »beschrijvend" moet worden verstaan, wil men dit woord ter kenschetsing van één bepaalde schrijfwijze of letterkunde, in onderscheiding van andere schrijfwijzen, kunnen bezigen.

Immers: in een ánderen zin dan die, waarin men het woord »beschrijvend" aldus gebruiken kan, is de »beschrijvende" kunst juist »kúnst" in zoo ver als zij niet slechts beschrijvend is.

Het is juist de mate, waarin een volzinvak van Van Looy als het zoo even door mij uitgeschrevene, verschilt van iets, dat alleen een beschrijving der daarin genoemde voorwerpen of verschijnselen zoû zijn, — het is juist in die mate, dat zoo iets »kunst" of »literatuur" is.

Zoo iets is namelijk niet slechts beschrijving, maar zoo iets is: *mooye* beschrijving. Dáár hebben wij het. En nu is het kunst of literatuur niet óm dát het en óok niet ófschóon het: beschrijving is, maar: omdat er mooiheid in is, en wijl het, dát eenmaal zoo zijnde, onverschillig is of die mooiheid steekt in een samenspraak of in regelen, die een voorstelling van zekere voorwerpen en verschijnselen geven.

Het bewijs hiervoor is de wet, dat hoe inniger onze geest »beschrijving"-literatuur proeft, hoe minder hij de eigenschap van te zijn »beschrijvend" in onderscheiding van andere literatuur, die niet beschrijvend is, — bij het gelezene zal merken.

Bij het innige proeven wordt men het zingen van het gemoed van den schrijver in het geschrevene gewaar en een beschrijving is alleen zoo mooi wijl zij niet een »beschrijving" is, maar een fijn of diep geluid van vreugde of verrukking of smart, dat, zoo als de liefdes-strophe van een minnaar, van uit een wel-luidend menschengemoed gaat naar de voorwerpen en verschijnselen van het Leven.

Dit is ook een der redenen, die de meerderheid van

zuivere kunst, of kunst alleen om zich zelfs wille, boven strekkingskunst, verklaren.

Strekkings-kunst troost mij zoo als de leeraar de dood-arm achtergebleven weduwe troost, maar zuivere kunst troost mij zoo als de weduwe getroost wordt, die op eens haar dood gewaanden man terugkrijgt en een huis vol heerlijkheden daarenboven.

»Beschrijvings"-kunst zoû »niets zeggen tot het gemoed", zoû »het hart niet opheffen".

Beschrijvings-kunst »spreekt alléén »tot het gemoed", heeft géen andere functie dan »het hart op te heffen". Anders *is* het geen kunst.

Zij spreekt alleen tot het gemoed in schooner en rijker trant dan strekkingskunst. Zij spréékt mij, om het zoo uit te drukken, niet van den hemel, maar zij brèngt mij er ín.

Zij doet u niet een edele gedachte denken, maar zij brengt iets in u, dat als een soort van goud-schemering in uw blik over de tafel wordt, èn te gelijk wordt: een, minder of meer krachtige, gewaarwording van het Leven door u, waarin de hoogst strekkende formuleeringen van geestelijke bewegingen, dat »gedachten" zijn, overtroffen worden, krachteloos worden en verzinken.

III.

»Beschrijvings"-literatuur bestáát er in zekeren zin eígenlijk niet.

Want deze bestaat niet als rubriek eener waarlijk belangrijke classificatie.

Want het is, zoo als ieder-een aanstonds zal inzien, een opper-vlákkige verdeeling, die, welke de literatuur onderscheidt in beschrijvings-kunst, samenspraak-kunst, en zoo voort. Immers kan de minst ontwikkelde onmiddellijk erkennen, dat, wanneer ik u zeer uitvoerig een koffie-

pot voorstel, ik iets anders doe dan als ik u een gesprek tusschen een held en heldin of tusschen twee schoorsteenvegers laat hooren.

De onderscheiding tusschen »beschrijvings"-letterkunde en andere letterkunde kán nuttig zijn, maar dan alleen voor een lager doel dan eenigszins hooge wijsgeerig-letterkundige overdenkingen.

Even als de onderscheiding tusschen »beschrijvings"- en niet-beschrijvings-kunst, — zijn de meeste andere kunst-historische en elementaire kunst-critische onderscheidingen nuttig zeker, noodig zelfs waarschijnlijk, maar betreffen zij het wezen der zaak toch niet.

Er ZIJN alleen: graden en schakeeringen van geestelijke schoonheid in den mensch, die iets uit-drukken wil door een der kunsten, èn: graden en schakeeringen in de zuiverheid, waarmede dit geschiedt.

Meer nog dan door wat mij te *zien* wordt gegeven, word ik wellicht aangedaan door wat ik *hoor* in de zoo even overgeschreven plaats van Van Looy.

. . . . . .

»'t Was in de vroegte. Zijn vrouw opgestaan van" »het kermis-bed, trok voorzichtig het rol-gordijn half-" »op, *en zette dan het raam hoog op de lat*. . . . . ."

Hierbij *hoor* ik NIET: het schuiven van het raam, of het geluid, dat het plaatsen van de lat maakt; maar door den klank der woorden: . . . »zette *dan* het raam *hoog op de lat* . . .", door het hooren van dien klank *als geestes-beweging*, terwijl die mij te gelijk dit bepaalde doet zien, — . . . . »hoog . . op . . de lat" dat is: een zekere breede toon (»hoog") en dan met een korten zwenk de hoogte in en dáár poozend, daar met een

enkelen korten tred van bereiking poozend als op een smallen top, (». . . . op . . . . de lat") — door deze klanken-op-een-volging aldus te hooren word ik de geluks-schakeering, den graad van geestelijk genoegen, gewaar, waarin de schrijver was, toen hij dit zag, en dien hij, door het met déze zuiverheid uit te drukken, aldus in mij overbrengt.

IV.

De dingen, die ik hier zeg, zijn, wat hun praktiesch nut aangaat, alleen om menschen die op het punt waren het ook zoo te begrijpen, een duwtje te geven op dat zij in de volheid van het begrip vallen.

Na den met een zwenk stijgenden tusschen-zin over »de lat", komt de iets lagere, volle en egale, betreffende den »Augustus-morgen", die wordt gevolgd door dezen, diep in toon en rijk geschakeerd: ». . . . , die dauwnat en zoo koel schaduwig om aan te zien. . . ."

Dat wat men kunst noemt, bevindt zich in zulke kleine dingen, als hier, bij voorbeeld, het onderscheid tusschen »koel schaduwig om aan te zien" èn de eventueele woordenreeks »koel schaduwig om te zien."

In het onderscheid tusschen »aan te zien" en »te zien" is hier het belang-rijke klank-verschil van dit tusschenzin-einde, belang-rijk en alleen dáárom »klank-verschil" in de hoogere, immaterieële, on-technische, beteekenis van dat woord, wijl het de vertastbaring is eener beweging in de geestelijke of wijsgeerige stelling van den kunstenaar.

De kunstenaar ziet de natuur namelijk met zijn figuren mede, door zijn figuren heen, — niet dus zóó als zijn figuren die zien maar zoo als die gezien wordt

door den meer onbewusten blik der figuren tot een schoon en teêr en éénig samenstel veréénigd met den meer bewusten blik van den kunstenaar.

Nu en dan zal in zijn strophen of volzin-geheelen het zien van den kunstenaar zelf meer naar voren komen, dan weêr dat der figuren, en een enkele maal zal de volkomen Eenheid er zijn.

Zoo passen de woorden »hoog op de lat zetten" nog zeer bij de afgebeeldde vrouw zelf, ook de »heerlijke Augustusmorgen" is nog niet geheel anders dan zij; maar het melodisch gegolf der taal wilde daarna zulk een krachtigen stoot in diepen toon, dat die, na het hard schuimig gespeel met »dauw-nat" en »koel schaduwig", uitliep in het forsche »om aan te zien", waarin de kunstenaar bijna zich zelf geheel ontbloot.

Want niet de vrouw, maar wel de kunstenaar zal ooit van een Augustus-morgen denken, dat die heerlijk is »om *aan* te zien."

De vrouw ziet niet naar den Augustus-morgen maar ziet den Augustus-morgen aan, zoo als zij een mensch zoû áanzien, maar dit is wel wat zij het minste van zich zelve weet en daarom zelve niet zoo zeggen zoû.

Juist door dat de vrouw den morgen áanziet, verkwijnt dadelijk voor even dat bedrijvige in haar blik en vermindert haar aandeel in het geestelijk samenzijn met den kunstenaar zóo, dat deze bijna geheel alleen op dat oogenblik nog doende is.

V.

Bij al het goede, dat de bundel Feesten van Van Looy bevat, — Van Looy is áltijd »goed", dan weêr rijker, dan weêr minder rijk, maar nooit valsch, nooit er naast, nooit ledig — bij al het goede is één Feest, het VIe, dat van het begin tot het einde gestadig door blijft gloeyen op een hoogte zooals die in de in mijn

eerste paragraafje door mij uitgeschreven regelen, van het IVe Feest, werd bereikt, zoo niet een hoogere nog.

Dit is de Wandeling der twee gelieven met den regenboog aan 't eind.

Niet als bij het stuk van den »Maaier" (Ve Feest), bestaat de voortreffelijkheid der kunst hier in de groote mate en de groote gelijkmatigheid van kracht en warmte waarmede de kunstenaar de natuur heeft bezien, zóo als hij haar ook in zijn andere werken zag. Hier is iets anders gebeurd. Hier heeft zich een nieuw en edeler bestanddeel nog in de kunst van Van Looy gemengd. Hier heeft de kunstenaar, om zijn afbeelding van het doen en laten van twee eenvoudige verloofden heen, de natuur gezien — in verband met hetgeen in die verloofden omgaat en zich in hun woorden en bewegingen uit — zóó, als die verloofden en verliefden haar zelf zouden zien indien *die wisten wat zij zagen.*

De kunstenaar, déze kunstenaar met zijn zeldzame vermogens van helder-ziendheid en natuur-getrouwheid, heeft zijn geest vereenzelvigd met dien van een paar jonge beminnenden, en tóén heeft dáárdoor die verheffing in zijn leven plaats gegrepen, heeft zijne levensbeschouwing zich verinnigd en verfijnd en de natuur een nieuw voorkomen aangenomen voor zijn oogen.

Hier heeft die vereeniging van den geest van den kunstenaar met den geest zijner figuren, waarover ik sprak bij de aangehaalde, aangehaalde ook in den zin van geliefkoosde, regelen uit het IVe Feest, de strophen gestadig, bij telkens hernieuwde opkomingen, doorgloeid.

In den kunstenaar is iets wonderlijks en alles-beheerschends. Het zal dit zijn, wat men de ziel noemt. Fijne opmerkingen betreffende het gemoeds-, geestes- en zenuwstelsel-leven, goeden-smaak, encyclopediesch cultuur-historische begrippen, heroïsche opvattingen, metaphysische gedachten, — het is alles interessant, velerlei

zijn de aandoeningen, en de bekoring van het Leven, die der conversatie en die der eenzame overpeinzingen, is eindeloos genuanceerd en gegradueerd, — maar stil, daar is iets ánders, daar is iets wat dit alles níets doet schijnen, daar heeft een aanraking plaats gehad met iets dat als een onbeschrijfelijk zacht licht zoo helder en zacht en als een zee is zoo groot, — dit is de Ziel, die heeft bewogen. —

Zoo als in den mensch het leven der Ziel het leven en de levens-uitingen van het gemoed en die der zintuigen beheerscht, — zoo als de mensch veel aardig en heerlijk zal vinden met zijn gemoed en veel moois zal zien waar hij kijkt met het zintuig van het oog, en veel neuriën zal en in vriendelijken toon spreken met het zintuig der stem, wanneer zijn Ziel blijde is, — zoo beheerscht ook, wanneer een mensch zijne geaardheid en zijne gesteldheid omzet in kunst, zijne Ziel, die dan de ziel wordt van zijn werk, van uit haar ondergrondsche gloeyen, dat het eigenlijke wezen van het werk is, alle meer naar buiten zichtbare deelen van dat werk.

Zonder dat de kunstenaar er zich op heeft toegelegd, wordt, wanneer de Ziel is aangedaan en haar latente leven in het Onbewuste heeft onderbroken, dan alles anders in zijne kunst: zijn kijk op de dingen, zijn plastiek, zijn vergelijkingen, en heel het samenstel van zijn volzin.

VI.

»Stilletjes stapte Marie naast Antoon en ze liet"
»haar jongen maar begaan, zoo hij haar hand bij een"
»vinger vasthield en daar kinderachtig heen en weêr"
»meê schommelde. Over het hooge pad, dat uit de"
»duinen was komen dalen, treuzelden ze daar met hun"
»beidjes alsof er heel geen tijd bestond in de wereld,"

»tot eindelijk het lekkere weggetje voor goed gelijk"
»bleef met de morsige Kanaal-straat en Marie zoetjes-"
»aan het spel met haar arm hield tegen, heusch, ze"
»moesten het nu uit laten bloeien. Had zoo pas nog"
»niet een man in een blauwen pijekker zijn ringbaard"
»opgestoken naar het paartje dat daar als opgetild"
»liep over den rand?.....
»Als een schat zoo innig had hij 'n dichtgeknoopten"
»rooien zakdoek onder den arm vastgekneld gehad"
»en hooggelaarsd was hij op zijn zee-beenen in de"
»laagte woelig weggestevend."

Hoort gij het hoogere rhythme? Hooger, in den zin van hooger dan een gemiddeld rhythme-peil?

Alles beweegt in dit lied. Er is een dartelend geschommel en gedein in de volzinnen als van een bootje met veel druk gekoos er in, naast en met de golfjes van de zee.

»Het hooge pad" »*was komen dalen*" uit de duinen. Kan het? Het pad daalt toch immers niet, *ik* ben het, die daal over het onbewegelijke pad, —? O ja, het kan, het pad is zelfs iets meers als dalende dan als onbewegelijk zijnde. Het pad daalt als een zich ontrollend lint van boven. Het pad daalt om dat het er alleen *is* voor zoo ver ik het zie. Het *bestaat* alleen *als* mijn voorstelling. En ik zie het als een stil gebleven daling, als iets bedrijvigs, om dat alles in mij nu in beweging is. Mijn voorstelling van het hooger en dan lager zijnde pad beweegt in mij als het, zichtbaar geworden, begrip »daling", en de voorstelling, die het pad is, — het pad is niet anders dan de voorstelling er van — doet dus in mij, wat het begrip aangeeft, het daalt of het is naar mij heen komen dalen.

Vóor het andere innerlijk licht, dat ontstoken is achter de bezigheid der uitdrukking van voorstellingen

in woorden, wordt de plastiek voor één deel minder uitvoerig, te gelijk korter en sterker, en voor een ander deel tevens wedergevend hoe ik mijn gevoel van levens-innigheid en levens-zekerheid uitgedrukt zie in alle de dingen en verschijnselen van het Leven. Van den onverschilligen voorbijgaanden zeeman zie ik de essentiëele of in waarheid hoofd-zákelijk treffende beweging: hij steekt zijn ringbaard op naar het paartje — Wat doet de zeeman? Kijkt hij naar het paartje? Ja, maar hij doet iets, plastiesch en karakteristiek veel wezenlijkers: hij steekt zijn ringbaard naar hen op. Het kijken wordt hierdoor stilzwijgend vermeld en de vermelding er van overtroffen. — En hoe heeft de zeeman den rooien zakdoek onder zijn arm? *Als een schat* zoo innig. Het *is* zoo, kijk maar, maar ook is het alleen zoo om dat *ik* het zoo zie, en om het zoo te zien moet gij even mooi kijken als ik, moet gij ook *die* levens-zekerheid in u hebben en die voorstelling zal worden in alles rondom u.

Prachtig is in der daad dat laatste zinnetje.

Alle geest-vermogens, die bij zulk kunstwerk te pas komen, zijn, wanneer de ziel nieuw is bewogen, in hoogere bedrijvigheid en naderen elkaâr en gaan als 't ware in elkaâr op.

Als een schat zoo innig had de zeeman zijn rooien zakdoek, maar tevens was hij »*hoog-gelaarsd op zijn zee-beenen in de laagte woelig weggestevend.*"

Dat is: mijn innige levens-zekerheid vertoont zich aan mij in de verschijningen buiten mij, die tevens het grootste waaraan zij doen denken, dat is: het heele leven voor zoo ver het hun betreft, in zich concentreeren: in den zeeman zie ik de zee met hare schepen. Proeft ieder woord: hij was »op zijn zee-beenen in de laagte *woelig weggestevend.*"

VII.

Lieve Vrienden, even als de onderscheiding tusschen beschrijvings-kunst en niet-beschrijvings-kunst, is de onderscheiding tusschen Realisme en Idealisme conventioneel, dat is: nu en dan nuttig, maar niet wezenlijk of het wézen rakend, en in hoogste ressort onbeteekenend.

Goed Idealisme zal reëel zijn en goed Realisme ideaal.

Ziet hier, deze kunst van Van Looy, een gewone wandeling van twee verloofden uit den minderen-stand op onze gewone dagelijksche welbekende »aarde", ziet er uit als iets, dat men zoû moeten noemen: zeer burgerlijk realisme. Het is een meisje en een jongen. De hoed van het meisje gaat bij het kussen scheef. Heur haren verwaayen. Zij hebben een »paraplu."

Toch is dit burgerlijk realisme niet alleen wijsgeerige kunst, maar tevens wijsgeeriger èn meer kùnst, dan een werk van zoo-genaamde strekkings-kunst, waarin, bij voorbeeld, in samenspraak-vorm de vraag behandeld zoû worden: wat meer werkelijk aanwezig is: het subject of het object, de levens-verschijningen òf mijn voorstelling er van, de vraag in hoe-verre een zeeman het-zelfde is als de zee, en zoo voort.

Dit realisme is wijsgeeriger dan samenspraak-kunst betrèffende een wijsgeerig vraagstuk om dat een wijsgeerige stelling of stellingen-complex een hoogeren toestand bereikt waar het tot iets niet slechts gedachts maar tevens gevoelds wordt en zoo zeer gevoelds dat het zich in eene voorstelling uit-drukt.

En dit realisme is meer kunst dan de samenspraak- of betoog-kunst, die wij bedoelen, om dat zij geen voorstellingen geeft in verbànd mèt of als vóorbeeld ván de in het betoog gebrachte stellingen, maar om dat de door den auteur, al of niet met zijn eigen medeweten, gedachte, wijsgeerige stelling, geheel is opgegaan in en zich dus nu bevindt in: de voorstelling, die hij

geeft, en die voorstelling, op haar beurt, juist dááraan haar stabiliteit dankt.

Even als het gebeente in het bloeyende lichaam is de abstracte wijsgeerige stelling verborgen binnen in de sensitieve kunst-voorstelling, die alleen leeft en heerlijk is om aan te zien wijl zij niet anders dan het bekleedsel van dezen vasten kern is.

Alle kunst, die de bepaalde kunst-genieting te weeg brengt, die onzen géest genoegen doet, móét wijsgeerige kunst zijn, daar zij anders onzen geest niet zoû bereiken.

Het is niet anders mogelijk dan vertoevend op een aanmerkelijke wijsgeerige hoogte, dat de kunstenaarsgeest het weggaan van den zeeman zóó zien kan, dat de hand schrijft, dat die zeeman «woelig wegstevende".

Dit is dus de zaak. De kunst zal altijd bestaan uit eenvoudige, gelijkmatige voorstellingen of melodiën. De wijsbegeerte zal er niet tusschen door steken als een stuk van het gebeente van iemant die zijn arm heeft gebroken, maar zal, aan de oppervlakte onzichtbaar, de eigenaardige volzinnen-opeenvolging, de eigenaardige woordschikking in de volzinnen, de eigenaardige vorming zelve der enkel-woorden soms, in éen woord alle bestand-deelen, die door aldus samen te komen déze kunst te weeg brengen, bepalen.

VIII.

Dit zesde der Feesten van Van Looy is ontstaan uit een soort geestes-gloeying, die niet alleen het scherp omlijnde in de plastiek der figuren heeft veroorzaakt, — waarvan het trekje over des zeemans ringbaard een voorbeeld is — en het ethische in de plastiek zooals het zich in den zakdoek-schat vertoont — maar die als gloeying zelve niet het minst naar boven komt in het voorkomen van het landschap dat de verloofden omgeeft:

»— »Je dacht aan mij, toe nou", vleide Marie. "
»— »Dat mocht je willen "
»Ze lachten allebei schuwig en zwegen weêr. Om"
»hen was de aarde zoo wonderlijk verhuld. De weg"
»gloorde en glom gloeden uit, rijke en innige, bruin"
»en blauw, als nat oogengespiegel onder de heimelijke"
»vergulding van den hemel. Dompiger werd het en"
»toch bleef het hel en schitter-stil; al wat groen in de"
»helling en langs het water was, fluweelde zwaar en"
»flonkerde zoo warmig, dat er de laatste kouwe blauwe"
»sneeuw wel voor smelten zou als op een vuurplaat."
»Ver-weg dampten de zwaar geworden schimmen der"
»boomen en 't leek er of de knoppen al sprongen in"
»de zoete zoelte; of de prachtige overwelving zelve"
»losleekte, konden ze het zeven van den regen zien"
»en het drenken hooren. Stil stapten ze zoo een poosje"
»de kanaalbrug te gemoet, stiller nog indien het"
»mogelijk was, zouen ze hebben gegaan. En in de"
»beklemmende bekoring kwam daar naar Marie weêr"
»het sappelen van het water onder den wal, luider en"
»zoo afzonderlijk, dat een onnoozel gevoeltje als van"
»bangheid haar even overviel. "
»— »'t Is haast te warm", zei ze en voelde zich"
»dan gerust. "
»Antoon gaf niet dadelijk antwoord. "
»— »'t Is of we in een droom loopen", zei hij, »zalig"."
»Een ingetogenheid was in zijn stem verstaanbaar."
»Van zelve antwoordde ze niets terug.... "

. . . . . .

»....Boordevol was ze, ze kon het haast niet op,"
»leek diep te muizen, wanneer ze dan weêr eventjes"
»hief haar heel stil stralend gezicht. "

Het streven naar de Eenheid, het trachten der verschillende geestvermogens, die in beweging zijn gekomen, om in elkaâr op te gaan, is in alles bespeur-

baar. Zoo is deze afbeelding de wandeling van twee verloofden, wandeling die zoo heerlijk is omdat zij twee verliefden zijn; maar ook is het eenvoudig de afbeelding der verrukking van den kunstenaar, die een nieuwe geesteswereld vond, der verrukking van den levens-gelukkige, die een hoogere schakeering van zijn beseffen heeft bereikt.

»...; verrukkelijk wanneer je zoo iets zekers vast in je bezit" heet het op de eerste bladzijde van het heerlijke werkje. De geest van den kunstenaar was uitgegaan in onbekende streken. »Zij zoû er gauw verdwaald geraakt zijn in zoo een woestenij", lezen we op bladzijde drie. En als hij in de woestijn, die toch ook weêr de gewone werkelijkheid is, den hemel heeft gevonden, hetgeen hem verzinnebeeld wordt door de figuur van den regenboog aan het eind van den tocht, en deze verbleekt, dan staat er: »En 't was als een treuring toen ze de boog nakeken... *Het inzicht was verflauwd*...", op de voorlaatste bladzij.

Eenheid tusschen het geestesgebeuren in den kunstenaar en den inhoud der voorstellingen, Eenheid ook tusschen de natuur en de verliefden, die er in wandelen gaan. De weg gloort en is als nat oogengespiegel, het groen flonkert, maar ook het meisje heeft een »heel stil stralend gezicht".

Wie zal de bekoring, wie zal het bewegen der bevalligheid in zulke zinnetjes formuleeren?

... »stil stapten ze zoo een poosje de Kanaalbrug te gemoet", en dan, tot den zelfden volzin behoorend: ».., stiller nog indien het mogelijk was zouën ze hebben gegaan".

En dan dat latere haaltje, nadat hij gezegd heeft: »'t Is of we in een droom loopen, zalig", en er een ingetogenheid in zijn stem verstaanbaar was, dit latere haaltje dan daar; »Van zelve antwoordde ze niets terug".

Na »van zelve" zoû men oppervlakkig meenen, dat

haar antwoord was »ja zalig" of zoo, want als zij iets deed zonder daarbij te denken, »van zelve", — wat kon dat dan anders dan de meest gewone beäming van zijn gezegde zijn: »ja zalig". Maar néen! álles, de aarde-hemel en zij zelven beiden wilden toen de volkomen stilte, en daarom antwoordde ze *van zelve* niets terug.

IX.

Wint dit zesde Feest, die Wandeling der twee gelieven, het in teêr hoogheid van alle stukken in den Bundel, — het vijfde Feest, dat van den Maaier, wint het, óók van dit zesde, in diepte en gelijkmatigheid van voorstellings-kracht.

»In de schaduw, met de knokige voeten naar de"
»wilgen-sloot, tusschen zijn al hooi-wordende zwaaien,"
»lag hij in zijn volle lengte, recht als een dooie. Op"
»den stoppelgrond hij rustte in al zijn mest- en aard-"
»sombere kleêren, jas, broek en vest; zijn klompen"
»uitgesloft bij zijn beenen stonden, de groote teenen"
»zich wrongen door de zwarte ruigte van zijn kousen."
»Zijn rechterarm strekte slap bijzijen 't stijve lijf, maar"
»van zijn linker drukte de knuist geknepen bij de"
»losse das-slippen, tegen het plankige vest aan, dat"
»hoog was toegeknoopt om de vrees voor de tocht"
»die de slaap besluipt. En zijn verfomfaaide zon-hoed"
»vernieuwd met wat verf, ondoordringbaar besmeerd"
»en waar een touwtje als versiersel om rondging, over-"
»luifelde zijn neêre oogleên, stutte op den sterken"
»driehoek van zijn neus, enkel zoo het forsche kinne-"
»bak bloot latend van zijn hoofd, dat tot over de"
»ooren verzonken lag in een kussentje hooi. Versold"
»wat, stak 't vragerig op aan den draderigen nek,"
»doezig van zweet, als overtogen met afwezigheid,"
»en er de mond uit de grauwing der baardstoppels"

»pruilde in eene verstevene kauwing, een kring als"
»getrokken in natte leem leek, die telkens vuriger"
»werd overspeeld van zon uit de spichtige wilgeblâren."

Dit is van het aller-beste »naturalisme". Onze geest hunkert er naar met den Champagne, dien men in Schelling's tijd goed kende, gedrenkt te worden, zoo als die parelt in Van Looy's zesde Feest, en die duidelijk herinnert ook aan de machtige geestesdranken, waarmede onze zeventiende-eeuwers hun grandioze dorsten leschten, — maar hoe welkom is ons ook, dát één-voelen met de groote Natuur, die stoere kracht en tevredenheid van zich gezond en machtig met de aarde meê te leven voelen, die zich in de volzinnen van dezen »Maaier" heeft verbeeld.

Ik signaleer dezen »Maaier" als uit-muntend tusschen al Van Looy's andere werk in uitdrukkings-kracht, in vermogen om de natuur, het aarde-leven als zoodanig en in zich zelf, te laten voelen als een genot-rijkheid. Vóor hij zijn zesde Feest bereikte, vond de gelukkige dit nog. Want »je moet niet vergeten" (6e Feest) dat Van Looy, op heel belang-rijke wijze, zonder zijn taal-vorming zeer merkbaar te wijzigen, alleen door het opnemen telkens van díe bepaalde, reeds bestaande, woorden, in de egale volzin-vloeying, en door het onmerkbaar weglaten van aanlengende woorden en tusschen-zinnen, hier een nieuwe kunst-vorming maakte.

Indien wij meenen, dat in het VIe Feest een hoogere toon zich bevindt, een etherischer gezicht op de wereld, moeten wij vooral, indien die weêr door iets anders uitmunten, de overige werken niet iets minder hoog waardeeren, want juist dit fijnere inzicht in het Leven, dat in het VIe Feest vertegenwoordigd is, versterkt ons begrip van het over-een-komstige van alles wat op de een of andere wijze voortreflijk in zijn soort is.

HET LAATSTE BOEK VAN
FRANS COENEN JR.

HET LAATSTE BOEK VAN FRANS COENEN JR.

ZONDAGSRUST DOOR FRANS COENEN JR.
L. J. VEEN. — AMSTERDAM (1903).—

I.

Dit boek, volgende op de boeken STUDIES, VERVELING, EEN ZWAKKE en BLEEKE LEVENS van den zelfden auteur, bevat twee werken: de Zondagsrust zelf en daarachter: Bezwaarlijke Liefde. —

Een criticus is een bij uitstek gevoelig toestel, reageerend op wat hem wordt aangedaan.

De lectuur van Coenen heeft altijd een heel bizondere, bepaalde werking. Een zeker auteur geeft den indruk dat er een groote, bewegende, en in al haar bewegingen gratievolle, vrouw, in de kamer is gekomen; een ander doet het lezers-hoofd meer onmiddellijk om zoo te zeggen fyziek aan en brengt daarin een soort wielende helle koortsachtigheid; een derde verschaft u een schakeering van... »zaligheid", genotrijk en broos, waarin het heerlijk te liggen is, maar die gij toch te onderscheiden weet van uw realistisch-werkelijk aanschouwde omgeving; maar bij Coenen ging het mij nu weêr zóo:

Ik las de honderd vijf-en-vijftig bladzijden van zijn Zondagsrust op een Dinsdag.

Na een uurtje stond ik op en keek eens door het

venster naar mijn over-buurman's tuin: »hee", dacht ik, »daar staat een man te werken op Zondag, waar zoû daar zoo'n haast bij zijn?"

Eenigen tijd later rustte ik weêr eens van mijn lectuur en sprak met een jeugdig huisgenoot, die binnen was gekomen, en zei: »hee, ben je dan van-daag, op Zondag, naar schóól geweest?!" —

Ziet, waarde lezers, ik zeg, dat dit een *machtig kunstenaarschap* bij Frans Coenen Jr. bewijst.

Het is onjuist te meenen, dat de vraag of er al of niet »ziel" in een werk is, beantwoord zoû worden door den aard der voorstellingen in dat werk.

Niet alleen zal een geschrift, waarin dikwijls het woord »ziel" gebruikt wordt, wel eens geen sikkepitje ziel bevatten; maar ook een geschrift, waarin niet over ziel en zieligheden gekletst wordt maar waarin de voorstellingen vol engelen of andere etherische of onschuldige wezens zijn, zal dikwijls minder ziel inhouden dan zekere beschrijving van een zuurkraampje.

Men moet zeer voorzichtig zijn met het gebruik der woorden realisme, naturalisme, idealisme.

Men kan niet zeggen dat kunstenaars, die »de werkelijkheid afbeelden", de minder-soortige functie verrichten van te reageeren op indrukken van buiten, van het milieu, en anders niet, terwijl bij psychische kunstenaars daarentegen de indrukken vóor de reproductie gelouterd worden in hunne vooraf hun bewust geworden ziele-sfeer. Men kan dit niet zeggen, daar de eenvoudigste werkelijkheids-afbeelding bepaald psychische kunst kan zijn.

Er is kunst die alleen uit een oppervlakkige reactie op oppervlakkige indrukken bestaat, maar de bizonderheid van als zeer groot bekende en toch naar de aangenomen terminologie realistisch te noemen kunstwerken uit vroeger tijd, wordt juist veroorzaakt door

de ziele-diepte, waarin de indrukken verzonken zijn geweest voor zij in de kunst werden wedergegeven.

In Zondagsrust verhaalt Frans Coenen hoe een werkmans- of kleine-beambte-gezin (de man en vader is »aan" een »wasscherij") in een nieuwe-buurt van een groote stad zijn Zondag doorleeft. Het verhaal geeft den indruk, dat zoo een leven dengene, die het opmerkt, niet bepaald heerlijk en prachtig moet voorkomen, maar dat zoo een leven, integendeel, een allerellendigste boel is.

Nu vertoont zich in den lezer niet het gevoelen, dat deze schrijver een nare nurksche man is, die slechts van zure, weeë en akelige dingen gewaagt; maar wel de opvatting, dat hier een menschenziel in wanhoop haar klacht uit over het leven.

Het is de mate van intensiteit van geest-aanwezigheid in een kunstwerk, die ons in den auteur een oppervlakkigen naargeestigen levens-boudeerder of een in diep leed verzonken menschenziel doet ontwaren.

Zondagsrust is een kunstwerk omdat het niet een naargeestig verhaal aangaande een vervelend en leelijk stukje werkelijkheid is, maar om dat het de weeklacht is van een bizonder en fijn en door starre wanhoop bevangen menschengemoed.

Ik had onlangs gelegenheid op te merken, dat mystisch of spiritueel impressionisme door dezen zijn aard zelven niet iets voortreffelijkers is dan sensueel impressionisme, want dat het slechts aankomt op den voortreffelijkheidsgraad in de gegeven soort bereikt.

Even zoo kan men zeggen, dat wel eens een voor zeker indeelings-doel als »naturalistisch" te rubriceeren kunstwerk, in zijn aard meer mystiek bevat dan een ander zich als mystisch voordoend geschrift, dat wat zijn ware wezen, wat de er toe vereischte geestes-

zelf van invloed is geweest dan thans het geval is, nu de vormen met de werkelijkheid overeenkomen en het sentiment meer als een mist of waas daar over heen ligt; want het sentiment heeft ook hier wel deugdelijk de vormen zelf te weeg gebracht. Hiér tot in de kleinste deeltjes vlak naast elkaâr, dáar in breedere deelen gescheiden, — bestaat de volzin uit een afwisseling van de objectief werkelijke en de subjectief karakteriseerende woorden of uitdrukkingen, wier werking op elkaâr de werking van volzinnen, volzinvakken, alineaas en bladzijden, bepaalt en wier vereenigde werking aldus de te weeg gebrachte kunst zelve constituëert.

Het sentiment dus heeft de vormen, waaruit deze kunst bestaat, te weeg gebracht, omdat de vormen bestáan in de veréeniging van het objectief werkelijke en het subjectief karakterizeerende.

»Een laat-Octobermorgen lichtte bleek over de nieuwe"
»stad. De strekking der huizen-blokken, de rechte,"
»diepe straatgeulen werden al duidelijker in den barren"
»opstand hunner hardbruine muren in hun ver-heen-"
»lijnende, uitgestorven verlatenheid."

De plastiek bestáát hier in de vereeniging van »laat-Octobermorgen" (objectief) en »lichtte bleek" (subjectief), uit »straat-" (objectief) en »-geulen" (subjectief), uit »bruine muren" (objectief) en »barren opstand" en »hard-" (subjectief).

De woorden »laat-Octobermorgen", »straat" en »bruine muren" veroorzaken wel voorstellingen in het denken, maar zijn niet »plastiek", niet kunst-plastiek, zij worden eerst Kunstplastiek door hun vereeniging met de subjectieve toevoegselen. En deze subjectieve toevoegselen worden veroorzaakt door het sentiment. Het sentiment is dus ook hier rechtstreeks van invloed op de plastiek.

Het is echter niet alleen uit de toevoeging der zoo even als subjectief aangeduide woorden aan de objectieve, binnen een bepaalde plaatsruimte, op de bladzijde, dat de aanwezigheid van sentiment is op te maken en het is niet alleen die toevoeging zonder meer, die »kunst" heeft veroorzaakt.

Het zoû zeer goed denkbaar zijn, dat de woorden »laat-Octobermorgen" en »lichtte bleek", »straat-" en »-geulen" enz., niet ver van elkaâr verwijderd, en op elkaâr betrekking hebbende, werden aangetroffen, en dat toch de text, waarin die voorkwamen, niet door sentiment was tot stand gebracht en niet kunst had gevormd.

Het is alleen om dat deze vereeniging van het subjectieve en objectieve heeft plaats gehad in verband met de overige elementen der volzin-samenstelling en in verband met de volgorde der volzinnen onderling, dat sentiment gewerkt blijkt te hebben en kunst is ontstaan.

Het prachtige geheim van deze kunst, verborgen in haar adem zelve, verborgen in dat sentiment, waaruit zij is voortgekomen en dat als een mist om haar heen is, is dat haar star vasthouden aan de »waarheid", aan dat wat zij werkelijk ziet, in verbinding staat met het duistere maar toch aanwezige vermoeden in den kunstenaarsgeest ook *op deze wijze* het gelukkige in plaats van het ongelukkige te kunnen zien.

Zij zal haar ontmoeting met engelen mededeelen, in plaats van haar ontmoeting met weeë monsters, dat menschen waren, maar alleen dán wanneer zij met even open en even klare oogen de engelen in haar kamers heeft gezien.

In deze kunst is een aanbidding van de waarheid, die haar verheft boven alle andere kunst, waarin het

los-fantastische of wezenloos verzonnene het voornaamste bestand-deel van schijnbaar fraaie en kleurige tafereelen is. Er is geen zekerder middel om in de mate, waarin men dat werkelijk kán worden, visionnair te zijn, dan een hard-nekkig vast-houden aan de meest simpele en zekere waarheid.

Het werk Zondagsrust van Coenen is een uitmuntende compositie en is misschien, alles in aanmerking genomen, en als afgerondde arbeid, het beste, wat deze voortreffelijke artiest heeft gegeven.

Er is niets te lang en niets te kort in en geen enkele herhaling. Het geeft precies den geheelen dag, beginnend met het bleeke ochtendlichten en eindigend weêr met den hollen zwarten nacht.

De werken van een tijdperk, die zullen leven blijven in de gedachten der kenners en minnaars van Nederlandsche Literatuur, zijn werken als Zondagsrust, die bestaan uit een innige en eigene gewaarwording van het Leven, een volstrekt-nauwkeurige en naaktjuiste waarneming en een in 't groote geheel zoowel als in de kleine onderdeelen zuiver grenzen en overgangen bepalend compositie-vermogen.

NASCHRIFT.

Na ZONDAGSRUST heeft Frans Coenen Jr. twee andere boeken uitgegeven: IN DUISTERNIS en VLUCHTIGE VERSCHIJNINGEN.

In Duisternis is één groot werk, een gelijksoortig werk als Zondagsrust, en dat daarvan een waardige tweelingbroeder genoemd kan worden.

Terwijl Zondagsrust het leven van een burgergezin beschrijft, buiten den auteur, objectief dus, geeft

In Duisternis meer het denken en doen weder van één figuur, met welke de auteur zich vereenzelvigd heeft, meer subjectief dus. Dit verschil is echter oppervlakkig en, waar er sprake is van het dieper wezen dezer kunstwerken, zelfs geheel schijnbaar, daar in het eene werk, In Duisternis, de eigen gewaarwordingen van den kunstenaar even zeer objectief moeten gezien zijn om ze zóo te kunnen wedergeven, als in het andere werk, Zondagsrust, de werkelijkheid buiten den kunstenaar geheel subjectief gemaakt wordt door zijn kijk er op.

In Duisternis doet het verhaal van één dag levens van een jongen-man, die naar een betrekking solliciteert, en de honderd-tachtig bladzijden geven in een reeks van tafereelen, — stadsgezichten, bovenhuis-, winkel- en kantoor-intérieurs, omlijstend het leven en denken van den fijngevoelenden jongen-man — zóóveel lijden weêr als ware het dat van een geheel, lang-durig, leven. De jonge-man ziet alles, hoort alles, bemerkt álles wat hem omgeeft, en alles, de geheele werkelijkheid in elk harer duizenden kleine onderdeelen, doet zijn fijne, en voor een ander leven bestemde ziel, smartelijk aan. Denkt men aan de smarten-veelheid die één uur voor deze teêr-gevoelige mensch-natuur inhoudt, dan begint men te beseffen wat een uitdrukking als »de hel" kan beteekenen: eene tot in het eindelooze zich vermenigvuldigende veelheid van pijnlijke aandoeningen, ontstaand uit de vereeniging van een helder-zienden geest met een door de grove aanraking der omgeving lijdende ziel.

Een talent betoont Coenen zich ook in de verzameling, getiteld VLUCHTIGE VERSCHIJNINGEN. Ik zoû voor deze luchtige korte schetsen, in zoo veel verscheidenheid van toon gesteld, geen der twee genoemde lang aangehoudene ernstige kunstwerken willen ruilen, maar zij zijn een welkome toegift, een zaaltje met aquarel-

len en teekeningen na de groote donkerkleurige schilderijen.

Wintermorgen, Aan Zee, Op straat en nog enkele andere behooren bij de grootere kunstwerken Zondagsrust en In Duisternis.

In andere, Van een klein leven, Een visite, vooral in Een vergissing, vertoont zich een bij dezen auteur nog niet ontmoet element: het comieke, maar de mooiste der »Vluchtige Verschijningen" worden in de tweede afdeeling van den bundel gegevonden. Daar zijn van die kleine dingen van enkele bladzijden omvang maar, die uitnemende trekjes aanbieden: een in Coenen's werk elders niet aangetroffen manier van zien, in Boschleven b.v.,... een zeer fijn bewegen in Wandeling. Het verschil tusschen de manier van zien van het inwendige van het boerderijtje in Boschleven èn die van een nieuwe-buurts-kamer in Zondagsrust bevestigt mijn opvatting omtrent het subjectieve element in deze kunst. Het eene is zoowel »stemming" als het andere.

HET DAGBOEK VAN MARIE BASHKIRTSEFF.

HET DAGBOEK VAN MARIE BASHKIRTSEFF.

In vele mijner opstellen wordt de letterkundige verdienste van een geschrift in hoofdzaak bepaald geächt door de dichterlijke of kunst-waarden, waartoe een schrijver zijn begrip van iets of zijn waarneming van een verschijnsel in het ziele- of gemoedsleven, heeft omgezet.

In mijn opstel over de »Brieven van Johan Thorn Prikker" wordt aangenomen, dat dikwijls dagboeken en brieven beter zijn dan veel van wat overigens kunst of literatuur heet.

Hierin is geen tegenspraak. Want zoo dagboeken en brieven hier-door zich ken-merken, dat er niet opzettelijke bestreving van dichterlijke of kunst-waarden in is, dan bevatten dagboeken en brieven toch meermalen dichterlijke of kunst-waarden, om dat die waarden kunnen ontstaan juist door het bizonder eenvoudig en duidelijk zeggen van iets.

Een boek is fout wijl men op verkeerde wijze er naar gestreefd heeft zijn begrip of waarneming tot een dichterlijke of kunst-waarde om te zetten, terwijl, indien het begrip of de waarneming meer koel of nuchter ware uitgedrukt, men op weg ware geweest naar dien eenvoud en die duidelijkheid, die dichterlijke of kunstwaarde beginnen te worden.

Door *een zeker soort* van eenvoud en duidelijkheid

in de uit-drukking, zet een schrijver zijn begrip of waarneming tot een dichterlijke of kunst-waarde om.

De bekoorlijkheid van Marie Bashkirtseff is in kleine gevalletjes van zelf-waarneming.

Dit meisje was zeer met zich zelf ingenomen. Dit is niet verkeerd. Op de hoedanigheid der ingenomenheid met zich zelf komt het alleen aan.

Wanneer zij zegt: ... toen-en-toen »was ik aanbiddelijk mooi" zonder meer, of: als ik er aan denk hoe ik op mijn twintigste jaar zal zijn, is dat iets om met de tong van te klakken, zoo heerlijk, — is zij wel ongewoon, maar meer brutaal dan gracieus of aardig.

Maar het is onvermijdelijk dat in een dagboek, bijna geheel uit zelf-waarneming en eigen-liefde bestaande, deze verrichtingen wel in het leelijke verloopen.

Tusschen al het behagende in dit dagboek moeten wij wel onderscheiden.

Hier is een aanzienlijk en rijk meisje, met een buitengewonen aard, in, telkens verschillende, aardige omgevingen, die dezen aard en die omgevingen scherp waarneemt en beschrijft.

Dit is iets aantrekkelijks. Maar deze aantrekkelijkheid is van gering allooi.

Dat een meisje van haar twaalfde tot haar zestiende jaar, ziet en denkt zooals Marie Bashkirtseff doet, is zéér buitengewoon.

Maar onze bezigheid is niet: het toonen van rariteiten voor de menschkunde; maar: het nasporen van geestelijke bevalligheden.

Ik geloof in het bestaan van een voortreflijk of best gedachte-leven of leven, en de uit-drukking daarvan in kunst, en spoor op wat daartoe behoort of bijna behoort.

Ik geef niet in de eerste plaats persoons-karakte-

ristiek, — noch historische, aanduidend hoe een persoons-leven door den aard van zijn tijd werd veroorzaakt of beïnvloed; noch psychologische, de persoon als het geheel der samenwerking van een groep gemoedsneigingen doende begrijpen, zoo dat men verkrijgt een psychologiesch portret, — want een persoons-leven boezemt mij hoofdzakelijk belang in voor zoover ik sporen van het door mij be-doel-de ideaalleven er in ont-dek.

Men vindt in het Dagboek van Marie Bashkirtseff niet indringende waarnemingen over oude kunst of kunst van tijdgenoten, noch omtrent het mekanisme harer eigen kunst.

Ook maakt zij zich niet meester van haar leven, integendeel, zij geeft er alleen verslag van.
Men vindt bij haar niet overdenking der mogelijkheid om de omstandigheden, — verschillende klassen van omstandigheden: atmosferische en voedings-invloeden, gedachten, gemoeds-gesteldheden, — wille-keurig te verwekken en te schikken zóó, dat de mensch in de beste verhouding komt om kunst voort te brengen.

Men vindt bij haar ook niet een begrip van goede, betere, beste kunst.

Haar lezing van latijnsche en grieksche auteurs, en van wijsgeeren, heeft niet op haar aard, die zich in het dagboek heeft afgedrukt, gewerkt, want deze gaat niet buiten de naturalistische zelf-waarneming en de impressionistische gevoeligheid.

Het is vreemd dat zij over de latijnsche en grieksche auteurs geen enkele kenschetsing beproeft of indruk geeft, en toch ook niet zegt ze vervelend te vinden.

Men leest in het Eerste Deel, bladzijde 392 1):

»... aucun drame moderne, aucun roman, aucune comédie à sensation, de Dumas ou de George Sand, ne m'a laissé un souvenir aussi net et une impression aussi profonde, aussi naturelle que la description de la prise de Troie (in Homerus).

Il me semble avoir assisté à ces horreurs..." en zoo verder,

Eerst schijnt dit een menschkundig althans belangrijke mededeeling (een zoo jong meisje en die alles juist naar waarheid opschrijft, die dit zegt, en z. v.), maar de oppervlakkige algemeenheid van het gezegde, waarin zich niets diepers of bizonders van Maries geest heeft gehecht, zoo als het bij dingen, die haar waarlijk raken, elders van zelf geschiedt, — doet veronderstellen, dat zij maar denkt, dat zij van den Griekschen schrijver zulk een diepen indruk heeft ontvangen, dat haar vertrouwen in de voortreffelijkheid van het werk en haar licht-ontvlambaarheid samen haar stemming hebben opgehitst, — hetgeen zoowel slechte als onbegrepen goede literatuur kunnen doen — en zij ten onrechte meent haar ervaring (namelijk den »souvenir net", de »impression profonde") door aanraking met den aard van het werk zelf te hebben verkregen.

Dit vermoeden wordt versterkt door de op de zoo even aangehaalde volgende regelen:

»Mais quand je pense à Hector, venu au bas de"
»ces remparts avec de si excellentes intentions, fuyant"
»devant Achille et faisant trois fois le tour de la ville"
»toujours poursuivi.... Je ris!..."

»Et le héros qui passait une courroie dans ou autour"

1) Uitgave Parijs 1887.

»les pieds de son ennemi mort, le traîne cette fois"
»autour des mêmes remparts; je me figure un horrible"
»gamin galopant à cheval sur un bâton et un immense"
»sabre de bois au côté. . . ."

Hier zijn wij waarschijnlijk dichter bij Offenbach dan bij Homerus, en zoo zal het in werkelijkheid wat het geheele begrip der grieksche en romeinsche auteurs aangaat, wel geweest zijn.

De geest van Marie Bashkirtseff was naturalistisch.
Daarmeê wordt hier nu niet bedoeld, dat iets anders dan naturalistisch beter zoû zijn.
Daarmeê wordt ook niet bedoeld, dat zij een naturalisme te noemen wijsbegeerte-stelsel voor het ware zoû houden.
Even-min, dat al het goede altijd naturalistisch is geweest en Marie Bashkirtseff, door hare natuur-getrouwheid of zoo, dus ook naturalistisch is te noemen.
Maar er wordt bedoeld, alleen, dat haar besef van het leven in 't algemeen soort-gelijk was aan dat van Rousseau, Flaubert, Dickens en Tolstoï.

De door de geheele gedenkschriften verspreidde aardigheid en die ze tot iets bizonders maakt, is dat een opmerkings-vermogen, van een zelfde soort nauwkeurigheid als dat der De Goncourts, hier wordt toegepast op de verschijnselen van het eigen gemoedsleven.
Wij behooren overigens, om niet toe te geven aan de aantrekkelijkheid van gering allooi, die in het autobiografische als zoodanig is, het dagboek te beschouwen als een gefingeerde auto-biografie.
In der daad doet de bizonderheid van het autobiografische aan de verdienste van het werk niets toe of af, daar men zich zelf alleen zoo beschrijven kan

indien men zich zelf zien kan alsof de gezien wordende een ander ware.

In het Eerste Deel, behelzend de jaren 1873, '74, '75, '76, en twee derden van '77, geven de jaren '73, '74 en '75, Maries 12e, 13e en 14e levensjaren, de meeste bekoorlijkheden.

30 December 1873 denkt zij er, al schrijvende in haar dagboek, plotseling aan, dat zij de afwezigheid van den man, op wien zij verliefd is, bijna vergeten heeft. Dan, *op dat oogenblik*, gaat zij dus om hem denken en om haar weinige hoop voor de toekomst, en schrijft dan:

»...; je sens une douleur lente et calme qui est"
»affreuse, je perds tout ce que je croyais possible. Je"
»suis dans un moment de douleur le plus grand, c'est"
»un changement de tout mon être. Comme c'est"
»étrange! je pensais tout à l'heure à la gaieté du tir,"
»et maintenant j'ai les plus tristes idées imaginables"
»dans la tête."

Het verdienstelijke in deze regelen is, dat zij met »je suis dans un moment" niet bedoelt een levenstijdperk of dagen-reeks, zooals iemand na den dood zijner moeder zoû schrijven: »dit is een oogenblik van droefheid in mijn leven" en z.v.; maar bedoelt de seconden zelf, waarin zij deze woorden schrijft. Zij neemt de werking zelve der smart waar en nog wel even duidelijk als een lichaams-huivering of handenbeven. Daarna doet zij het tweede gedeelte dezer zeldzame verrichting door zich te verwonderen over dit afgepaste verschijnsel en over de afwisseling der verschijnselen in haar gemoed, die zij waarneemt zooals een ander het spel eener buyige lucht.

»Comme c'est étrange!" roept zij uit. Aandoenlijke woorden van het kind, die in zich zelve de menschennatuur ont-dekte èn, mèt het vermogen van die te zien, zonder het te weten het eerste vereischte tot ontwikkeling van het vermogen om die te regelen.

6 Mei 1873, bladzijde 29, schrijft zij:

»Dans les occasions où je suis très irritée, même »fâchée, il me vient un calme surnaturel."

29 Juli 1873, blz. 39:

»A propos, très souvent je tâche de savoir ce que" »j'ai en face de moi-même, mais bien caché, la vérité" »enfin. Car tout ce que je pense, tout ce que je sens," »est seulement extérieur. Eh bien, je ne sais pas, il" »me semble qu'il n'y a rien. Comme, par exemple," »quand je vois le duc, je ne sais si je le hais ou je" »l'adore; je veux rentrer dans mon âme et je ne le" »puis. Lorsque j'ai à faire un difficile problème, je" »pense, je commence, il me semble que j'y suis;" »mais au moment où je veux rassembler mes idées," »tout s'en va, tout se perd, et ma pensée s'en va si" »loin, que je m'étonne et je ne comprends rien. Tout" »ce que je dis n'est pas encore mon fond, je n'en ai" »pas. Je ne vis qu'en dehors. Rester ou aller, avoir" »ou n'avoir pas, m'est égal; mes chagrins, mes joies," »mes peines n'existent pas. Si je m'imagine seule-" »ment ma mère ou H..., alors l'amour entre dans" »moi. Et encore ce dernier, non; cela me parait telle-" »ment incroyable que je n'y pense que dans les" »nuages; je ne comprends rien."

In uren dat men zwak is, is men tot mooi-vinden geneigd in een boek, dat men leest.

Men weet echter, dat men bij de geringste twijfeling, het idee, dat iets goed of mooi zoû zijn, moet laten vallen. Het goede of mooye begínt geenzijds den twijfel.

Een kenmerk van het goede of mooye is, dat daarbij de bedrijvigheid of werking gedaan wordt dóór het goede of mooye ín den lezer, en niet door den lezer.

Van het goede of mooye gaat als een heerlijk bijtend zuur een werking uit in den lezer. Naarmate deze werking uitgebreider en sterker is, is de hoedanigheid van het goede of mooye beter.

8 November 1873, bladzijde 52:

»Ce n'est que maintenant que, regardant maman comme une étrangère, je découvre qu'elle est ravissante, belle comme le jour...." en z. v.

In zulk een gezegde vind ik kunst-waarde, omdat het treft door zijn *graad van* waarheid.

De beste kunst moet men zich denken als de diepste of opperste waarheid en schoonheid vereenigd.

Deze regelen hebben zoo-genaamden dichterlijken klank-inhoud, WANT *ik begrijp wat eigenlijk bedoeld* wordt door dat het er zóó staat, terwijl indien er als ziel- of geest-kundige opmerking of voorschrift stond: »Quand on regarde quelqu'un qu'on aime comme un étranger, on verra sa beauté" — ik er waarschijnlijk niets van zoû begrijpen.

Het woord »découvre" in plaats van »vois" of zoo, is het waarschijnlijk dat maakt, dat ik den volzin begrijp, en altijd is zoo als hier de eigenschap van aldus begrijpen-doende te zijn samen met die van een zekeren dichterlijken klank-inhoud te hebben.

Ik bespeur aan dezen volzin dat de schrijfster hier weder een verschijnsel in een bepaald oogen-blik bedoelt.

Zij bedoelt niet dat zij, — ten gevolge van een twist of zoo — hare moeder thands als eene vreemdelinge beschouwt; — ook niet dat zij hare moeder eens opzettelijk heeft bekeken zooals men b.v. eene lezende dame in een spoorwagen kan doen; — maar zij geeft te kennen, dat er in één éenige seconde een verschuiving in hare gemoeds- en bewustzijns-betrekking tot hare moeder heeft plaats gehad, waardoor zij hare moeder plotseling in een graad van objektiviteit ziet, die de aard der betrekking tot dan toe niet had toegelaten, en dan ziet, dat zij bizonder mooi is.

Het is de noticie van een verschijnsel, dat zich hier op het plan eener betrekkelijk oppervlakkige zelf-waarneming heeft voltrokken, maar dat de kiem bevat van, of door zijn aard verwant is aan, de belangrijkste geestelijke verschijnselen.

Dat ik dit hier niet technisch geformuleerde verschijnsel, door de structuur van den argelozen volzin herken voor wat het is, bewijst dat de waarheid, die hij inhoudt, in zekere mate levend of mooi in den volzin aanwezig is.

Ik geef nu alleen acht in het dagboek op dergelijke aanteekeningen, waarin een superieure natuur in hare meest dadelijke en fijne verrichtingen zelve merkbaar is.

Hier is een ander soort aanteekening:

»Il ne faut jamais se laisser trop voir, même a ceux"
»qui nous aiment. Il faut s'en aller au beau millieu et"
»laisser des regrets, des illusions. On paraîtra mieux,"
»on semblera plus beau. On regrette toujours ce qui"
»est passé; on aura le désir de vous revoir, mais ne"
»contentez pas ce désir immédiatement; faites souffrir:"
»pas trop cependant."

Deze soort sla ik over, omdat het slechts: menschkundig gesproken verbazend is, dat een dertienjarig meisje zoo schrijft.

Te vergelijken met de zooeven behandelde natuurverrichtingen, beteekent echter een dergelijke psychologische wijsheid niets; en de bizonderheid, dat een dertienjarig meisje zoo schrijft beteekent nog veel minder.

29 November 1873, blz. 52, na de tijding dat haar beminde met een ander trouwde:

»Je sens la jalousie, l'amour, l'envie, la déception,"
»l'amour-propre blessé, tout ce qu'il y a de hideux"
»dans ce monde!... Par-dessus tout je sens *sa* perte!"
»je l'aime!"

»Que ne puis-je retirer tout ce que j'ai dans mon"
»âme! mais, si je ne sais pas ce qui s'y passe, je sais"
»seulement que je suis très tourmentée, que quelque"
»chose me ronge, m'étouffe, et tout ce que je dis, ne"
»redit pas la centième partie de ce que je sens."

»La figure couverte d'une main, tandis que de"
»l'autre je tiens le manteau qui m'enveloppe tout"
»entière, même la tête, pour être dans l'obscurité, pour"
»rassembler mes pensées qui s'envolent de tous côtes"
»et ne laissent que confusion en moi."

De eerste alinea dezer aanhaling heb ik er slechts bijgevoegd om te leiden tot het eigenlijk geval. De eerste regel der tweede alinea »que ne puis-je retirer tout ce que j'ai dans mon âme!" is onbegrijpelijk door vaagheid. Maar overigens bevat dit stukje bestanddeelen en een wending, die het maakt tot de schets van een uitmuntend kunst-werkje.

Eerst begrijpt zij, te midden van hartstochtelijke bewogenheid, de »ziel" als iets afzonderlijks, en waarvan zij niet weet wat er in omgaat.

Dit is iets van een vrij diep door-gedrongen perceptie.

Vervolgens slaat haar gedachte van het innerlijk over op hare uiterlijke verschijning, die zij zelve van te voren zonder het te weten — van zelve kunst verrichtende, onbewust tooneel-spelende — gemaakt had tot een voorstelling van haar droeven ziels-toestand, — en ziet haar gedachte van die uiterlijke verschijning juist dát, wat deze tot die voorstelling maakt.

Deze volzinnen geven op verre na niet het kunstwerkje, waartoe hun inhoud zoû kunnen worden geädeld. Maar deze nuchtere schets bevat meer van wat in het kunst-werkje zoû moeten zijn, dan een valsch gezwollen voordracht der schets, waarin de preciesheid ware te loor gegaan.

Het jaar 1874, — 11 November 1873 is de schrijfster dertien jaar geworden — begint met deze opmerking:

»Comme il est doux de se réveiller naturellement!"
»Mon réveil n'a pas sonné et j'ouvre les yeux de"
»moi-même; c'est comme lorsqu'on est en bateau, on"
»s'oublie, et lorsqu'on se réveille on est arrivé."

De bevalligheid dezer aanteekening is in het tweeledige der vergelijking: bij het ontwaken uit den slaap in de kamer, wordt niet gedacht aan het ontwaken uit den slaap in een aangekomen boot, maar aan het ontwaken uit een mijmering in een aangekomen boot.

Deze regelen bevatten in schema een moment van voortreflijke levens-rhythmiek.

Deze gelijkheid — tusschen bed en boot — kan dus bespeurd worden en dan toonloos geuit.

Ontwakende, gevoelde het meisje zich gelukkig, dat is: zij gevoelde *iets*, zoo als men een bepaalden aan-

genamen smaak proeft, in dat iets was een korreltje of druppeltje geluk.

Had zij nu dat iets weten over te brengen in haar aanteekening der ervaring zóo dat ik, lezer, datzelfde iets, die zelfde bepaalde gemoeds- of geestes-lekkernij, in mij overgebracht merkte en proefde, — dan ware het stukje volvoerde kunst geweest.

Bij het schrijven had de smaak van het voorbijeoogenblik in den geest weder opgewekt moeten worden en van dien smaak uit had geschreven moeten worden.

6 September 1874, blz. 66, 67,:

»Dans cet abattement et dans cette douleur affreuse"
»de tous les instants, je ne maudis pas la vie, au"
»contraire, je l'aime et je la trouve bonne. Le croira-t-on?"
»je trouve tout bon et agréable, jusqu'aux larmes,"
»jusqu'à la douleur. J'aime pleurer, j'aime me désespérer,"
»j'aime à être chagrine et triste. Je regarde tout cela"
»comme autant de divertissements.... Je ne sais com-"
»ment dire.... Enfin tout dans la vie me plaît, je"
»trouve tout agréable. Et tout en demandant le bon-"
»heur, je me trouve heureuse d'être misérable. *Ce*"
»*n'est plus moi que me trouve* ainsi; mon corps pleure"
»et crie; mais quelque chose dans moi, qui est au-dessus"
»de moi, se réjouit de tout...."

. . . . . .

»Une chose me chagrine par-dessus tout, c'est, non"
»pas la chute de tous mes plans, mais le regret que"
»me cause cette suite de mésaventures. Non pas pour"
»moi — je ne sais si on me comprendra — mais"
»parceque je suis peinée de voir s'accumuler des taches"
»sur une robe blanche qu'on voulait conserver propre."

De volzin »Une chose me chagrine par-dessus tout en" z.v. is duidelijk en drukt een hooge moreele waarde uit.

Het is niet het in het leven gebeurende, dat haar vooral met verdriet aandoet; maar het is het feit dat haar gemoed aangeraakt wordt door het gebeurende, dat haar vooral met verdriet aandoet.

De waarde dezer regelen is hierin, dat zij door »Ik" verstaat: dát in haar, dat het door spijt aangetaste deel als iets gescheidens van zich ziet.

Men onderscheide wèl deze voortreflijke psychische stelling. Verwarring is licht mogelijk, daar Marie Bashkirtseff hier door »Ik" verstaat: het zelfde in haar, waarvan zij juist even te voren (zie mijn laatste aanhaling) gezegd heeft »ce n'est plus moi. . ." en z.v. Deze onstelselmatigheid komt uit den aard van het geschrift voort en doet er niets toe. De hoofdzaak is dat wij haar zien kènnen, datgene, wat zij hier »Ik" noemt om er elders van te verklaren, dat het iets bóven haar »Ik" is.

Met vooral spijt te hebben over het hebben van verdriet, met het betreuren dus harer aantastbaarheid, met het besef dus van het bestaan der onaantastbaarheid, bereikt Marie Bashkirtseff die soort of graad van bewustheid, die tot haar hoogste vermogen of geestes-toestand behoort.

Als zij schrijft over haar verdriet verheugd te zijn, beteekent dat: op het oogenblik herinner ik mij niet anders of als ik verdriet heb, ben ik daarover verheugd (om dat zij op het oogenblik van dit te schrijven in dien toestand is, en daarom dien kent, en daarom zich dien alleen herinnert.)

Men merke op, dat het stukje, beginnende: »Dans cet abattement et dans cette douleur affreuse" niet in tegenspraak is met het stukje, beginnende: »Une chose me chagrine par-dessus tout", hoewel de schrijfster in het eerste verklaart dat haar eigenlijk »Ik" over verdriet verheugd is, terwijl in het tweede toch

in elk geval schijnt te staan, dat haar eigenlijk »Ik" verdriet heeft, »peinée" is, — omdat deze stukjes steeds alleen den toestand of inhoud van haar weten omtrent haar zelf op het oogenblik dat zij schrijft, wedergeven.

7 Februari 1876 begint de liefdesgeschiedenis met den jongen A., die in haar geheel duurt tot laat in het jaar. 3 Augustus 1876 komt de schrijfster in Rusland, waar zij blijft tot midden November 1876. 6 September 1877, na een verblijf te Nizza en reisjes door Italië en Duitschland, heeft de schrijfster besloten te Parijs te blijven om de schilderkunst te leeren, en eindigt het Eerste Deel van haar Dagboek.

De beste verschijnselen van geestelijk leven houden op als de episode der liefdesgeschiedenis begint.

Wel leest men nog, 31 Mei 1876, blzde 183:

»Je ne comprends pas les femmes qui passent leurs" »loisirs à tricoter ou à broder, les mains occupées et" »la tête oisive... Si j'étais heureuse et tranquille, je" »pourrais travailler des mains, je crois, pour penser à" »mon bonheur... Non, alors, je voudrais y penser les yeux" fermés, je serais incapable de faire quoi que ce soit."

8 September 1876, blzde 311:

»Pourtant, dans mes rêves, *j'aime*. Oui, mais un" »héros imaginaire."

29 October 1876, blzde 342:

» ... où la moquerie règne, la suprême finesse du" »sentiment disparaît" —;

Maar dit zijn alle aardigheidjes van minder allooi.

Men merke op: den nadruk gelegd op de woorden »j'aime" in de tweede aanhaling.

Het is de beteekenis dier nadrukkelijkheid, die tot den aard en de verdienste van Marie Bashkirtseffs geestesleven behoort.

Het beteekent: in mijn droomen doe ik wat ik zoo zeker als ik iets kan weten weet dat beminnen is.

Het beteekent niet: ik verzeker u zeer nadrukkelijk, dat ik in mijn droomen bemin; maar het beteekent: beminnen is een merkbare bedrijvigheid even als loopen, en dit bedrijf doe ik in mijn droomen. Ik loop of ik loop niet, en dit weet ik; zoo heb ik dezen nacht tusschen drie en vier uur in mijn droom bemind, maar in mijn slaap van tusschen vier en vijf uur beminde ik niet, even min als heden-ochtend tusschen elf en twaalf uur, terwijl ik wakker was.

Men merke op, dat niet bedoeld wordt: een verbeeldingsvoorstelling en wellust ten opzichte daarvan; maar een voorstelling en iets anders, een ander gevoel, liefde, ten opzichte daarvan; en dat het hebben van dit gevoel geacht wordt bedrijvig beminnen, werking van liefde, te zijn.

Wat is beminnen? Niet: altijd aan iemant moeten denken, gaarne met hem samenleven, en z. v.; maar: het hebben in u jegens de verschijning van dien mensch, hetzij de door de handen tast-bare verschijning, het zij de verschijning in de verbeelding in mijmering of droom, — het hebben van dat gevoel, dat zoo speciaal is als de sterke geur van viooltjes.

Dit is de beteekenis der onderstreping door de schrijfster der woorden »j'aime".

KRITIEK OVER HONORÉ DE BALZAC.

KRITIEK OVER HONORÉ DE BALZAC.

H. DE BALZAC. SCÈNES DE LA VIE DE PROVINCE. LES CÉLIBATAIRES. II. UN MÉNAGE DE GARÇON.

Het is soms of de goede schrijvers uw opnemenden geest tot een werking brengen gelijk aan die van den hunnen toen zij voortbrachten. Al lezende ga ik mij eenigermate gedragen gelijk Balzac al schrijvende deed. Hij dwingt mij snel te lezen. Hij trekt mijn aandacht meê, hij sleept mij meê. Als ik een rustpoos neem, trekt zijn boek mijn hoofd weêr naar zich toe, en ik moet weêr voort en dan begint hij mij weêr van het eene tiental bladzijden tot het andere verder-op te sleuren.

Ofschoon ik alles savoureer en het fijn vind en zoo als een echte landslikeur, is er in die deugd en in die sterke geestes-werking toch meer hypnotische kracht, toch meer obsessie-kracht, toch meer wils-krachtig doorzettings-vermogen, dan zuivere kunst-mooiheid. De zuivere kunst-mooiheid is er, maar er is méér wilskracht.

Dit schrift is een combinatie van de twee. Het is wilskracht dooraderd met kunst-mooiheid. Balzac ging maar schrijven en schreef maar door, dan kwam de mooiheid wel. En de mooiheid kwám ook en bleef verbonden met de wilskracht waarin zij ontstond als goud in een vaste aardbodem-laag.

In een boek van Balzac zoo als dit, is voort-durend en gelijkmatig de zoete rhythmus, en het is verbazend, hoe een kunstenaar zóó lang-durig dien gelijkmatigen rhythmus heeft kunnen volhouden.

Die zoete rhythmus ontstaat bij Balzac door krachtdadig in werking te houden de geest-vermogens, die voor dit werk noodig zijn. Dat wil zeggen: hij ging maar schrijven, maakte daardoor het samenstel zijner geest-vermogens werkend en deze werking bracht van zelve den zoeten rhythmus voort.

Wij merken: iets fijns; iets zoets of lekkers (lekker, dat is aangenaam om te proeven, voor den geest), iets taai en star trekkends, èn iets dofs. Balzac kòn niet anders werken. Als hij anders gewerkt had, ware er iets minders ontstaan dan wat hij op deze wijze voortbracht. Maar ook was het ten gevolge van déze wijze van werken dat hij niet nòg voortreffelijkere kunst gegeven heeft.

Als hij maar begòn en dóorging, haalde hij uit zich wat er in hem was, maar hij bleef alleen gaande door een zekere voortvarendheid. Hierin verschilde hij van de héele groote schrijvers, die in staat zijn de constructieve elementen van hun stijl lángzaam, breed en helder, in elkaar te doen passen, en daardoor iets beters voortbrengen.

De héele groote schrijvers zweepen den lezer niet koortsachtig voort, terwijl zijn geest aanhoudend iets dofs en zoets proeft. Enkele moderne dichters, van na Balzac's tijd, hebben, — het zij dan in uiterst kleine hoeveelheid en tengerder van maaksel — iets minder dofs en scherper indringends gegeven, en vroegere groote dichters werken met grootere en meer heldere elementen, die zich langzaam en wiskunstig nauwgezet samenvoegen.

Dat doffe van Balzac is voort-durend in den stijl, is ook, — om die voor even afgezonderd van den

algemeenen stijl te beschouwen, — in de hartstochtelijke voorvallen tusschen de personen, is in de meer in 't bizonder psychologische deelen, en is kenmerkend voor de geheele beschouwings- en voorstellingswijze, zoo als die afwijkt van het meer ordinaire maar tevens meer wáre, om naar meer monumentale perceptie te neigen.

De verrassende, in eens zoo onbetwistbaar een innig spoor trekkende, gratie van een regel-haaltje, de fèl juiste en éénig-persoonlijke hoogere psychologie, de hartstochtelijkheid, die opkomt en deint als met een wit-gloeyende vlam op het voorhoofd, ook de drooge, korte, en wanneer men denkt aan de groote geesteslagen betrekkelijk oppervlakkige, maar èchte, observatie-vondstjes, — zoo als ons die uit de literatuur bekend zijn, — mist men in dezen roman van Balzac, die een zijner beste werken is; daarentegen vindt men wat hij heeft aan gratie, aan psychologie, aan hartstochtelijkheid, aan observatievondsten, opgenomen in een rhythmus van een hoedanigheid zoo, dat alleen de heele groote schrijvers uit de Geschiedenis hem daarin overtreffen, en in een hoeveelheid, als maar door zeer weinigen dier groote schrijvers is bereikt.

Balzac is essentiëel een dichter. Bij hem is het rhythme overheerschend. Het is wijl het eigenaardig rhythme bij hem maar altijd doorgaat zonder van allereerste qualiteit te zijn en de andere elementen daaraan ondergeschikt zijn, dat zijn werk die dofheid vertoont, die de gratie, de psychologie, de hartstochtelijkheid, de observatie-vondsten min of meer stomp en omneveld doet blijven.

Zeer groote kunst, grootere dan die van Balzac, slaagt er in, tevens een grooter, breeder en zich meer afrondend rhythme bereikend, daarin de gratie, de psychologie en de andere genoemde verschijnselen, met behoud hunner onaangetaste klaarheid en

scherpte, als tot het geheel behoorende elementen te doen passen.

Balzac is in dezen roman geestig en aandoenlijk. Terwijl hij mij voedt met zijn zoeten rhythmus — door den aard van dezen krachtigen, gehalte-vollen rhythmus is hij verwant aan de groote vroegere dichters, en rhythmus, in deze beteekenis, is hetgeen aan de meeste proza-schrijvers na Balzac geheel vreemd is — terwijl hij mij meêsleept door zijn voort-stuwenden geestes-drang en mij in zijn rhythmus zijn heerlijk innerlijk leven te proeven geeft, doet hij mij plotseling lachen door een geestigheid, en dan ontroerd opschokken door de prachtige, plotseling door het gemoed ingegeven, bewegingen, die hij zijn personen laat verrichten.

Agathe Bridau, de voornaamste vrouwe-figuur uit Un ménage de garçon, is de moeder van twee zonen, *Philippe* en *Joseph*, de eerste een militair, die haar lieveling is en tevens een schurk, die haar ongelukkig maakt, de tweede een schilder, een goede jongen, maar dien zij minder mag, want zoo een schilder is zoo raar, leelijk en onbegrijpelijk en kan zoo moeilijk een prachtig figuur in de wereld maken.

Na dat zij met *Philippe* alles heeft doorgemaakt, na dat hij haar geruïneerd en *Joseph* bestolen en haar eenige vriendin nagenoeg vermoord heeft, en zij nu van dien *Philippe*, in een armelijke woning, gescheiden leeft, en in lang niets van hem heeft vernomen, vraagt zij tóch nog aan den door *Philippe* steeds met tergende minachting behandelden *Joseph*, of hij het portret van zijn broeder zoû willen maken, »als kapitein van de dragonders, te paard"? en als, na eenig heen en weêr spreken, *Joseph* zegt het wel te willen en de moeder: »Nu, ga dan eens bij zijn vriend vragen hoe het met hem staat" en *Joseph* zegt: »j'irai" — schrijft Balzac

plotseling dat toen, te midden der stilte en roerloosheid, die dit gesprek in *Joseph's* atelier omgaven:

»Agathe se leva: ses ciseaux, tout tomba par terre;"
»elle vint embrasser Joseph sur la tête et cacha deux"
»larmes dans ses cheveux."

»— C'est ta passion, à toi, ce garçon, dit-il (Joseph),"
»et nous avons tous notre passion malheureuse."

Als *Joseph* eens een bezoek brengt aan zijn oom *Jean Jacques Rouget*, een afgrijselijken burgerman in een kleine provinciestad, die toevallig schilderijen bezit, en hij met een vrouw, die daar aan huis is, zal gaan wandelen, zonder om het fatsoen, dat daarmeê gemoeid is, of wat ook, te denken, en de vrouw zich gaat kleeden, heet het in den roman:

»Pendant que Flore alla mettre son chapeau, ses"
»gants et son châle de cachemire, Joseph se leva"
»soudain à la vue des tableaux, comme si quelque"
»enchanteur l'eût touché de sa baguette."

»— Ah! vous avez des tableaux, mon oncle?..."
en zoo verder.

Deze plaatsen hebben overeenkomst met elkaâr. De moeder gaat eensklaps op haar zoon toe door een liefdes-beweging om zijn grenzeloze goedhartigheid, de zoon springt plotseling op en treedt toe op wat hem het meest ter harte gaat, de schilderijen. Maar de eerste plaats is te verkiezen boven de tweede omdat de bizonderheid van het plotselinge en het onoverdachte der beweging, dat er het mooye van is, in den tweeden passus door eene vergelijking door tusschenkomst van den auteur van buiten-af wordt betoogd, en in den eersten passus door een bestand-deel van de voorstelling zelf, — »ses ciseaux et tout tomba par terre" — wordt aangegeven.

Zoo zijn er nog meer van die mooye haaltjes, die treffen, wijl daar de kennis van den dichter van het menschengemoed bizonder uitkomt en zijn geest zich zoo zeer in zijn figuren zelf verplaatst blijkt te hebben, dat hij zelfs de grootere en kleinere bewegingen kent, die onmiddellijk uit hun onbewustheid voortkomen.

Als, bijvoorbeeld, de slechte zoon, *Philippe*, een tijd lang in de gevangenis moet verblijven, behooren tot het eerste, waaraan de moeder, die reeds zooveel door hem geleden heeft, te midden van haar ontsteltenis en smart denkt, de kleine gewoonten van zijn dagelijksch leven.

Zij antwoordt haren zoon *Joseph*, die haar over een andere zaak spreekt:

»— Autant que ma tête, étourdie encore à l'idée"
»de savoir Philippe en prison, sans tabac peut-être,"
»sur le point de comparaitre à la cour des pairs, me"
»laisse de mémoire, il me semble,"... en zoo voort.

Het treffende bevindt zich in de tegenstelling tusschen het voor een moeder vreeselijke, leven-verwoestende, feit, dat haar eigen zoon in de gevangenis is, èn: de oogenschijnlijk uíterst nietige bizonderheid, dat hij misschien geen tabak bij zich heeft.

Dit is treffend, wijl het gemoeds-kennis, de kennis door kracht van gemoed, bewijst, die de auteur van de moederliefde heeft.

Welke vader, ja welke echtgenoote of minnares, zal in zúlke omstandigheden aan zóo iets denken en nog wel in de eerste plaats aan zoo iets?

Laat ons niet vergeten dat de gevangen zoon niet een onschuldige is, maar, ook in de schatting zijner moeder, al zoû die dat woord niet gebruiken: een schurk.

Een vader nu, zal denken — om de schande, die zijn geslacht en zijn gezin wordt aangedaan, zal denken om de financiëele nadeelen, die er misschien uit voort zullen komen voor zich en al de zijnen, — zal daarna

er misschien aan denken, of de gevangenis zijn slechten zoon niet ziek zal maken — maar zal de door een ander geopperde gedachte aan gemis aan tabak, als iets belachelijks, als een ongepasten spot of iets krankzinnig-sentimenteels verwerpen.

Maar de moeder denkt er het éérste aan, wijl zij — door de *liefde* — leeft *in* haar kind. De schande en het nadeel kan haar zoo veel niet schelen — zeker, het was haar vurige wensch dat juist dit kind het tegenovergestelde van schande en nadeel over haar en de haren zoû brengen, maar vóór al het andere bemint zij dat kind zelf, zij leeft met hem meê, zij doet níet ánders dan met hèm méêleven, en vooral nu, nu hij in het ongeluk is, — zij denkt wat hij denkt, zij volgt zijn neigingen en mist wat hij mist. Het eerste denkt zij er aan, dat hij nu mist misschien, waaraan hij zeer gehecht was. Want hij is háár kind, en is dáaróm ook voor haar altijd een kínd gebleven. Zoo als zij zijn verdriet voelde toen hij als zes-jarig knaapje een beloofden appel moest missen, zóó denkt zij ook nu over den grooten en slechten man, die zoo veel van tabak houdt....

De bekoring schuilt juist en alleen in het door de nietigheid van het onderwerp schijnbaar buitensporige der moeder-gedachte, wijl die de intime verhouding van het gemoed dier vrouw tot dien volwassen schurk ontbloot.

Dergelijke trekjes behooren tot de kennis van het menschen-gemoed, zijn fijnheden van gemoeds-beschrijving, en behooren in het algemeen tot een begrip van de menschheid, zoo als men het ook bij Dickens aantreft.

Zonder dit gegeven onmiddellijk te rang-schikken, — dit gegeven waarvan de ethische of algemeen-menschelijke waarde gelijk-loopend is met de artistieke-waarde, waartoe het, als deel van literatuur-stijl, werd omge-

zet, — kan men als het onderscheid tusschen dit begrip betreffende de menschheid en dat van Zola aanstippen, dat hier het kunstwerk zóó met dit ethiesch element is doorweven, dat het deel uit-maakt van de æsthetische bekoring.

Balzac vindt, dat er bewonderens-waardige gemoedslevens in de menschheid worden aangetroffen, Zola vindt van zulke gemoeds-levens (*Pauline* in de Joie de vivre b.v.) vooral, dat die afhankelijk zijn van of behooren tot het fyziek gestel.

In verband met boven-staande opmerkingen, kan men zeggen, dat Balzac in dezen roman zoo mooi het karakter van *Agathe Bridau*, of dat der moederliefde verpersoonlijkt in *Agathe Bridau*, heeft gegeven. Hoe heeft hij begrepen en heeft ons voorgesteld het onuitroeibare van dezen hartstocht, hoe die alles, álles verontschuldigt, hoe die alles te verklaren, en dáárdoor te vergeven weet, in den beminden zoon, hoe die het voorwerp harer liefde altijd ideaal blijft zien en in den laaghartigen schobbejak den voor zijn lijden afleiding zoekenden held.

Wij moeten ons echter door het bizonder aandoenlijke, dat een dergelijke afbeelding der moederliefde voor ons heeft, ook wijl wij met deze neiging allicht meer vertrouwd zijn dan met de neigingen van kloosterlingen en oorlogshelden, niet tot overschatting der geestelijke en kunst-waarde der afbeelding van dezen hartstocht in den roman laten brengen.

Al is het begrip van dezen hartstocht in 't algemeen goed, en al verheft de wedergeving er van zich een enkele maal tot eene gemoedsbeweging of verinnigt zich tot eene kleine gedachte als die, welke wij zoo even hebben vermeld, — daarom blijft toch deze liefde, zoo als de afbeelding er van gevlochten is door

het kunstwerk en daarvan een samenstellend deel uitmaakt, buiten de verhevenheden en diepten, die wij weten dat de literatuur kan bereiken.

En zoo is het even-eens met de andere verschijnselen in dezen roman. Een trekje van ander-soortige psychologie dan het inzicht omtrent de onontwortelbaarheid der moederliefde, is, bij voorbeeld, de wijze waarop de huishoudster van den akeligen ouden-vrijer *Jean Jacques Rouget* zich gedraagt om iets zeer gewichtigs van dien kindschen gedaan te krijgen. Terwijl dit gedrag den schijn heeft half uit voorbedachten rade, half onoverlegd uit haar natuur, voort te komen, zien wij de huishoudster dezen haren armzaligen minnaar, die hondsch aan haar gehecht is, die alleen door háar leeft, die alles van háar hebben moet in zijn eenzaam en eentonig bestaan, en dien zij gewoon is met lieftalligheden te overladen, — plotseling en zonder eenige reden verwaarlozen en met aanhoudenden wrevel en stuurschheid bejegenen. Daardoor maakt zij hem zóo ellendig, dat er reeds voor zij haar vraag gedaan heeft, een gemoedsgesteldheid in hem ontstaat zóo, dat hij haar *niets* zal weigeren van wát zij hem ook vragen mocht.

Dit trekje behoort tot een psychologisch inzicht zoo diep als maar zelden, en alleen in de hoogere literatuur, wordt gevonden; maar toch, wij kennen deze psychologie en in beter praestatiën, ook in de negentiende eeuw.

Wij bemerken de wending, maar zij wordt niet zoo diep in ons doorgevoerd, dat wij haar als sap van het hoogste geestelijk menschenleven in ons proeven en het heroïesch-bewuste er door wordt aangedaan.

Daarentegen is ook de plaats, waar deze wending voorkomt, gedrenkt door de aangenaamheid van ver-

haaltrant, dien wij den zoeten rhythmus hebben genoemd.

Zóo is het ook met de meest spannende, hartstochtelijke, dramatische, tafereelen. Het gaat in het verhaal om de toekomstige erfenis van den armzaligen *Jean Jacques Rouget*. Er zijn twee partijen die ieder het testament in hún voordeel willen hebben: de familie *Bridau*, *Agathe* met haar twee zonen, èn *Flore Brazier*, de huishoudster, met haar minnaar *Maxence Gilet*. Tusschen deze strijdende groepen in bevindt zich de kindsche *Jean Jacques*. De huizen der strijdende partijen zijn tegenover elkaâr gelegen: In het eene woont de familie *Hochon*, familieleden en in dezen strijd partijgenooten der *Bridaus*, in het andere woont *Jean Jacques Rouget* met *Flore Brazier* en *Maxence Gilet*. Eerst zijn *Agathe* zelf en haar zoon *Joseph* in het stadje gekomen om den strijd te voeren, maar deze eenvoudige en goedaardige karakters, verstonden niets van de psychologisch-diplomatische gevechtskunst en werden overwonnen. Na hen komt de andere zoon, *Philippe Bridau*, de »schurk". Nu wordt het meenens. Nu zal het serieuze manœuvreeren beginnen.

Een fout is al dadelijk, dat *Philippe Bridau*, dien wij als een niet laffen en daarbij om niets gevenden doordraayer, maar tevens als een on-gecompliceerden geest hebben leeren kennen, plotseling, reeds bij zijn eerste bezoek aan zijn rijken oom in het kleine stadje, een met bedrijvig zelf-bewustzijn begaafde dubbelnatuur wordt, die het schijnbaar meest onoverdachte opzettelijk aanwendt met zielkundige doeleinden.

Dit had de schrijver noodig, om het psychologisch-diplomatisch gevecht te kunnen geven.

De waarheid is echter dat dit gevecht niet gegeven wordt. Er hebben wel zeer levendige bewegingen met menschengroepen plaats. De groep Bridau-Hochon handelt zus en zoo en de groep Flore Brazier-Maxence

Gilet handelt aldus, maar dit is niet een ware intrige, bestaande uit de fijnste psychologische overwegingen, vermengd met de teêrste behendigheid om daden doende psychologisch overwegend te blijven.

Het is al weêr *zeer juist,* menschkundig, *gezien*, dat een karakter als dat van *Philippe* beter in staat is tot een spel van handelingen en gedragingen met een bepaald doel in de praktijk van het leven, dan het karakter van den goedaardigen *Joseph*; maar dit zeer juiste gezicht op de dingen heeft niet tot waarlijk hoogpsychologische verwikkelingen geleid.

De oplossing wordt feitelijk verkregen door dat *Philippe* zijn tegenpartij *Maxence Gilet* in een tweegevecht doodt. De partij aan de eene zijde bezwijkt dan, van haar leider verstoken. Maar deze oplossing was van het eerste oogenblik af, dat de partijen tegenover elkaâr kwamen, beschikbaar. Daarvoor behoefde niet eerst een reeks lotgevallen plaats te hebben. Reeds in den allereersten tijd van zijn verblijf in het stadje, had *Philippe* den twist met *Maxence* kunnen zoeken, die het door hem gewenschte gevolg heeft.

Behalve dat de lezer van de taalmuziek geniet, wordt hij door de op-een-volging van de zeer levendig voorgestelde gebeurtenissen ook in spanning gehouden en vraagt zich: hoe zal het eindigen? Maar beide deze verschijnselen in den lezer, het eerste van hooger orde dan het laatst-genoemde, zijn geheel iets anders dan met den geest een fijnen en hoogen strijd van psychologische wendingen te savoureeren.

En dan het dramatische meer in 't bizonder, die plaatsen, waar de personages, tot de hoogste spanning ten opzichte der oplossing gebracht, samen komen en een beslissend half-uur al samen-sprekend doormaken. Ook daar gevoelen wij een oogenblik te stijgen, onze aandacht neemt toe en te gelijk met de geest-verheffing wordt het warmer in het kunstwerk en in ons...

Maar néen, toch is het dát niet. Wij kennen beter. Wij bemerken zeer duidelijk, dat wij het ordinair ware in de kunst-voorstelling verlaten, hooger gaan dan dat, maar toch het hoogere, waar de schrijver heen wil, niet bereiken.

Even als des schrijvers geest zich dáár naar richtte ons den avonturier en nachtbraker *Maxence Gilet* als een heros te doen waardeeren, dat is: ons in een opvatting te verplaatsen, waar wij een zeker menschengedrag, dat van uit een kleine en nuchtere levensbeschouwing gezien slechts een leelijke losbandige manier van doen zou schijnen, als de uitingen van een bizonder edel soort zieleleven zouden waardeeren; — maar hij toch daarin niet slaagt, zoodat wij zijn woorden niet door en door begrijpen als hij ten slotte van dezen *Maxence* zegt:

»Ainsi périt un de ces hommes destinés à faire de"
»grandes choses, s'il était resté dans le milieu qui lui"
»était propice; un homme traité par la nature en enfant"
»gâté, car elle lui donna le courage, le sang-froid, et"
»le sens politique à la César Borgia"; — zóó ook heeft de voorstelling der karakters van *Flore Brazier* en van *Jean Jacques Rouget* te gelijk iets innigs en grootsch', waardoor zij zich boven het alom gangbare 19e eeuwsche realisme verheffen, èn, toch, iets overdrevens, onvolledigs of eenzijdigs, waardoor zij niet met de natuur over-een-komen maar eenigszins romantisch uitziende, steunloze, verbeeldings-voorstellingen van den auteur gelijken.

Het zijn, met andere woorden, van het gewoonrealistische manœuvreeren uitgaande pogingen naar het hoogere, het Shakespeariaansche, die dat niet bereiken maar dan toch op zich zelf al zeer uitnemend zijn.

De zoo even aangehaalde volzin betreffende *Maxence Gilet*, toont zelf de zwakte, die ik bedoel, aan. Immers,

òf de auteur had ons den »sens politique à la César Borgia" in *Gilet* daadwerkelijk moeten toonen, en dán had hij aan de kritiek kunnen overlaten om deze vergelijking te maken; òf hij had, indien hij naliet ons dit daadwerkelijk in zijn roman te toonen, door dezen volzin, waarin hij zijn eigen werk eenigszins beoordeelt, op die nalatigheid wat een zóó gewichtig onderdeel aangaat, niet juist onwillekeurig zelf moeten wijzen.

In 't algemeen kan men zeggen, dat scherpere psychologie en hooger menschenkarakter-begrip in de 19e eeuw elders werden gevonden, maar dan zonder dezen rhythmus; dat sommige 19e eeuwsche dichters, die niet weten van psychologie, menschenkarakter-begrip en dergelijke, in zeker opzicht meer gecultiveerd rhythme hebben gegeven; maar dat een zóo scherpe psychologie en een zoo hoog begrip omtrent menschenkarakters als bij Balzac nergens in vereeniging met een zoo prachtig rhythme werd aangetroffen.

EEN MONUMENT VOOR EMILE ZOLA.

EEN MONUMENT VOOR EMILE ZOLA.

Het zijn twee redenen, twee eigenschappen van den overledene, waarom men den persoon van Emile Zola door een gedenkteeken wil eeren, — zijn kunstenaarschap èn het prachtige karakter dat hij, in een andere dan de kunstsfeer, tijdens de Dreyfus-zaak ontplooide.

Zijn kunstenaarschap. Er is geen reden om te verzwijgen dat althans bij een enkelen onderteekenaar van het rondschrijven, waarin steun gevraagd wordt voor het gedenkteeken, en bij sommigen van diens kunstbroeders, een kleine terugslag heeft plaats gehad in de waardeering van Zola's talent.

Men is zich gaan afvragen of De Balzac, Goethe, of Shelley, of Tennyson, of anderen nog, of onze Beets ook en onze Potgieter, niet betere kunstenaars dan Zola waren, en of, wat het land van den wereldschrijver zelf en in zijn eigen tijd aangaat, zijn kameraden Flaubert, De Goncourt of Daudet hem soms niet overtroffen, en of de gelijktijdig levende Fransche dichtersgroep: Mallarmé, De Régnier en de hunnen, niet kunstoverleveringen handhaafden, zij 't met weinig vruchtbaarheid, die tot een boven dat van Zola verheven kunstbegrip behoorden.

Er is dus bij sommigen een kleine wankeling in hun meening betreffende Zola geweest, maar waarop was dit een terugslag? Dit was niet: inzien dat Zola toch

eigenlijk zoo'n groot kunstenaar niet was, maar dit was slechts een kleine terugslag op de *volstrekte*, *onbegrensde* bewondering, welke wij, in den heerlijken roes onzer jeugd, den toenmaligen prins der Europeesche letteren toedroegen. Nú zijn wij wijzer geworden, nú erkennen wij dat Zola, »*de eenige*" niet is en niet was, maar nu, even als toen, blijft Zola voor ons de kunstenaar aan wien wij véel te danken hebben en een der machtigste figuren van de negentiende eeuw.

Het was niet alleen zijn krachtige en veelvuldige kunst, die ons in Zola aantrok, maar ook zijn ijveren voor de letterkundige kunst en de stout uitgesproken meeningen, waarmede hij in zijne critieken de verschijning zijner kunstwerken begeleidde. Wij kenden geen ander, die zoo voortdurend en zoo open schreef, en zoo geestdriftig als hij. »N'est ce donc rien," zoo hoorden wij hem uitroepen, »la passion qui flambe, la passion, qui tient le cœur chaud!" — Hij was het, die ons aanvuurde en ons tot moedig willen, tot groote pogingen in de kunst opstookte.

Wanneer wij op onze jeugdjaren, op den tijd van ons gemeenzaam en ononderbroken verkeer met Zola's werken, terugdenken, ontwaren wij zoo een onafzienbare menigte figuren en tafereelen, dat het eerst moeilijk is te onderscheiden wat daarvan ons het best is bijgebleven. Zola schreef: *Nana*, *l'Assommoir*, *La Terre*, *La Débâcle*, *La Curée*, *Germinal*, en andere forsche, kleurige werken. Hij gaf ons geheel Frankrijk, in al de verscheidenheid van zijn voorkomen, weêr. Hij toonde ons de straten en de binnenhuizen, de kaden en de parken van Parijs, de schouwburgen, de winkels, de paleizen en de herbergen, en nadat hij ons de stads-bevolking voor oogen had gebracht, menschen van alle soort en stand en levenswijze, nage-

gaan in alle levens-lotgevallen, van de geboorte tot den dood — voerde hij ons naar buiten, naar het platteland, naar de boeren en de mijnwerkers, of naar de soldaten op het rampzalige slagveld van Sedan. Hij deed ons zijn land kennen, met alle neigingen, hartstochten, zeden en gewoonten der menschen, in al de verschillen van het uiterlijke, dat de wisseling van jaargetijden en weersgesteldheden aan de pleinen en bruggen, de bosschen en akkers gaf, de verschillen van het uiterlijke, dat, ze zwijgend omgevend maar toch één met hun leven, het bestaan van alle die figuren omkaderde, van den winkelbediende af met weinig of niets begonnen, zich langzaam aan een paleis naar zijnen aard scheppend in *Au Bonheur des Dames*, tot den kleinen advocaat uit de provinciestad toe, wiens vermogens hem tot eersten minister van keizer Napoleon III verhieven, in *Son Excellence Eugène Rougon*.

Hoe duidelijk beeldde hij ons dat alles af, hoe levendig bracht hij dat alles in onze tegenwoordigheid, — zoowel de grappige burgermans- en boerenbruiloften in *l'Assommoir* en *La Terre*, als het stille, oude, witte paard onder in de mijngangen van *Germinal*, zoowel het zeestrand en de afgelegen woning dier enkele samenwonenden in *La Joie de vivre*, waar toch zoo droevig de kruising der neigingen van menschen tot elkaar nog levensmislukking te weeg bracht, als de weelderige toiletkamer van Renée Saccard in *La Curée*, waar het verwijfde weelde-leven zijn misdaad beging terwijl de melodieën der walsmuziek uit de balzaal daar beneden, kwamen uitsterven tusschen de zware draperieën.

Maar niet alleen de sombere ellende en de tragische grootheid, die hij zag in het menschenleven, beschreef deze zeer vruchtbare leerling van De Balzac, die den schoonen rhythmus en de diepe psychologische wen-

dingen zijns meesters wel is waar miste, maar dien meester daarentegen in kleurig voorstellingsvermogen en vastheid van compositie overtrof. Niet alleen toonde hij ons, zooals in *La Fortune des Rougon*, het geknoei der listigheden van kleinsteedsche menschen met felle eerzucht-begeerten. Niet alleen bood hij ons de stillevens in de stadswijken, de »kaas- en de groentensymphonieën" in *Le Ventre de Paris;* niet alleen liet hij, naast de onzichtbare vlammen van wanhopige hartstochten, de roode vlammen spelen van het brandend huis, dat het spel dier hartstochten omgaf, in *La conquête de Plassans* of stelde in *La Bête humaine* de roodbehangen kamers voor ons open, waar de misdaad het menschenbloed vloeien deed.

Neen, naast den somberen ziener, naast den zwaarmoedigen afbeelder van het wriemelende stads-gedoe der dicht bevolkte straten, naast den krachtigen en inhoud-rijken ten-toon-steller van platte-landschen en groot-steedschen hartstocht, misdaad en ellende, — leefde in denzelfden man een ander wezen, een wezen, waarvan de oorsprong, om zoo te zeggen, dagteekende uit Zola's eerste jeugd, uit den tijd vóór hij zelf Parijs, en het leven in armoede daar, had leeren kennen.

Het is de teedere minnaar van maagdelijkheid, van schroomvallige en delicate genegenheden, en de opgetogen bewonderaar van de groote, ongerepte natuur, van bloemen en bosschen, van wateren en zonneschijn, dien ik bedoel, — de schrijver van *La Confession de Claude*, *Contes à Ninon*, *La faute de l'abbé Mouret*, *Une page d'amour*, *l'Oeuvre* en *Le Rêve*.

La Confession de Claude is een van Zola's vroegste en minst gelezen werken, èn een der voortreflijkste! Een geheel onberoemd boek en dat toch het soortgelijke en zeer vermaarde werk van Alfred de Musset, *Confession d'un enfant du Siècle*, overtreft.

En de andere deelen van deze lichtkleurige, met

zomerwarmte en droom-poëzie vervulde, reeks, behoef ik nauwelijks in herinnering te brengen. De *Contes à Ninon* waren kleine verhalen, aan de vrouw van den schrijver in hun jonge verlovingsjaren gedaan, in *La faute de l'abbé Mouret* komen de uitgestrekte beschrijvingen van een boomen- en bloemen-wildernis voor, waar, in zijn verrukt beschouwen, de kunstenaar voor elke bloem een andere vergelijking of kleur- en vormaanduiding vondt en voor elke takkenslingering of zonlicht doorzeefde boschplek een andere, streelend kenschetsende benoeming.

Uit *Une page d'amour* en *l'Oeuvre* weet men zich nog wel de fijne trekjes te binnen te brengen, waarmede de schuchterheden van liefdes-neigingen tusschen onbedorven harten werden wedergegeven, en den zoelen wind, die waait om de haren en kleederen der vrouw in *Une page d'amour*, die weêr speelsch op den schommel gaat als een jong meisje hoog in de lucht, nu een lang ontbeerd gevoel haar hart weêr heeft beslopen, — en het ritselen, in de stilte, der verlegen bewegingen tegenover elkaâr van den schilder en het meisje op het schilders-atelier in *l'Oeuvre*.

Dat alles en hoe veel meer nog heeft Zola ons gegeven. Een geheel menschenleven lang heeft hij met onverdroten ijver aan zijn uitgebreide romans gearbeid en schonk ons ieder jaar een zijner wel-voorziene, stevig in elkaâr gezette, gelijkmatig afgewerkte, kunst-stukken. Met al die figuren, die hij ons zoo levendig voor ons innerlijk oog bracht, wist hij ons zoo vertrouwd te maken, dat wij ze bijna niet meer onderscheidden van in de werkelijkheid door ons ontmoette personen.

Degenen, die belang stellen in de letterkundige kunst, hebben dus redenen van dankbaarheid jegens den kunstenaar Emile Zola te over. Maar toch zou zijn

figuur niet de volledigheid hebben verkregen, met welke zij zich thans aan ons voordoet, indien de kunstenaar niet buiten zijn eigenlijken baan ware getreden.

Het is door het plotseling verbreken van zijn ingetogen studeerkamer-leven met de Dreyfus-zaak, het is door zijn tochten te midden der jouwende en dreigende straatgangers naar de Rechtzaal, waar de vertegenwoordigers der tijdelijk ontzinde meerderheid van het Fransche volk hem als vijanden wachtten, het is door het prijsgeven van zijn huiselijke rust, door het wagen van zijn fortuin, zijn eer, zijn roem en zijn leven, voor een beginsel en voor één onschuldig lijdenden medemensch, — dat hij een daad of dadenreeks heeft gesteld, waardoor hij, vooreerst, zich als een man van wijd vertakten karakter-adel heeft doen kennen ook aan hen die den aard van dit karakter uit zijn kunst nog niet hadden afgeleid, en waardoor hij, ten tweede, allen zijn kameraden, den letterkundigen kunstenaars, tot eer is geweest, als volbrenger van een dier zeldzame, hooge handelingen, in het maatschappelijk en staatkundig leven, waartoe, op sommige historische tijdstippen, de vrije, onafhankelijke en buiten de partijen levende »mannen der gedachte" geroepen schijnen.

DE ONSCHULD VAN DEN SOCIALIST
VAN DER GOES.

DE ONSCHULD VAN DEN SOCIALIST VAN DER GOES.

I.

Het staat bij mij vast, dat de socialist Van der Goes niet rechtmatig strafbaar is, indien een der vereischten voor de strafbaarheid van zijn bedrijf is, dat hij met het uitspreken der hem ten laste gelegde woorden in de volksvergadering van 23 Februari 1903, de bedoeling, de bewuste, opzettelijke, bedoeling, hebbe gehad, de door hem toen toegesprokenen, voor zoover het miliciens waren, tot ongehoorzaamheid aan de bevelen hunner officieren aan te zetten.

De waarheid is dat Van der Goes deze bedoeling niet heeft gehad; maar er is een sterke schijn tegen hem. Wij zullen dus wellicht beleven, dat hij veroordeeld wordt.

Hij zal wellicht veroordeeld worden, en dat terwijl alle bij dit geval betrokkenen geheel ter goeder trouw zijn; en dat, alleen: wijl de waarheid van zijn onschuld — die op letterkundige ontlediging zijner toespraak berust — niet tot het begrip der rechters zoude kunnen doordringen.

De vraag is thans niet of het »socialisme" in 't algemeen een opvatting is, die uit een lofwaardige wijsbe-

geerte is voortgekomen, en zelve een goed staathuishoudkundig stelsel is.

De vraag is ook niet of het socialisme in 't bizonder bij de jongste gebeurtenissen in Nederland zich op zijn schoonst heeft doen kennen.

Sedert ik in 1891 een strijd tegen het socialisme en tegen Van der Goes als socialist voerde, is mijn overtuiging, dat het socialisme een verkeerd inzicht en een verkeerde levensrichting is, versterkt.

En de wijze, waarop het socialisme nu juist in Nederland is opgetreden, lijkt mij niet goed te keuren.

Maar niet slechts deze globale overwegingen doen hier niet ter zake. Neen, ook een alleen op het bizonder geval dat ons bezig houdt betrekking hebbende, vraag, mag niet in aanmerking komen.

Die vraag luidt:

Was het aller-gevaarlijkst *in deze omstandigheden* en voor het gehoor der volksvergadering van 23 Februari uitdrukkingen te bezigen als die van Van der Goes over de militairen, — ja of neen?

Was het aller-onhandigst om indien men *niet* begeerde dat *bij deze gelegenheid* desertie en z. v. zoû worden gepleegd, woorden als die van Van der Goes over de militairen te gebruiken, — ja of neen?

Het antwoord op deze vragen kan niet anders dan bevestigend zijn.

En indien men nu nog deze andere vraag zoû laten volgen: is het dan niet wenschelijk, dat aan iemand, die zich zóó gevaarlijk en zóó onhandig gedraagt, door een harde les een dergelijk gedrag voor het vervolg worde verleerd, — dan zou men ook misschien ja! zeggen.

Máár: de harde les *mag* niet veranderen in een harde stráf: indien in Nederland zonder aanzien des

persoons en in alle omstandigheden gestraft wordt volgens de Wet, die de *opzettelijke bedoeling* om het strafbaar feit te plegen als een vereischte voor de strafbaarheid stelt, — de harde les *mag* niet veranderen in een harde stráf, in het geval dat die *bedoeling* niet kan worden aangetoond en de afwezigheid dier bedoeling juist duidelijk blijkt.

Het is daarom, dat de vraag of het aller-gevaarlijkst en aller-onhandigst was, hier niet in aanmerking komt.

II.

Ik ben van meening, niet alleen, dat Van der Goes gevaarlijk en onhandig heeft gesproken, maar zelfs, *dat*, in de genoemde volksvergadering van 23 Februari, door de geïncrimineerde woorden van den beklaagde, *het feit van opruïing tot dadelijke militaire insubordinatie heeft plaats gehad.*

Dit feit heeft m. i. plaats gehad, daar ongetwijfeld, in deze omstandigheden, de door Van der Goes gesproken woorden op miliciens, — indien die onder zijn gehoor geweest waren — de uitwerking zoû hebben gehad, dat zij zich geneigd gevoelden tot onmiddellijke ongehoorzaamheid aan de bevelen hunner officieren.

Ik neem aan dat er weinigen onder het gehoor geweest zijn, die de woorden niet als een aanhitsing tot verzet in deze dagen tegen militaire bevelen hebben begrepen.

In zoo verre heeft dus het feit der opruïing plaats gehad, — dat is: wat de hoorders betreft.

Het feit der opruïing heeft echter *niet* plaats gehad voor zoo verre dit feit den spreker betreft.

Om dat de spreker niet de bedoeling had van op te ruïïen.

En daarom is hij niet strafbaar.

In de Gerechtszitting van 24 April heeft de Officier

van Justitie gezegd, dat de strafbare opruïing bleef bestaan ook al heeft die opruïing geen gevolgen gehad.

Ik meen, dat deze uitspraak omgekeerd moet worden en wel in de volgende termen: deze opruïing zou niet strafbaar zijn zelfs al had zij gevolgen gehad.

Deze opruïing zoû ook dan niet strafbaar zijn om dat het gevorderde bestand-deel der bewuste opzettelijkheid of bedoeling aan deze opruïing ontbreekt.

III.

Van der Goes heeft, in een tijd en bij een gelegenheid, die daarvoor aller-minst geschikt waren, een leerstellig socialistisch betoog gehouden, eene uit-een-zetting der socialistische theoriën gegeven. En wijl dit in populairen vorm moest gebeuren, heeft hij iets gegeven dat op een enkele plaats sprekend een oproerige of opruiende rede gelijkt.

Toen ik eerst alleen de, van de overige redevoering afgescheiden, passage betreffende het schieten en niet schieten, zoo als die in de dagblad-verslagen voorkomt, had gelezen, meende ik ook, dat Van der Goes willens en wetens had opgeruid; maar zoodra ik een volledig verslag der redevoering kende, wist ik met volkomen zekerheid, dat dit een uit-een-zetting van theoriën, van socialistische leerstellingen, was, en dat de spreker geen oogenblik de bedoeling had gehad de daar vóór hem in de zaal aanwezige personen tot ongehoorzaamheid aan hun meerderen op een der toen eerst-volgende dagen aan te sporen.

Zoo een redevoering is dan toch ten slotte een letterkundig product, het is een stuk proza, het is een bladzijde betoog met deze en gene hoedanigheden, en

het onderzoek er van behoort tot het werk der letterkundige, en van geen andere, kritiek.

Als de eene boosdoener tot den anderen zegt: »steek die vrouw dood", — dat is het licht mogelijk dat hij wegens aanzetting tot een misdrijf veroordeeld wordt, al heeft hij die woorden op ironischen toon gesproken en juist met de bedoeling zijn kameraad van den moord terug te houden, om dat er wel een getuige was, die de woorden heeft opgevangen, maar geen getuige, die tevens een menschenkenner en doordringend opmerker was en den beteekenis-gevenden toon heeft waargenomen, waarop de woorden werden gezegd.

Maar laat dit zelfde nu toch niet mogelijk zijn, nu het niet een voor altijd tot het verledene behoorende stem-klank, maar nu het een gedrukt en daar voor ons liggend geschrift is, waarvan »de toon" moet beslissen of het misdadig is of niet.

Het is alleen wijl de letterkundige kritiek nog niet genoegzaam als wetenschap bestaat en erkend is, dat de rechter van instructie zich niet tot den letterkundigen criticus als tot een expert wendt om te weten wat het karakter is van een geschrift: een theoretisch betoog of een toespraak die onmiddellijk op de practijk doelt.

Indien bij een rechts-zaak, die een diamanten-diefstal betreft, een bekend deskundige onder eede verklaart, dat zekere gestolen en door sommigen echt gewaande diamanten, zoogenaamde chemische diamanten waren, zal zijn getuigenis van invloed op het oordeel des rechters zijn.

En waarom dan niet, als het er op aan komt den waren aard van zekere bladzijden betoogend of uit-een-zettend proza vast te stellen?

Wat is hier de vraag? Deze: Is de op 23 Februari door Van der Goes gehouden rede een uit-een-zetting

van een politiek en economisch systeem in een populairen vorm, met hier en daar zoo slecht gekozen uitdrukkingen van vergelijking, dat die op direct gemeende oproer-kreten lijken, òf is zij waarlijk een oproerige of opruiende toespraak?

De vraag is dus: Wat is het karakter, wat is de aard van die rede?

En wie zal dat beter kunnen beoordeelen dan de letterkundige criticus, die gewoon is de geschreven voortbrengselen van den menschengeest te ontleden, te keuren en te kenschetsen naar hun aard, gewoon de bewegingen van den menschengeest in het geschrift na te speuren, het geschrift dat den afdruk bevat van hetgeen in den geest heeft plaats gehad?

De rede van Van der Goes, zoo als die gekend wordt uit de dagbladverslagen, bevat een, op min of meer lyrischen, verheerlijkenden toon gesproken, uit-een-zetting der socialistische inzichten. En de passage betreffende het schieten en niet schieten der militairen moet begrepen worden als of er stond:

»En nu vraagt gij wellicht, mijne hoorders, wat onze"
»denkbeelden zijn betreffende de militaire macht?"
»Welnu, wij zijn van meening dat ook het leger deel"
»moet uitmaken van de eenheid van het proletariaat."
»Wij zijn van meening dat wanneer eenmaal tenge-"
»volge van het Algemeen Stemrecht de meerderheid"
»der Volksvertegenwoordiging sociaal-democratisch zal"
»zijn en het proletariaat dus de Regeering zal vormen,"
»het leger ook aan die wettige Regeering zal moeten"
»gehoorzamen, en niet, — zoo als in Frankrijk tijdens"
»de Dreyfus-zaak bij voorbeeld — het leger tegenover"
»de Regeering zal moeten staan. "

»Wij, socialisten, zijn niet voor de Algemeene Ont-"
»wapening, zooals Bertha von Suttner en anderen,"

»om dat wij het leger wellicht noodig zullen hebben"
»in dienst van onze zaak, namelijk om de wettig door"
»ons verkregen Regeering en Regeer-macht te be-"
»schermen tegen een poging der toekomstige minder-"
»heid, der dan tot een minderheid teruggebrachte"
»»bourgeoisie", om op onwettige wijze haar Regeering"
»en Gezag te herstellen. "

»Dus is onze leus dan ook niet: »de wapens neêr!""
»maar dus is onze leuze: »de wapens hier!" "

»Daarom is onze spreuk niet: »schiet niet!" maar:"
»»schiet in de richting, waarin (volgens de wet) ge-"
»schoten moet worden."

Zonderlinger wijze, konden dus, tengevolge zijner meer genoemde onbehendigheid — de woorden van den spreker dienst doen als een opwekking aan miliciens om bij deze gelegenheid vooral toch op eventueel oproerige werkstakers te schieten.

IV.

Voor mij bestaat de volkomen zekerheid dat Van der Goes onschuldig is, om dat hij niet de bedoeling heeft gehad tot militaire insubordinatie aan te zetten.

De geïncrimineerde plaats in zijn redevoering zoude van aard kunnen zijn: een min of meer vergelijkend of gedachte-samentrekkend rhetorisch versiersel in een theoretisch betoog; òf een dadelijk op de practijk betrekking hebbende toeroeping.

Aangezien de text niet in alle onderdeelen woordelijk te kennen is, berust mijn overtuiging, dat de geïncrimineerde plaats het eerstgenoemde en niet het in de tweede plaats genoemde is, op de kennis van den geest of aard der geheele rede, zoo als die zelfs in de couranten-verslagen duidelijk herkenbaar is.

Kan men dus al *waarschijnlijk maken* dat Van der

Goes het rhetorisch versiersel en niet de dadelijke toeroeping bedoeld heeft, door er op te wijzen, dat de dadelijke toeroeping in strijd zoude zijn met zijn leer zelf, met zijn karakter, met al zijn vroegere uitingen en handelingen, — voor mij ligt het *bewijs* van de onschuld zonne-klaar in den aard van de redevoering als zoodanig, die het spiegelbeeld is van den geest en de bedoeling, die den spreker gedurende het spreken bezielden.

Geest en bedoeling ken ik uit den aard van het geheel der rede, en nu er twijfel bestaat aangaande de precize bewoordingen van den geïncrimineerden passus, weet ik voor mij zeker, welke van twee aangegeven uitdrukkingen de gebezigde uitdrukking geweest is. De eenig mogelijke is die, welke met den geest der geheele rede over-een-stemt. Die geest toch, heeft de uitdrukkingen ingegeven.

Maar overigens ook, zou het mij, als staatsburger, vreemd lijken indien iemand in dit geval veroordeeld kon worden om dat hij bij zekere gelegenheid zekere bepaalde woorden gebruikt heeft *of wel* — zoo als de dagvaarding luidt — *andere, van gelijke beteekenis en strekking als de genoemde.*

Men legt dan niet meer het gebruik van bepaalde uitdrukkingen ten laste, en de beschuldiging komt eigenlijk hierop neêr, dat de beklaagde woorden heeft gezegd, die op enkele politie-ambtenaren en dagbladverslaggevers minder of meer den indruk hebben gemaakt van opruiend te zijn.

Indien nu tegenover den indruk van een enkelen met letterkundige wendingen niet bekenden politie-ambtenaar en van met den min of meer ingewikkelden stijl van den beklaagde niet vertrouwde verslaggevers, — de getuigenis staat van een ouder en meer ervaren verslaggever, die ook bij de redevoering aanwezig was

en overigens een speciaal tegenstander van den spreker is (den Heer Berckenhoff), vervolgens de indruk door een letterkundige, Mr. J. N. van Hall, door het courantenverslag van de redevoering gekregen, en eindelijk, de getuigenis van een met den stijl van den beklaagde in 't bizonder vertrouwde als den ondergeteekende, — dan moet, naar wij hopen mogen, de kans op vrijspraak voor dezen beklaagde, niet gering zijn.

HULDE AAN JOZEF ISRAËLS.

HULDE AAN JOZEF ISRAËLS.

(Bij zijn tachtigsten verjaardag, 27 Januari 1904).

Hulde aan Jozef Israëls, den grooten, ouden, beminden Nederlandschen kunstenaar.

Jozef Israëls is een schilder, maar een diepere en meer hoofdzakelijke eigenschap van hem is: een dichter te zijn.

Bij alle kunsten komt het in de eerste plaats aan op de gegeven natuur van den kunstenaar. Een schilder te zijn, beteekent niets, maar een dichter te zijn met het penseel, is van groote waarde.

Bij de waardeering van een kunstenaar, zal altijd de soort kunst, waarin hij zich uitspreekt, eerst in de tweede plaats in aanmerking komen. Om 't even of hij verf, marmer, muzieknoten, bouwsteenen of woorden tot materiaal had, hij doet ons aan door de schoonheid, welke hij met zijn materiaal heeft bereikt, en voor zoover hij geene schoonheid heeft bereikt, blijft het ons onverschillig van welke middelen hij zich bediende.

De kunst, waarin groote schilders zich uitspreken, wordt ook om haar soort zeer belangrijk voor ons. Wij vermeyen er ons in de techniek na te gaan, na te speuren van onderdeel tot onderdeel hoe de samen-

stemming van kleuren en tinten werd verkregen, waaruit de ons lief geworden afbeelding daar is ontstaan. Maar de kunst wordt om haar soort eerst belangrijk, na dat wij haar poëtische resultaten hebben gezien.

Jozef Israëls dan, is een dichter. Dit wordt hier niet bedoeld in den zin, waarin de zoogenaamde letterkundige zijde van het talent van den meester wel eens is geprezen, wanneer men hem, die veelal onderwerpen schilderde, dramatische of pathetische onderwerpen, daarom onderscheidde van de kunstenaars, die niet onderwerpen met in het onderwerp zelf reeds aanwezige ontroeringswaarde kozen.

Niet wijl sommige schilders dichter-schilders en andere, overigens even groote kunstenaars, zuivere schilders zouden zijn, wordt Israëls een dichter genoemd; maar een dichter is hij zoo als de kunstenaars, die voortreffelijke kunst gaven, dat allen zijn, en zoo ook alle schilders, of zij bizondere onderwerpen dan wel alleen het leven in zijn algemeen voorkomen afbeeldden.

Jozef Israëls is een dichter en een Hollandsch dichter. Een der dingen, waardoor wij in de wereld nog iets beteekenen, is onze schilderkunst. Onze schilders in de zeventiende eeuw, hebben een poëzie uitgesproken, die de geheele wereld met ontzach heeft vervuld, — onze schilders in de negentiende eeuw hebben talenten getoond, waardoor zij het werk hunner voorvaders met eere voortzetten en ook zij spraken de internationale taal, die overal verstaan wordt waar naar schoonheid en gemoedsontroering begeerige menschenkinderen wonen.

Overal kent men Jozef Israëls en ook overal kent men daarom Holland.

Wonderlijk zijn toch de eigenschappen van ons, menschen. Daar leefde in Holland een man een klein en door niets opvallend leven, »kunstschilder" was hij

van beroep. Staatkundig verhoogde hij dus niet den bloei van zijn land, maar ook gaf hij op zijn doek niet weidsche afbeeldingen van historische gebeurtenissen. Hij had echter iets, dat hem, schoon niet onmiddellijk voor een elk zichtbaar, onderscheidde van zijn medemenschen: een buitengewone eenvoud en ontvankelijkheid van gemoed. Hij was buitengewoon eenvoudig, hij was een buitengewoon nederige van harte, en hierdoor was hij in staat het leven van de nederigen en kleinen zóo gevoel-vol te bekijken en weder te geven, dat wat hij uitsprak in alle landen werd verstaan. Dat is iets schoons, dat is het menschelijke bij uitnemendheid in ons. In fijne, teedere liederen van kleur zegt Israëls wat hij gezien heeft van het leven der geringen, der nederigen van geest, die wonen vlak aan den oever der onafzienbare zee.

Niet wijl de schoonheid van Hollandsche landschappen en steden op Israëls' doeken als zoodanig bizonder uitkomt, is het, dat hij de herinnering aan Holland onuitwischbaar maakt bij den vreemdeling die langs zijn schilderijen is gegaan, maar wel wijl de ontvankelijke mensch plotseling getroffen wordt door een stil spel van verwen in een kader daar voor hem, een spel van de schemering in ruige en warme tonen, — de voorstelling eener diep bedroefde vrouw in een arme visscherswoning — waarin hij die bizondere gemoedsinnigheid bespeurt, die hem fluisteren doet: »dat is mooi. Een mooi mensch, die dat heeft gemaakt.... Wie is het? Israëls, de Hollander," en denken: »Een gelukkig, een rijk land, waar zoo eene menschelijke schoonheid woont"....

Hulde aan Jozef Israëls!

GYSBREGHT VAN AEMSTEL.

GYSBREGHT VAN AEMSTEL.

Het is een genoegen in den Stads-schouwburg op het Leidsche Plein te Amsterdam een voorstelling van Vondel's Gysbreght van Aemstel bij te wonen, gegeven door het Tooneelgezelschap, de Koninklijke Vereeniging Het Nederlandsch Tooneel.

De localiteiten in den schouwburg, die de zaal omringen, zijn zeer ruim en goed verlicht en de zaal zelf is gezellig en maakt door zijn behagelijke, hooge rijke vormen, in goed een geheél vormende samenstelling, den indruk van een Instituut, bestemd voor aanzienlijke bezoekers, die tevens vrij veel eischende kunstliefhebbers zijn. Dit is misschien niet de indruk dien de zaalbouw geeft, getoetst aan een Ideaal van schouwburgzaal-bouw, maar wel de indruk, dien een eenvoudige vergelijking met de schouwburgen van het Buitenland doet ontstaan.

Bij de derde voorstelling van Gysbreght was de zaal vol, en er werd aandachtig geluisterd. Meerdere bezoekers volgden het voorgestelde gedicht in een medegebracht boek, met ernst en genegenheid.

Dit alles te zamen maakt deze, jaarlijks wederkeerende, voorstelling tot eene gebeurtenis, waarvan het nationale een der grootste bestanddeelen is.

Deze menigte menschen, deze menigte Nederlanders, is daar bijeen en luistert met aanhoudende belang-

stelling naar het gedicht, naar het over hun eigen land, over hun hoofdstad in zijn vroegste gedaante, voor hun eigen land, voor hun hoofdstad in zijn grootste historische bloeitijdperk, door den grooten landsdichter in de eigen taal tot een schoon gedicht geschreven verhaal.

Een Nederlander zal meer van Nederlanders houden dan van Buitenlanders om de zelfde reden als waarom gij meer van uw eigen familieleden houdt dan van anderer familieleden.

En daarom is het niet alleen, misschien zelfs niet in de eerste plaats, een »artistieke", maar is het tevens eene politische voldoening, die de Gysbreght ons geeft.

Wanneer wij hooren tot hoe schoone vormen het Hollandsch hier is opgebloeid, maakt dit schoone ons nog meer blijde omdat het Hollandsch is, dan even schoon Duitsch en Fransch ons maakt omdat het schóon is.

De Kunst van Vondel moet men waardeeren in haar eigen karakter. En zoo dus ook den Gysbreght in 't bizonder.

Ieder-een kan weten, dat de Gysbreght niet een tooneelspel is met intrige of actie, ook niet een in beeld gebrachte geschiedenis met de verblindende levendigheid van voorstelling der oude Engelsche dramaschrijvers, maar alleen is: een reeks van recitatieven en tableaux vivants.

Iets, wat wij op het tooneel zien vertoonen behoeft niet te zijn een tooneelspel in den dikwijls als den eenig geldenden aangenomen zin van dat woord. Er behoeft niet zielkundige verwikkeling, er behoeft niet strijd van hartstochten bij te pas te komen. Het behoeft zelfs niet eene geschiedenis te zijn. De vraag is hier niet: wat het wezen van een Drama is of aan welke wetten de structuur eener Tragedie, naar ideaal model, behoort te gehoorzamen. De vraag is alleen

wàt redelijker wijze: op het Tooneel vertoond kan worden.

En indien wij dan den Gysbreght van Aemstel beschouwen als een gedicht dat, met behulp der bewegende beeldhouwkunst en der reciteer-kunst, die samen de tooneelspeelkunst vormen, tot zijn volledigste uitdrukking wordt gebracht, — zullen wij, na dit in de practijk te hebben gezien, moeten toestemmen, dat een dergelijk in-beeld-brengen, een dergelijk tot plastisch en muzikaal leven brengen, tot de meest gewenschte verrichtingen van het schouwtooneel gerekend moet worden.

De Gysbreght is plechtig en kalm als een orgelspel en wil niet drama-leven, maar alleen, zoo plastisch mogelijk, gedicht-schoonheid te kennen geven.

De Gysbreght is een lyrisch verhalend gedicht even als de Geboortclock b.v., in den vorm van een reeks alleenspraken en tweespraken geschreven en wil geen andere deugden hebben dan zulk een gedicht heeft.

Het gedicht wordt slechts meer tot leven gebracht door de aanschouwelijke en aanhoorbare voorstelling. Het zijn de verbeeldings-voorstellingen van Vondel, die bij de lectuur ieder lezer min of meer sterk in zich reproduceert, die ons hier buiten ons, volledig op het tooneel geprojecteerd en geboetseerd, te aanschouwen worden gegeven.

Vóor alles is dus de voorstelling van dit treurspel: gedicht. De rekenschap die wij ons geven van de voorvallende geschiedenis, van het verloop der gebeurtenissen, draagt er toe bij om ons het gedicht, in elk zijner deelen, dat de verschillende monologen en dialogen zijn, te doen waardeeren, ook de omgevingen der personen, die het tooneel voorstelt, de landschappen, de vertrekken, de kasteelpleinen, vervolledigen het kunstgeheel, zoo als ook de costumen, de houdingen en bewegingen der spelers; maar dit alles zijn slechts

toevoegselen, om de hoofdzaak des te beter te doen uitkomen, die is: het gezegde, het in melodieus reciteeren op nieuw tot leven gebrachte, gedicht.

De hoofdzakelijke taak van den tooneelspeler in Gysbreght is: de schoonheid van Vondel's dichtkunst door zijn wijze van zeggen zoo goed mogelijk te doen uitkomen. Hij moet Vondel's dichtkunst als zoodanig zooveel mogelijk begrijpen en dat begrip door zijn wedergeving doen blijken. Vondel's »geluid" moet herleven in het geluid van den tooneelspeler. De klanken van Vondel's regels moeten een voor een opgenomen worden in de bezielde stem van den speler en, door deze stem gedragen, als even zoo vele bloemen van poëzie aan zijn mond ontbloeien.

Al het overige is uitmuntend en onontbeerlijk, maar bijzaak. De speler in den Gysbreght zal er zich dus niet in de eerste plaats op toe te leggen hebben: dramatische gemoedsbewegingen duidelijk weêr te geven; maar: dichtkunst tot haar recht te doen komen. Het is een quæstie van spreek-kunst, en spreken is zingen: het is dus een quæstie van muziek.

Het geheele tooneelspel zal in één stijl gespeeld moeten worden. Het zal niet voor de helft realistisch spel en voor de andere helft eene tentoonstelling van declamatie-opvattingen mogen zijn. Het spelende gezelschap zal zich gezamentlijk tot taak stellen ééne bepaalde speelwijze te volgen, zoo dat ieder het voor hem best passende deel vertegenwoordige in een harmonische spel-mozaïek. En ik houd het er voor dat, wat den Gysbreght aangaat, de spelers, die hun rollen, welke het ook zijn, begrijpen zóo alsof het min of meer Rey-rollen waren, de ware opvatting hebben.

Er is een »Rey van Amsterdamsche Maeghden," een mannelijke en een vrouwelijke »Rey van Edelinghen," er is een »Rey van Burghzaten" en er is »Rafaël, een

der seven Enghelen," die alle hun clausen plechtig en eenigermate onbewegelijk reciteeren, zoo dat het gedicht, de muziek van het gedicht, uitmuntend tot zijn recht kan komen.

De ware opvatting voor de overige spelers, wier rollen van zelf meer beweeglijkheid medebrengen, schijnt mij toe meer naar het spel der Reyen dan naar modern realistisch spel te moeten neigen.

Prachtig realistisch spel, op zich zelf en in zijn soort voortreffelijke kunst, zondert zich — ik zoû haast zeggen méér naarmate het voortreffelijker is — van het geheel van het tooneelspel af omdat het met den stijl er van strijdt, en vormt er een tegenstelling toe in plaats van een overeenstemming er meê.

Het moet alles plechtige, min of meer strak gehouden, declamatie zijn, in één stijl, maar, binnen dien stijl, naar de rollen en naar de individuën genuanceerd.

Als voorbeeld hoe in kleinigheden de lyrische aard van het geheele tooneelwerk zich kenbaar maakt, is een enkele passage in het verhaal van den *Bode* (Ve Bedrijf) in herinnering te brengen. Het is bij de beschrijving door den *Bode* van *Haamsteê's* woeden in de kloosterkapel en het vermoorden van de nonnen en den Bisschop *van Aemstel:*

De vijand stond versuft, en deisde om deze zaak:
Maar 't aanzien van Klaris beweegde 't hart tot wraak,
En bracht hem in den zin den moord van zijnen vader,
En dat zij d'afkomst was van Velzen den verrader.
Hij blaakte, en kreeg een koorts, en door de koortse dorst
Na haar en Aemstels bloed, en stiet eerst door de borst
Met zijn bemorste pook dan d'eene non dan d'ander.
Zij vielen overhoop, en lagen bij malkander
In 't rond, gelijk een krans van rozen wit en rood.

En vervolgens:

Klarisse viel 'er bij, doen zij haar beste dede,
En hiel hem even sterk om zijnen hals gevat,
En scheen gevormd albast, met purper overspat

Het verhaal, zoo als de meeste regels het geven, is, in dichtvorm gebracht, het verhaal, zoo als een Bode het zoû doen. Maar de vergelijking van den »krans van rozen" en die van het »gevormd albast" zouden bij den Bode niet opkomen. Immers ziet niet een Bode maar alleen een lyrisch dichter aldus zijne herinneringsvoorstellingen. Het is de ontroering over de *schoonheid* van het vreeselijke dat hij in herinnering ziet, die deze vergelijkingen doet opwellen.

Na de vermelding van het een en ander, dat aldus bij een bezoeker der Gysbreght-voorstelling kon opkomen, blijft ten laatste de herinnering over aan die voorstelling als aan een der opmerkelijke en bekorende gebeurtenissen van ons nationaal bestaan.

Wij zijn nu Twintigste-Eeuwers èn wij zijn Nederlanders. Terwijl wij over onze gedempte burgwallen, van stations komende en langs bazaars gaande, met den electrischen tram ijlings naar het Leidsche Plein glijden, blijven onze ongedempte grachten om bewonderend langs te wandelen, praalt jeugdig frisch onze oude schilderkunst in de Muséa en houdt Vondel's woordmuziek, die ons ten minste één maal 's jaars tegenklinkt, ons in verbinding met den oorsprong van ons volksbestaan.

VOORDRACHTEN VAN MEVROUW
TITIA VAN LOOY—VAN GELDER.

VOORDRACHTEN VAN MEVR. TITIA VAN LOOY—VAN GELDER.

Voor de afdeeling 's-Gravenhage van het »Algemeen Nederlandsch Verbond" is mevrouw Titia van Looy—Van Gelder opgetreden met de voordracht van gedichten van Hooft, Van Looy, Kloos en Gorter.

Misschien mag dit optreden beschouwd worden als het begin der her-betreding van den aanvankelijk door mevrouw Van Looy gekozen loopbaan, en mogen enkele indrukken, onlangs van het talent dezer kunstenares ontvangen, hier een plaats vinden.

Ik was nog nimmer in de gelegenheid mevrouw Van Looy in een groote zaal te hooren. Wanneer een zaal echter goed gebouwd is, moet zéer fijne en zachte kunst, — om 't even of die viool- of harpspel, zang of declamatie is — er even goed als in een kleinere ruimte tot haar recht komen, hoewel hierbij natuurlijk niet aan buitengewoon groote zalen gedacht wordt.

Ik hoorde mevrouw Van Looy, het vorig jaar, op een avond, in kamers van gewonen omvang. Zij gaf gedichten van Hooft, Vondel, Gorter, Kloos, Lafontaine, Van Looy en Poë.

Wat mevrouw Van Looy gaf, was: kunst. Het was niet declamatie met gebaren, het was zuivere zeggingskunst. En als zoodanig was de voordracht geheel vrij, niet alleen van het wel bekende, ouderwetsche, doode

gedreun, waarin zoo lang achttiende- en begin-negentiende-eeuwsche dichters op onze tooneelen werden uitgegalmd; maar ook van de oppervlakkige, coquette versieringen, die, dikwijls, goede, in nieuwen stijl opgeleidde, diseuses in hun voordracht aanbrengen.

In juist behoorlijke mate vond men in de voordracht van mevrouw Van Looy het persoonlijke element en de goede school, haar door haar opleiding te Parijs en te Amsterdam bijgebracht, vereenigd.

Wat mevrouw Van Looy gaf, kon genoemd worden: kunst, in de eenigszins exclusieve beteekenis van het woord. Er wordt mede bedoeld, dat mevrouw Van Looy blijkbaar het voor te dragen kunstwerk leest, herleest en haar geest laat binnendringen tot zij het geheel doorvoeld heeft en het dus haar geestelijk eigendom is geworden. Daarnà begint zij zich, waarschijnlijk, in de voordracht te oefenen, op die wijze allengs een nieuw kunstwerk makend, waartoe het eerste als grondslag dient, een nieuw kunstwerk, haar voordracht van een bepaald gedicht namelijk.

Dat mevrouw Van Looy er in slaagt op die wijze iets voort te brengen, dat persoonlijke kunst is, blijkt uit de verschillen in de voordracht van verschillende gedichten.

Gedichten van verschillenden maat en van verschillenden inhoud zullen natuurlijk ieder anders worden gezegd, maar bij de voordracht van mevrouw Van Looy gaat dit verschil dieper dan de eigenaardigheden, die de uiterlijke kenmerken van het gedicht van zelf medebrengen. Een gedicht in korten maat wordt niet alleen anders dan een in langen maat uitgesproken, en een vroolijk anders dan een neêrslachtig, maar mevrouw Van Looy maakt tot haar eigendom en geeft in haar persoonlijk kunstwerk weder: den stijl van het oorspronkelijke kunstwerk. Zoodat in het spreken van de kunstenares bij een zeventiende-eeuwsch werk zeven-

tiende-eeuwsch dichter-gevoel, en bij een negentiende-eeuwsch ook negentiende-eeuwsch sentiment wordt gevonden.

Dat noem ik een kunstwerk er van maken: elke voordracht afzonderlijk en afgerond en, als een los geheel, tot in zijn diepste bestand-deelen anders van aard dan de overige.

Kenmerkend voor het talent van mevrouw Van Looy scheen mij, dat zij, dien avond, Hooft, Lafontaine en Gorter bij uitstek goed deed.

Bij de voordracht der »Eva" van Kloos scheen het mij, dat haar opvatting van het geval of van de voorstelling der bij het lijk van Abel treurende moeder, in haar kunstwerk gezegevierd had over het streven naar een den oorspronkelijken stijl wedergevende voordracht. Het gedicht werd gegeven in één toon, en die was een doffe, tragische toon, terwijl, naar mij voorkomt, de stijl van het gedicht zelf zich kenmerkt door hartstochtelijkheid en zeer varieerende klank-expressie.

De opvatting in de voordracht was dus hier de opvatting van het geval, het hopelooze, fatale, tragische, doffe, van de moeder der menschheid neêrvallend op het lijk van haar zoon en niet de wedergeving juist van den stijl, waarin het geval behandeld is door den dichter.

De voordracht was de melodie, die de declamatrice van het geval maakte, en daarin werden de woorden van den dichter gezegd; terwijl anders de melodie, door den dichter zelf aan het geval gegeven, op nieuw door de kunstenares, zij 't dan natuurlijk door 't element harer persoonlijkheid gevariëerd, wordt gegeven.

Zeer opmerkelijk was haar Hooft: »Amaryl, de deken sacht...." — »Diana soo ghij kunt overwinnen..." en »Schoon Prinsenoogh, gewoon te flonkren...."

Hooft, Lafontaine en Gorter pasten zoo goed in den

soberen stijl der voordraagster. De handen eenvoudig nederhangend even over elkaâr gehouden of, bijna geheel terzijde, los afhangend, was het alleen het orgaan der stem, dat de gedichten deed herleven.

In Hooft vindt men juist de vereeniging van het in zekeren zin classieke mèt dat eenvoudig gevoelige dat ook zeer »modern" is, die de twee voornaamste bestand-deelen zijn der voordracht-kunst zelve van mevrouw Van Looy.

Moeilijk kan een voordrager zich een gedicht meer assimileeren dan mevrouw Van Looy 't zich b.v. »Schoon Prinsenoogh" had gedaan.

Wij hoorden de stem der voordraagster deze »Klaghte" inzetten:

»Schoon Prinsenoogh, gewoon te flonkren
Met zuiver' hemelvlam! Kan ook
De grimmigheit u dan verdonkren
En smetten met een aerdschen rook?
Wat toght verleert die glinsterlichten
Hunn' zoeten swier,
Om liever brandt van Mars te stichten,
Dan Venus vier?"

Men weet, het is de klacht der »Prinsesse van Oranje" over het gevaar, dat haar gemaal loopt in »'t Oorlogh voor 's-Hartogenbos." De Prinses vergelijkt aldoor de genoegens van den omgang met haar, met het geweld der gevechten, waaraan de Prins nu deelneemt. De modulaties van dit in zeer hoogen, te gelijk sterken en teederen, toon geschreven gedicht, vonden wij in de voordracht weder.

Men hoorde het klaaglied groeien en al heftiger worden van strophe tot strophe, tot het toppunt bereikt was in de bekende regels:

»Want ick mij elckmaels voel bezeeren,
Als van een punt,
Die denk: op 't hoofd met witte veeren
Was dat gemunt."

Daarna wordt de vorige toon weêr hernomen tot het einde, waar de Prinses verzoekt meê ten strijde te mogen trekken.

In de gedichten van Hooft, »Amaryl" en »Diana", door mevrouw Van Looy vóór deze »Klaghte" gezegd, had ik reeds de kracht meenen op te merken, waarmee de kunstenares de plastische deelen der gedichten, — in een van deze twee b.v. den maneschijn, — doet herleven. Maar verrassend was dit nog meer in een vers van Gorter, »Water".

Oogenschijnlijk missen geen gedichten meer dan die uit Gorters tweede periode, uit den bundel »Verzen", de eigenschappen, die voor declamatie gewenscht zijn. Geen vaste cadans, maar vrij rhythme; geen volzinnen, samengesteld volgens de regelen der Nederlandsche taal, eigenlijk in 't geheel geen volzinnen. Maar woorden, woorden, woorden, bijvoeglijke naamwoorden, zelfstandige naamwoorden, werkwoorden. En zelfs zijn deze niet bekend en gebruikelijk, maar voor een groot deel door den dichter nieuw gemaakt.

Menig Nederlandsch taalkundige — 't zij gezegd zonder oneerbiedigheid voor de eerwaardige wetenschap der taalkunde — heeft deze verzen uren lang bestudeerd zonder den zin er van machtig te kunnen worden, om ze daarna afkeurend weg te leggen.

En juist schijnt iets, dat opgezegd of gedeclameerd moet worden, de eigenschap der duidelijkheid in dubbele mate te moeten bezitten!

Toch heeft mevrouw Van Looy den taalkundige in 't ongelijk gesteld en deze moeilijkheid zoo zeer overwonnen, dat het gedicht haar declamatie niet onduidelijk maakte, maar, omgekeerd, de declamatie diende om het gedicht te verduidelijken:

»Daar ligt dat water — dat schitterende water.
Zie hoe het schittert, het schitterspreekt schittertrompettert
in de lucht
in de donzige gonzige fijne satijne lucht
dat droogzilvere opzwemmende water....”

Mevrouw Van Looy heeft zich dit schijnbaar tot voordracht geheel ongeschikte gedicht eigen gemaakt en hiermede een nieuwe en moderne afdeeling der voordraag-kunst geïnaugureerd. Wie bij het lezen dit gedicht niet begrepen heeft, zal het begrijpen na de voordracht.

Dit vers, bijna louter uit plastiek, uit op zekere wijze bezielde plastiek, bestaande, heeft de voordraagster op zulk een toon gezegd, dat het als een schilderij van kleur voor ons werd uitgeworpen in de kamer.

Door de woorden der declamatie zagen wij het waterlandschap, zoo scherp uitgedrukt als de dichter het heeft willen toonen.

Door deze voorbeelden alleen reeds — de stukken van Hooft en Gorter — heeft mevrouw Van Looy, die zich toch zoo weinig heeft laten hooren en dus betrekkelijk weinig practische ervaring maar kan hebben — getoond, de hoedanigheden harer houding, stem en uitspraak voor 't oogenblik buiten bespreking gelaten — een goede school en waarschijnlijk veel afzonderlijke oefening achter zich, en een fijn talent tot haar beschikking te hebben, — zoo dat wij met belangstelling naar herhalingen van haar optreden kunnen uitzien.

NICOLAAS BEETS' CAMERA OBSCURA.

NICOLAAS BEETS' CAMERA OBSCURA.

Een uitmuntend werkje is: Een onaangenaam mensch in den Haarlemmer Hout.

Het is in der daad waar, dat ik, door de enkele aanduidingen hier, zoo goed met de voorgestelde menschen in verbeelding in aanraking kom, dat ik volstrekt niet de behoefte heb ze mij meer uitvoerig te zien beschreven.

Máár: daaruit volgt niet, dat dus meer uitvoerige beschrijvingen verkeerd zijn. Want meer uitvoerige beschrijvingen kunnen eigenschappen hebben, waardoor zij even goed of beter kunstwerk nog zijn dan dit.

De mindere of meerdere uitvoerigheid der beschrijvingen heeft niet met den essentiëelen aard van een kunstwerk te maken.

De ware genieter en keurder merkt zelfs ter nauwer nood op of de »beschrijvingen" in een werk al of niet uitvoerig zijn. En dat wel wijl zijn aandacht met het meer essentieële van het werk bezig is.

De eigenaardigheid van dit werkje is dat hier het midden gehouden wordt tusschen iets in zeer goeden gemoeds-toon geschrevens (hoogere humor) èn: alleen grappige bizonderheden-vermelding.

Het heeft een sikkepitje beet van den van Goethe afkomstigen prachtigen toon (en dat is al veel), maar dáarbij is het gewoon burgerlijk grappig.

Bij herlezing leek mij het sikkepitje »prachtige toon" een uiterst klein sikkepitje, en de gewoon burgerlijke, realistische, karakterizeerende, grappigheid de eigen aard van het werkje, — maar dan fijn burgerlijk.

Met het *Diakenhuismannetje* in de Familie Stastok is het ook zoo.

Er is ook hierin onmiskenbaar een zweempje van hoogere atmosfeer.

Het *is niet* alleen: de voorstelling of toedracht, maar in den stijl is iets, waaraan een zekere fijne geestelijke atmosfeer te bespeuren is, uit welke de voorstelling of toedracht door den schrijver is gezien. Maar dit in *geringe mate.*

De opmerking in het stukje, dat men ónmogelijk een medelijdend door u gedane maar door den toegesprokene niet verstane vraag, op den zelfden toon herhalen kan, is een *fijne opmerking*. Hoofdzakelijk op dat oogenblik, — het is het oogenblik, waarop de eigenlijk over zich zelf verhalende schrijver uit het tuin-priëel opstaat en tot het kleêren-borstelend diakenhuis-mannetje gaat — is de hoogere atmosfeer in de novelle aanwezig en is mij van toen in herinnering bijgebleven. Dit is namelijk een oogenblik van aardig zelf-bewustzijn.

De novelle is overigens in dien zin mislukt, dat — de wensch van het diakenhuis-mannetje, om het geld voor zijn begrafenis op zijn borst te dragen, slechts een trekje van realistische karakteristiek is en het algemeen menschelijk ontroerende, dat er in zoû kunnen zijn, verliest, nu het zeker blijkt dat het geld tóch even goed voor hem, en voor het doel, dat hij er meê heeft, bewaard zoû worden als de regenten van het Diakenhuis het behielden.

In dit, wat nu minder goed in de novelle is, zoû echter juist iets heel fijns kunnen zijn, indien op een zekere wijze *nadrukkelijk bleek*, dat het juist de quáestie was, dat het mannetje het geld zèlf woû bewaren en dat niet de nette begrafenis de hoofdzaak was...

Zoo als het er nu staat, schijnt ons dit een hebbelijkheid van het mannetje, zoo dat wij ten eerste niet geheel begrijpen wáarom het mannetje dáar aan zoo veel hecht en ten tweede niet, wáarom de jonkman in de novelle dáarvoor zoo veel omhaal maakt.

Het komt wijl de schrijver aan de bizonderheid geen hoogeren aard dan die van realistisch detail heeft weten te geven.

Toch is er iets heel fijns in, — de dandy-like zelfbewuste die zich keert naar het arme kinderlijke mannetje, — maar dit is er vrij dun en klein in....

Het mooye wordt geresumeerd door het reeds vermeldde oogenblik — de zelf-bewuste die zich buigt tot een ander schoon dan het zijne.

»*Er komen menschen op een kopje thee, om verder het avondje te passeeren*", in de Familie Stastok, is ook fijn werk in zijn soort.

Er is compositie in....

»Daar nu dan toch de muur gevallen was, die op"
»dergelijke bijeenkomsten, welke men in burgerkrin-"
»gen »een kopje thee, en verder het avondje te pas-"
»seeren" of ook wel een »presenteertje", of een"
»»aangekleede pijp", of een »aangekleede boterham""
»noemt; daar nu dan toch, zeg ik, de muur gevallen"
»was, die op dergelijke bijeenkomsten de mannen van"
»de vrouwen scheidt, en er als 't ware eene ver-"
»broedering der beide seksen had plaats gehad, en"
»daar mevrouw *Dorbeen* op eene ongezochte wijze"

»het voorwerp der algemeene opmerkzaamheid ge-"
»worden was, vond mijn oom goed met een verzoek"
»voor den dag te komen, dat hij reeds lang op 't"
»hart had gehad."

»Nu, mevrouw? maar je zult toch ons en de vrienden"
»wel een pleizier willen doen?"

»Wel zeker, mijnheer Stastok!" En zich, met een"
»bescheidenheid grooten geniën eigen, spoedig tot"
»mejuffrouw Van Naslaan wendende, »wat heb je daar"
»een lief patroontje van een kraagje om!"

»Ja, mevrouw!" was het antwoord, »ik zeg altijd:"
»duurkoop goedkoop...." En z. v.

Een beweging nu, als die van mevrouw *Dorbeen* hier, die, in één adem met dat zij heeft aangenomen om iets te reciteeren, zich tot mejufvrouw *Van Naslaan* wendt met die heel andere opmerking, zoo als het daar staat, — is een fijn zetje, en *zulk een opmerking kan een auteur alleen maken* als zijn geest in een mooye gesteldheid over de voorstelling, die in zijn verbeelding is, is heen gebogen.

Er is in dit hoofdstuk ook een fijn bewegen van gemoeds-leven-deelen als verlegenheid, schaamte en z. v.

Het rijzen en dalen van hetgeen innerlijk met blosjes samen gaat heeft plaats zonder dat dit plastisch en met kleuren eenigszins uitvoerig staat aangegeven.

Daarbij is de plastiek zoo, dat men de menschen klein en fijn ziet als in een heele mooye poppenkast.

Dit samen maakt dit werk tot iets heel precieus.

Het eigenlijke zit 'em hier in, dat het gemoed ongenoemd verborgen is in de plastiek, welke alleen uit hoofdzakelijke trekken en uit houding-aangevingen bestaat.

Van uit een heel fijne gemoedsgesteldheid beeldt de schrijver de wereld uit.

Men kan de essentie van den stijl uit de woordverbindingen opsporen, maar zij toont zich dadelijk in opmerkingen als die der beweging van mevrouw *Dorbeen*.

Ook het felle bewegen van de roode muts van mevrouw *Dorbeen* is een heel opmerkelijk plastiek-détail:

»De manszuster van mejufvrouw *Van Naslaan* heette"
»Mietje, en was volstrekt niets dan een goed mensch."
»Met uitzondering van deze, die niets, en van de"
»lieve zeventienjarige, die zeer weinig sprak, praatten"
»de aanwezige dames doorgaans alle tegelijk, en de"
»heeren bij het vuur zongen er de tweede partij toe."
»Bijvoorbeeld:"
»Hoor eens, me lieve jufvrouw *Stastok*", zei mejuf-"
»vrouw *Van Naslaan*, haar breiwerk neerleggende en"
»haar wijsvinger op de hand van mijn tante druk-"
»kende: »Hoor eens; me lieve jufvrouw *Stastok*, je"
»hoeft er me niets van te zeggen; ik weet (hier kneep"
»zij hare oogen op een interessante wijze dicht), »ik"
»weet dat allemaal wel; ik ken die menschen door"
»en door; en zoodra als ik hoorde dat *Keetje* dàt in"
»'t hoofd had, wist ik wel hoe de vork in den steel stak".
»Hierop nam zij haar breiwerk weêr op, en telde"
»de steken van het toertje, daar zij aan bezig was, na."
»Ja maar, Koosje!" rammelde mevrouw *Dorbeen*,"
»voorbij *Mietje van Naslaan* heen sprekende, en die"
»met haar roode mutslinten zoodanig voor de oogen"
»schitterende, dat de goede ziel den anderen dag be-"
»tuigde, er wee van te zijn geworden: »je kunt je"
»niet begrijpen hoe druk *Dorbeen* het heeft" "..... En z. v.

Het schitteren der linten komt door het drukke bewegen van mevrouw *Dorbeen*'s hoofd, — het is dus het meest kleurige of felst zichtbare toedracht-onder-

deel en *te gelijk* het treffende zinne-beeld der innerlijke gesteldheid. —

Ofschoon de auteur nooit schrijft over de »ruimte om de menschen heen" of zoo, ziet men toch in verbeelding zeer wel de menschen *afgerond* staan en zitten, met de ruimte dus om hen heen.

Hier-uit volgt, naar mijne meening, niet dat wèl te spreken van de ruimte enz. verkeerd zoû zijn, — ik noem dit alleen, zonder verdere gevolgtrekkingen, als een kenmerk van dezen stijl.

Juist als »kunst" is de CAMERA-stijl zoo voortreffelijk in zekeren zin. Men kan niet zeggen, dat het bepaald »het hart" aandoet, dat er »liefde" in is (zoo als bij sommige modernen) maar er is een zekere gesteldheid van den geest in, waarin iets van het hart is begrepen, er is een zekere luwe koelheid in, en deze niet als iets apparts in onzen indruk merkbaar, maar deze geheel zich bevindend *in* de mate en wijze der »plastiek" *en* DIT terwijl juist plastiek in den zin van uitvoerige en *kleur-schakeering-rijke* onderdeelen-beschrijving hier niet voorkomt.

Met andere woorden: de hooge geestesgesteldheid van den schrijver heeft zich geobjectiveerd en is overgegaan in zijn kunst, en niet de voorstellingen dier kunst als een atmosfeer omgevend, maar als wordend het leven der figuren zelf, ín de figuren verborgen, en hun houdingen bepalend.

De mate van *mooye duidelijkheid*, — dus van *duidelijkheid* die *mooi* is — waarmeê ik de figuurtjes zie leven, wordt veroorzaakt door de *mooye* (dat is met gemoed doormengde) *geestes-helderheid*, die de verbeeldings-voorstelling van den auteur heeft beschenen.

Ik kom, op den avond van het partijtje bij de Stastoks, met het oude heertje zoo als hij daar met zijn

hand op zijn rug staat, in prettiger aanraking (en zie hem daarbij even duidelijk) dan wanneer hij mij, *zonder dat dit op zich zelf tot iets heel moois ware gemaakt*, uitvoerig ware beschreven, om dat in mij wordt geraakt het áárdig vinden, dat ik zoo'n heertje wel eens heb gedaan bij het zien van zoo'n heertje.

. . . . . .

Het is opmerkelijk hoe de toon in Over Varen en Rijden minder mooi is dan in Een Onaangenaam Mensch en de Familie Stastok.

De toon in de passage over de trekschuitroef b.v. is leelijker om dat de schrijver daar zijn omgeving niet bemint, terwijl in Een Onaangenaam Mensch en de Familie Stastok de schrijver zijn omgeving wèl bemint en haar juist nog even méer áárdig dan bespòttelijk vindt, waardoor, — samen met andere oorzaken — de mooye toon ontstaat.

Als de schrijver vertelt hoe de schipper zijn pijp uit de tafellâ krijgt, lacht hij wel nog, maar lacht zuur of naargeestig, terwijl als hij vertelt hoe *Dolf van Brammen* met *Pieter Stastok* danst, hij blij-geestig lacht.

Als hij in Over Varen en Rijden vertelt, hoe de passagiers tegen den schuitenvoerder altijd dezelfde aardigheid zeggen wanneer deze om zijn geld komt, namelijk: »dat betale most je afschaffe" — vindt hij dat iets ákeligs, iets màls, en lacht ze hekelig uit, — terwijl als hij vertelt de praatjes, die mijnheer en mevrouw *Stastok* bij zijn aankomst houden, en ook zelfs van de nurksche gezegden van het Onaangenaam Mensch — hij die iets áárdigs vindt en ze toe-lacht.

Over Varen en Rijden is ook minder dan de Familie Stastok om dat dit laatste scènes bevat en het eerste maar een causerie is.

De mooye toon in de Familie Stastok blijft tot het einde toe volgehouden. Als een zoet beekje vloeit het uit. Men onderscheidt in de geesteshouding, waaruit deze taal voort-vloeit, bij dat einde, aanhoudend twee elementen, een van laten-gaan en een van tegenhouden, waarvan het eigenlijke evenwicht in den verhaalgang, — die als 't ware uit vleesch en been bestaat en daarom levend is — het gevolg is.

Deze taal is: zijn geluk onder een lach verbergen, het wezen harer bekoring is de schaamte der blijdschap. Zij is juist zoo goed wijl zij het leelijke, — de nurkschheid van den Onaangenamen Mensch — in haar blijdschap betrekt, zij kán niet nijdig tegen *Nurks* worden.

Al zijn de beste bladzijden in de Camera Obscura misschien niet zoo goed als veel van het moderne, — toch hebben zij er iets op voor.

Dit, wat zij er op voor hebben, is hetzelfde als wat in 't algemeen Goethe — en dan natuurlijk deze in onvergelijkelijk grooter verhoudingen en mate — op de modernen voor heeft.

Dit is wat ik vergelijkenderwijs het gebeente noem, het stevige in de taal, — en waarbij het moderne zich voordoet als iets duns, iets vlies-achtigs, iets vlindervleugel-achtigs, daargelaten of het dunne al of niet fijner dan het volledige, stevige zoû kunnen zijn.

Dit zelfde staat in verband met wat ik het »intellectueele genot" hiervan noem, in tegenstelling tot het meer dadelijk en doordringend aandoende der modernen.

Dit zelfde is zelfs in verbinding met wat men de »klank-expressie" noemt, en die eigenlijk het gebroken rhythme van vroeger is, en die gesteld wordt boven veel wat metrisch regelmatiger is, om dat een brokkelig leven meer leven geacht wordt te zijn dan het regelmatige doode.

Maar hier, in de CAMERA, is — in kleine mate dan — iets van de manier of kunst, toen rhythme en metrum één waren en men dus het metrum niet behoefde te breken om levend rhythme te verkrijgen. Dit is *in kleiner mate* hier aanwezig, terwijl de modernen brokkeliger leven *in grooter mate* hebben.

. . . . . .

De CAMERA OBSCURA is — wat haar beste gedeelten aangaat — niet »opgewekte", »levenslustige" beschrijving van het dagelijksch leven, maar is beschrijving van dat leven door iemant, wiens *geest* blij is.

Deze geestelijke blijdschap heeft de verbeeldingsvoorstelling doortrokken, zoo dat die iets voortreflijks, iets aangenaams, iets moois om te zien werd, en zoo is die toen gereproduceerd.

Hildebrand, dat is: een man met een bewusten geest, — heeft zich verrukkelijk geamuseerd, als een kind, op een gezelschapsavondje, bij een roeipartijtje, — dáarvoor is een zeer groote kracht noodig, — om dat het eenigszins een synthesis is. Dat is namelijk nog heel iets anders dan in liefde-blijdschap of zoo alleen te zijn of samen te zijn met een vrouw, enz.

Dít gezicht op de zaak kan onmiddellijk betrokken worden op het tooneelspel-achtige en op het rondom geboetseerde der figuurtjes op den avond bij Stastok, wat twee der voortreflijkste eigenschappen van dit kunst-stukje zijn....

Immers, dat het een heel gezelschap is, geeft er het aardig veelvuldig gemouvementeerde aan, en de schrijver kon alleen een heel gezelschap zoo afbeelden omdat hij in staat was het geheele gezelschap met zijn blijdschap te omvatten, en het dus niet te vermoeiend

voor hem was om zich daar *met geheel zijn geest* bij te vermaken.

Dit is in èlk geval waar als bewijs van kracht, want ook indien men bij een partijtje niet waarlijk door en door verrukt is geweest, en men het, bij het opschrijven, in zijn verbeelding toch onder dien verruktheids-schijn wil zien, is daar weinig minder kracht voor noodig.

. . . . . .

Een oude kennis is ook een delicieus verhaaltje uit de CAMERA OBSCURA.

Men ziet, door dezen stijl, zóo in verbeeldings-voorstelling wat geschiedt, alsof men het op een *doordringend fijn* gepenseeld schilderijtje voor zich had.

En dit: ofschoon er in den stijl juist geen uitvoerige beschrijvingen zijn of iets wat aan »penseelen" doet denken.

De oorzaak hiervan is, dat een zekere werking in den geest wordt verwekt, welke in de verbeelding van zelf het soort voorstelling doet ontstaan, dat er meê over-een-komt.

Waar, in de Familie Stastok, *Dolf van Brummen* met zijn zuster *Amelie* de stadspoort en de brug over komt naar het roeibootje in den singel, zie ik een fijn afgebeelde poort en brug in mij, — en *het doet er niet toe* of die in vorm en kleur juist over-een komen met de poort en brug, waaraan de schrijver heeft gedacht, daar dit het geval eigenlijk niet raakt.

Want de quaestie is niet hoe de poort en brug er precies uit zagen, maar de quaestie is het zeker soort van fijnheid van poort en brug, nu de schrijver ons die met hem meê doet zien in verband met den *geest* der geschiedenis.

Een Oude Kennis ook, heeft, wat de »atmosfeer" betreft, iets gemeen met de beste dingen. Ofschoon

het absoluut anders is, en van aandoening misschien tegen overgesteld, is er een intensiteit van geestesleven in, zoo als bij Poë, en z. v.

Het is zóo sterk van perceptie, dat het wijsgeerig is en min of meer het zinne-beeld is van het »psycho-philosophisch" gevoelde verschijnsel der botsing tegen de »werkelijkheid" eener geïdealiseerde preconceptie.

Het *zoû bijna* een klacht *zijn* over de »wreede werkelijkheid", »die onze verwachtingen vernietigt". Maar het is geen klacht. Men gevoelt hier een mensch, die zoû kúnnen weenen zonder einde, maar hij doet het niet, en hij doet het niet *om dat* hij dáarbóven is gestegen.

Hij is de uiterst gevoelige, die het vermogen der diepe droefheid heeft, maar die waarlijk dáardoor héen het betere heeft bereikt.

Het moderne dat dit ook doet (met »weemoed" en z. v.) (b.v. Anselme et Coryse van De Règnier) heeft iets te weeks en te schilder-achtigs bij dit sobere werk vergeleken.

Ik vind dit béter dan Potgieters Rijks-Muzeüm, enz.

Dit is ook beter dan Potgieters realistische novellen Hoe het weeuwtje uit het Hof van Holland gevrijd werd, enz., die meer afbeelding met minder geest (ziel) zijn, en waarin verrukking en weemoed nevelachtiger zijn.

. . . . . .

In Een verre vriend heeft Beets beproefd een verrukking (of: »genoegen" eigenlijk) zonder »humor" te geven. Het is de ontmoeting met zijn lang gemisten vriend *Antoine* uit Constantinopel.

Dit is echter geheel mislukt. Alles wat zonder humor is, is niet veel zaaks.

In het »weemoedige" is de toon beneden dien van Potgieter.

Het stukje Varen en Rijden, waar hij de voorkeur geeft aan het stille, huiselijke, leven in zijn goede Holland, boven het rumoerige reizen, is ook niet veel zaaks, maar er is toch op een enkele plaats een soort van kristalheldere rustigheid in, die is het in het lagere, alledaagsche genre overgebrachte hooge geestelijke, dat in de novellen werd bereikt, en die u toch een prettig, »mooi mensch" doet merken.

De Familie Kegge.

De Familie Kegge is ook zeer voortreffelijke kunst.

De novellen van Beets: Een onaangenaam mensch in den Haarlemmer Hout, Een oude kennis, De Familie Stastok en De Familie Kegge zijn zéer veel beter dan Lidewyde van Huet.

De Familie Kegge is zeer voortreffelijk, is veel *sterker* ook dan de vroegere novellen (Onaangen. mensch, Oude Kennis en Familie Stastok), maar is toch *minder*, mist het exquize fijne dier eerste novellen.

In de Familie Kegge is alles met forsche, kleurige trekken, is alles meer mannelijk, maar het héel lichte en hóog luchtige, het »sublime", ontbreekt.

Beets is een der weinigen, die u doet weten, wat gij misschien niet wist, dat namelijk de »lach" zoo dicht-bij kon zijn bij wat men het »goddelijke" noemt.

In Een Oude Kennis gaat de verteller niet tot wanhopig schreyen over omdat hij — *ziet;* dat is:

omdat zijn bewustzijn zich verheft boven zijn smartelijke gemoedservaring; — maar *door dat* hij de verwachting en daarna de teleurstelling in zich zelf *ziet*, — waardoor hij het anders onoverkomelijk leed der teleurstelling kan breken — wordt het leven *lach*-wekkend.

De bladzijden hebben geen sfeer of atmosfeer om zich heen, men merkt niets van de »kunst" om zoo te zeggen, maar de geest herkent iets dat heel waarschijnlijk op beeldhouw-werk in het nevel-loze grieksche landschap lijkt, en de taal zelf vloeit als een zoete, kleurige en klare rivier.

Beets is op die enkele plekken beter dan Rousseau bijv. Ik spreek van Rousseau, om dat, in tegenstelling tot het weeke, kleurige, schilder-achtige, van lateren, — het stellige en beenige in Rousseau mij aan Beets denken doet.

Maar, wat nu De Familie Kegge aangaat, de quaestie is dat zonder een spoor van merkbare techniek, de figuren in de verbeelding komen met een kracht en een klaarheid, in hun atmosfeer-loosheid, die overtreft hetgeen zij zouden uitwerken zoo ze als de felste verschijningen zich voordeden.

Dit ligt aan de keuze van dingen en woorden, waarmeê de auteur ze beschrijft, terwijl hij juist den schijn heeft van eenige zeer gewone waarnemingen omtrent hen meê te deelen.

Slechts van uit een zeer hooge en klare geestelijke gesteldheid kan zulk werk worden gemaakt.

. . . . . .

Deze waarnemingen aangaande de Familie Kegge betreffen echter alleen dit verhaal tot waar de Heer

Van der Hoogen er zijn entrée in maakt, (dat zijn de twee eerste hoofdstukken van het verhaal en het begin van het derde hoofdstuk, ongeveer 17 bladzijden van de 20e uitgave der CAMERA.)

Daarna toch, wordt het verhaal minder goed om weldra slecht en zeer slecht te worden.

Zoodra de Heer *Van der Hoogen*, waarvan de persoonsbeschrijving nog goed is, in het spel gemengd wordt en begint te converseeren, vermindert de hoedanigheid van het werk.

Het wordt lichtelijk op ándere wijze, op míndere wijze, karakteristiek, dan de beschrijving van de binnenkomst des Heeren *Kegge* op Hildebrands kamer in het 2e hoofdstuk karakteristiek is. Het wordt namelijk lichtelijk charge of caricatuur.

Het schijnt voor Beets zeer moeilijk te zijn een conversatie, dat is dus in zekeren zin iets psychologisch-dramatisch, te geven dat het werk toch op de hoogte doet blijven eener voortreffelijke alleen-plastische inleiding, zooals die hier in het 2e hoofdstuk is.

Toch is het tooneeltje met den heer *Van der Hoogen* en diens samenzijn aan het klavier met jufvrouw *Kegge* — hoewel niet puissant als de alleen-plastische inleiding, die het eerste uur van Hildebrands verblijf bij de *Kegge's* beschrijft — nog aardig, vooral echter al weder in zijn plastische deeltjes, —: de Heer *Van der Hoogen*, die zijn hoed onder de piano zet zoo voorzichtig alsof het een uitgeblazen eyerschaal ware; mevrouw *Kegge* die na een compliment van *Van der Hoogen* over haar hondjes, dat deze parvenuhondjes boven de hondjes eener adellijke familie prijst, de beestjes zóo streelt dat hun kopjes als spiegels blinken.

Maar daarna wordt het verhaal slecht, zelfs bijna geleidelijk hoe langer hoe slechter.

Het teedere, aandoenlijke, tragische, het dramatische, is Hildebrands genre niet en hij kan het niet aan.

Het verhaal van den tuinknecht *Barend* in het 4e hoofdstuk van de Familie Kegge, getiteld Vaderangsten en Kinderliefde, heeft verdienste als juiste afbeelding naar de natuur (de gehéele tuinknecht-figuur is goed) maar de tranen, die de Heer *Kegge* door het verhaal in zijn oogen krijgt, missen hun bedoeling als ernstig en ontroerend verhaal-bestanddeel.

En om dat zij als zóodanig toch juist bedoeld zijn, missen zij ook het karakter van typeerend of karakteristiek bestanddeel, waarop zij niet zijn aangelegd. De lezer vindt het vreemd, dat de schrijver hier tranen brengt in de oogen van den Heer *Kegge*, en anders niet.

Enkele goede, plastische passages komen verder-op nog in het verhaal voor, — zoo de jongens in den donkeren steeg voor het koekebakkers-keldervenster in het 5e hoofdstuk, (vergelijk die echter niet met Rimbaud's Boulanger); zoo, dit echter geringer, de bloedkoralen versiering van *Mietje Dekker* in de koekebakkers-binnenkamer (blz. 166); — maar verder is het tafereeltje der verguldpartij bij den koekebakker, zwak, — dat is: zoo wel plastisch als wat het sentiment (hier: de klein-burgerlijke, onschuldige, óngemáákte vroolijkheid) aangaat, gering en volstrekt niet op de hoogte der goede stukken uit de CAMERA.

Geheel en al zinkt het verhaal in elkaâr aan het einde van het 5e hoofdstuk, waar de genegenheid van *Suzette Noiret* voor haar moeder wordt getoond.

Aangezien de schrijver, van *Suzette Noiret* een sympathieke figuur willende maken in een anderen zin dan hij van den bloemistenknecht *Barend* een sympathieke figuur heeft gemaakt, haar onkarakteristiek en alleen gevoel-vol laat zijn in haar woorden, — en de schrijver

juist alleen over de gave der karakterizeering beschikt en niet over die om boven het karakteristieke uit gevoel te laten spelen, — is hier een soort van absoluut ledig »sentimenteel" plaatsje ontstaan.

De hoofdstukken De Grootmoeder en Een Concert (het 6e en 7e hoofdstuk) zijn ook slecht. De wedergeving der genegenheidsbetrekking tusschen grootmoeder en kleinkind is ledig.

De voordracht der aanranding van *Suzette Noiret* door *Van der Hoogen*, — het geval zelf in verband met de onmiddellijk voorafgaande plastiek van smederijen en slachtplaatsen bij avond, (waarbij nog een scherts is gevoegd over de straatlantarens), waar op zich zelf nog wel iets krachtigs plastisch in is, maar die er zoo vreemd staat en den schijn heeft van alleen om zich zelfs wille, om de mooiheid der plastiek, los tusschen het overige in, te staan, en dezen schijn heeft *om dat* zij niet past bij de onmiddellijk voorafgaande scherts over de straatgesprekken van dienstboden en vooral ook niet past bij het zeer zwak beschreven geval zelf — de voordracht der aanranding van *Suzette Noiret* dus, is slecht.

Mislukt, — geheel overeenkomstig de introductie der figuren van *Suzette* en haar moeder in het verhaal, op den avond dat Hildebrand *Suzette* thuis brengt, — is het sterven van *Suzette*'s moeder.

Ontroerend is, hoe men, het geheele verhaal der Familie Kegge door, den schrijver den geestes-stand zoeken ziet, dien hij eens bezat en daarna voor goed verloor, den hóogen, onvergetelijken, toon, dien hij eens in zich had vernomen en daarna altijd missen moest.

Hij weet, dat het iets van smart en scherts was, die beiden op zekere wijze samengevoegd, die de Familie Stastok en Een oude kennis zoo mooi maakten, maar ach, hij kent de wijze niet meer.

Gemoedelijk over iemand als *Barend* schertsend is de schrijver, waar hij dien tuinmansknecht zijn verhaal aan den Heer *Kegge* laat doen, — daarna laat de schrijver de tranen komen in de oogen van den Heer *Kegge*, zoo als er ook aan het sterfbed van *Suzette's* moeder veel wordt geschreid, — maar in Stastok en Oude Kennis kwam het een niet ná het ander, en om dat de lach er was *te gelijk* met dat de tranen komen zouden, dáarom zijn in die eerste stukken schrijver en lezer boven het schreyen uit. Elders dan waar wij zelf bij zijn, zal er in ons geschreid zijn, wij zien alleen den regenboog.

Het geheele verhaal door, met zijn hevige plastiek in 't begin (2e hoofdstuk, Hildebrand bij de *Kegge's*), met zijn aarzelen of hij bij God en Kerk wel scherts te pas brengen kan (op den ochtend, dat hij *Van der Hoogen* een bezoek brengt), spant de schrijver zich in (tot sterke verbeeldingswerking), en zeurt (in »zalving" en »stichtelijkheid") en schreit in donker (bl. 205) wijl hij den geestelijken regenboog niet weder dagen ziet die hem toch eens zoo zeker was verschenen, en den man, die wáárlijk iets van den wijsgeerigen grooten kunstenaar in zich had, ziet men reeds in de Familie Kegge tot den on-buitengewonen geeste-lozen predikant om-groeyen.

Aan het doodsbed van jufvrouw *Noiret* was ook *Saartje de Groot*, de koekebakkersdochter, vriendin van *Suzette Noiret*, aanwezig, en stond bij *Suzette* en freule *Constance van Nagel*. Dan stelt de schrijver haar aldus voor:

»Saartje drong zich tegen de beide vrouwen aan,"
»en in haar oogen blonken, door de tranen heen, de"
»innigste toeneiging, en de diepste eerbied voor de"
»troosteres."

Hierop zegt de schrijver over deze voorstelling:

»Dat was eene lieve, eene hartontroerende groep."
»Lijden, medelijden, en lijdenstroost, in eene zachte"
»en liefdevolle omhelzing vereenigd. Ik noodig onze"
»schilders uit, daar hunne krachten eens aan te be-"
»proeven, als zij een oogenblikje willen uitrusten van"
»mannen die pijpen rooken, en vrouwen die groenten"
»hebben gekocht."

Het is duidelijk, dat iemand, die zoo schrijft, zijn »eigen kunst van vroeger niet meer begrijpt.

De tranen zijn er, vulgair en zouteloos, zelfs is in den laatsten volzin, zoo onmiddellijk het daar voorafgaande volgend, over de schilders, een spoor van scherts, die tot dorre onverschilligheid verbleekt.

Terwijl de schrijver in zijn goed werk niet schreide of liet schreyen, maar hart en geest ontroerde door zijne afbeelding, zonder daarvan te spreken, — laat hij hier eerst te keer gaan en teemen, zegt vervolgens zelf dat dit hart-ontroerend is en noodigt, om het vol te maken, anderen uit dit nu eens af te beelden, vergetend dat hij zelf dergelijke dingen als pijpen rookende mannen en groenten gekocht hebbende vrouwen heeft beschreven op een manier, waarvoor veel meer hart noodig was dan hij hier doet blijken. —

Genoegens smaken (1837) is ook wel aardig.
's Winters buiten (1840) is een mooi, voldragen stuk.

Dit is nu in den zelfden toon als Potgieters Rijks-Muzeüm. Een mooye plaats is die van het gezin om den haard (blz. 222.)

Dit behoort, meen ik, tot het beste wat in Holland in de 19e eeuw is bereikt.

Een Oude Kennis en de Familie Stastok *zijn echter veel mooyer dan dit.*

In Gerrit Witse zijn weêr *prachtige* passages.

Het 1e hoofdstuk, *Studentenangst*, heeft in zijn laatste gedeelte al iets aardigs.

Het 2e hoofdstuk, *Oudervreugde*, is aardig; maar *superbe* is:

Het 3e hoofdstuk, *Meisjes-kwelling*, vooral de bladzijden 241—244, waar een héel hooge, héel lichte, gloeyende geestigheid heen en weder tintelt.

Men herkent bewegingen, die wij sedert De oude Kennis en de Stastoks niet hebben ontmoet. Het is niet zóo strak en hoog als daar, en ofschoon dit daarentegen breeder en warmer is, verdienen toch die heel jonge stukken nog de voorkeur.

Verder komen in Gerrit Witse nog enkele aardige trekjes (de inwendige boosheid van *Klaartje Donze* als zij bij het binnenkomen *Gerrit Witse* haar ziet meêvallen; de koffie die *Gerrit* over *Klaartjes* kleed stort), maar het mooiste hebben wij gehad.

. . . . . .

Men zie den achteruitgang van Beets o. a. in het valsch vernuftige pathos over de bastardnachtegalen en den echten nachtegaal in de grafrede over zijn vriend Dr. Scholl van Egmond, van 1871, (blz. 270),

»Saartje drong zich tegen de beide vrouwen aan,"
»en in haar oogen blonken, door de tranen heen, de"
»innigste toeneiging, en de diepste eerbied voor de"
»troosteres."

Hierop zegt de schrijver over deze voorstelling:

»Dat was eene lieve, eene hartontroerende groep."
»Lijden, medelijden, en lijdenstroost, in eene zachte"
»en liefdevolle omhelzing vereenigd. Ik noodig onze"
»schilders uit, daar hunne krachten eens aan te be-"
»proeven, als zij een oogenblikje willen uitrusten van"
»mannen die pijpen rooken, en vrouwen die groenten"
»hebben gekocht."

Het is duidelijk, dat iemand, die zoo schrijft, zijn »eigen kunst van vroeger niet meer begrijpt.

De tranen zijn er, vulgair en zouteloos, zelfs is in den laatsten volzin, zoo onmiddellijk het daar voorafgaande volgend, over de schilders, een spoor van scherts, die tot dorre onverschilligheid verbleekt.

Terwijl de schrijver in zijn goed werk niet schreide of liet schreyen, maar hart en geest ontroerde door zijne afbeelding, zonder daarvan te spreken, — laat hij hier eerst te keer gaan en teemen, zegt vervolgens zelf dat dit hart-ontroerend is en noodigt, om het vol te maken, anderen uit dit nu eens af te beelden, vergetend dat hij zelf dergelijke dingen als pijpen rookende mannen en groenten gekocht hebbende vrouwen heeft beschreven op een manier, waarvoor veel meer hart noodig was dan hij hier doet blijken. —

Genoegens smaken (1837) is ook wel aardig.
's Winters buiten (1840) is een mooi, voldragen stuk.

Dit is nu in den zelfden toon als Potgieters Rijks-Muzeüm. Een mooye plaats is die van het gezin om den haard (blz. 222.)

Dit behoort, meen ik, tot het beste wat in Holland in de 19e eeuw is bereikt.

Een Oude Kennis en de Familie Stastok *zijn echter veel mooyer dan dit.*

In Gerrit Witse zijn weêr *prachtige* passages.

Het 1e hoofdstuk, *Studentenangst*, heeft in zijn laatste gedeelte al iets aardigs.

Het 2e hoofdstuk, *Oudervreugde*, is aardig; maar *superbe* is:

Het 3e hoofdstuk, *Meisjes-kwelling*, vooral de bladzijden 241—244, waar een héel hooge, héel lichte, gloeyende geestigheid heen en weder tintelt.

Men herkent bewegingen, die wij sedert De oude Kennis en de Stastoks niet hebben ontmoet. Het is niet zóo strak en hoog als daar, en ofschoon dit daarentegen breeder en warmer is, verdienen toch die heel jonge stukken nog de voorkeur.

Verder komen in Gerrit Witse nog enkele aardige trekjes (de inwendige boosheid van *Klaartje Donze* als zij bij het binnenkomen *Gerrit Witse* haar ziet meêvallen; de koffie die *Gerrit* over *Klaartjes* kleed stort), maar het mooiste hebben wij gehad.

. . . . . .

Men zie den achteruitgang van Beets o. a. in het valsch vernuftige pathos over de bastardnachtegalen en den echten nachtegaal in de grafrede over zijn vriend Dr. Scholl van Egmond, van 1871, (blz. 270),

in de monsterlijke, later ingevoegde, stukjes in Begraven, (blz. 286, regel 12 v.o. tot blz. 288, regel 10 v.o., blz. 290, regel 11 v. boven tot regel 33 v. boven, blz. 291, laatste 5 regels).

Vooruitgang en Het Water zijn aardig.

Eene ten-toon-stelling van schilderijen (1838) is héél aardig, maar van een minder soort geestigheid dan Onaangenaam Mensch, Oude Kennis, Familie Stastok en Gerrit Witse.

Er is in Eene ten-toon-stelling (1838) een stemming, een rhythme of verheffing gelijk aan die van 's Winters Buiten, en hierop drijft de humoristische voorstelling.

Vermoedelijk óm dat deze betrekkelijk incoherent zijn gebleven en niet één geworden, heeft de auteur zijne figuren wel niet *hard* spottend bekeken, maar toch ook niet *bemind.*

Van de *Stastokken* denkt men dat het heerlijk moet zijn om met die menschen samen te leven. De auteur is gelukkig en daarom zijn zijne schepselen meer *aardig* dan *mal;* terwijl de familie, uit de provincie aangereden tot de Ten-toonstelling, bij voorbeeld, als malle onnoozelen wordt aangezien.

De auteur stelt zich in Een Tentoonstelling tegenóver zijn personen om dát hij zich niet zóo hoog kan verheffen dat hun leelijkheden iets beminnelijks worden in zijne blijheid, — en zegt b. v.: »Let op dezen rampzaligen Narcissus, gelukkig door zijn bont vest" en z. v. —

Lacht hij den teekenmeester in deze schets, nog wel niet blij-geestig, toch nog eenigermate blij-moedig, toe, — de andere figuren lacht hij, min of meer náargéestig, uit.

In De Wind (gedagteekend October 1838) komt mij voor later ook veranderd te zijn in de ongevoeldvrome richting.

Teun de Jager, — neen, hooge vriend, dit is ook heelemaal uw genre niet. Zoo iets geheimzinnigs moet in een geheel anderen stijl om waarlijk iets te zijn. (Verwantschap Poë, Prins, Aletrino, ook Hoffmann).

De Schippersknecht en De Veerschipper zijn niets.

. . . . . .

Het is curieus, hoe in 's Winters Buiten de in plat boersch gesproken stukken ook het rhythme hebben, terwijl het spreken van den *Schippersknecht* ook, met het heele stuk mede, rhythme mist.

De Barbier, De Huurkoetsier, Het Noordbrabantsche meisje, De Limburgsche Voerman, De Markensche Visscher, De Jager en de Polsdrager, De Leidsche Peuëraar, De Noordhollandsche Boerin, De Noordhollandsche Boer, — zijn alle, het eene minder het andere meer, aardige stukjes, en, ofschoon niet van de hoogere, in dit boek vertegenwoordigde, soorten, hebben zij toch allen een uitstekenden, zelfs hier en daar u nog even aandoenden stijl.

De Barbier is wel het minste (het daalt tot een minder soort aardig opmerkings-vermogen), in den Huurkoetsier komt het *mooye* gemoedelijke weêr eenigszins kijken, het Noordbrabantsche meisje bevalt mij minder.

De hoogere geestes-functiën en de hooge geestigheid daargelaten, is ook de schrijfwijze op zich zelf overal *uitmuntend.*

Het is een prachtig boek, heerlijk om te lezen, en ik geloof dat zelden in de 19e eeuw iets beters bereikt is dan de witte bergtoppen van geestigheid die tevens geestelijkheid is, en het rood en goud gloeyend bewegende vernuft, die in deze bladen worden aangetroffen naast den altijd doorgaanden als een heldere en zoete geestes-lekkernij aandoenden stijlstroom.

Het zou natuurlijk geheel verkeerd zijn, als men ziet, hoe goed en hoe weinig uitvoerig in zijn kleur-beschrijving b.v. het opstel 's Winters Buiten is, daaruit het gevolg te trekken, dat *dit* BETER *is* dan »beschrijvingen met uitvoerige kleuren-vermelding" enz.

Integendeel, het is eerst in de tweede of derde plaats de vraag of een werk al of niet uitvoerig van beschrijving en al of niet in »proza" of in »poezie" geschreven is, en wel om dat de hoofdzaak bij een werk is: de mate van geestesklaarheid, de hoogte van verrukking, de diepte van bewustzijn, waarin het werd geschreven, en een zelfde mate van geestesklaarheid, van hoogte van verrukking en z.v. aangetroffen wordt bij werken mèt en bij werken zònder »uitvoerige beschrijving", bij werken in proza en bij werken in dichtmaat.

Resumeerend, is dus de zaak, dat in de CAMERA ongeveer 120 groote bladzijden literatuur worden aangetroffen die met het een en ander van het na 1880 voortgebrachte goede nagenoeg gelijk in waarde zijn.

Aard en voortreffelijkheid der CAMERA bestaan natuurlijk uit alles samen, en bevinden zich tot in de minste vezelen van de volzin-samenstelling.

De toon, het gelijkmatig vloeyende, en dus niet telkens afgebrokene, daarvan, wordt o.a. te weeg ge-

bracht door dat iemant *van uit* zijn volle gezondheid en opgewektheid schrijft.

»Indien het maar een weinigje op u geleek!" —" zegt Hildebrand in de narede en opdracht der eerste uitgave van de CAMERA, tot zijn vriend. — »Het zou" »dan vol zijn van *geestige*, *maar vroolijke* en goed-" »aardige opmerking, *waarbij men niet aarzelt zich zelven*" »*in te sluiten*; van dien welwillenden lach, die niets" »heeft van een grijns; het zou dan een toon van aan-" »gename gezelligheid hebben, waarbij men zich op" »zijn gemak gevoelt, en die den lezer zou boeien en" »bezighouden, en *naar willekeur stemmen* tot heldere" »genoegelijkheid en ongemaakten ernst! Het is maar" »een wensch, vriendlief!"

Dát is het juist. Dát is juist een der kenmerken van Hildebrands humor, dat de modellen er niet door gehinderd worden, dat de modellen gaarne verkeeren met iemant die ze zóó bekijkt.

Als een der in de CAMERA afgebeelden het boek opent en plotseling op een bladzijde iets over zich leest, zal hij dat misschien naar vinden; maar als hij 't geheele opstel, waarin hij voorkomt, leest, zal hij er meê verzoend zijn.

Dat komt om dat de toon aan de bizonderheden hun gemoedswaarde geeft (doet blijken of zij in haat of wrevel óf in uit blij-geestigheid voortkomende schalke plagerij zijn neêrgeschreven), en de afgebeelde dien toon eerst zal bespeuren als hij 't opstel in zijn geheel, of althands niet slechts enkele regels, daarvan, leest.

Om den stijl van de CAMERA goed te begrijpen, moet men b.v. letten op bizonderheden zoo als deze:

In het hoofdstuk over het thee-avondje bij de familie

Stastok, leest men, dat iemand aan iets »onderscheidene kleine tikjes gaf" en uit dat woord »onderscheidene" daar, blijkt de schalkheid van den blik, waarmeê de auteur dit heeft gezien. Het lach-wekkende schuilt juist daarin, dat het achteloos geklop of getik op die wijze wordt aangeduid, wijl dit onbeteekenende de hoofdzaak, karakter en gemoedstoestand van den tikkenden persoon, verraadt. En nu zoû men in anderen stijl, om het comieke te doen uitkomen, de zaak *omschreven* hebben, — men zoû uitvoerig hebben moeten zijn om het comieke te doen merken, — terwijl dit enkele woord die omschrijving vervangt. En op deze wijze is de geheele stijl samentrekkend, door eenvoud moeilijkheden oplossend....

PROZA-GEDICHTEN.

KIND-LEVEN.

I. DE WANDELING.

DE WANDELING.

EERSTE GEDEELTE.

I.—

Dien Zondag-middag ging de jongen met zijn vader een wandeling doen. De wind kwam uit het Zuid-Westen en het had 's morgens al een paar keer geregend, maar telkens na den regen werd het weêr helderder in huis.

Na de koffie ging hij achter zijn vader de trap bij de huiskamer af, dus voorbij het schilderij in zijn oude gouden lijst, dat aan den muur hing op het onderst portaaltje en waarvan je niet goed wist wat er eigenlijk op stond, maar waar je, rood en bruin en groezelig blank in het donker, naakte lijfjes zag, vreemd, want anders zag je zoo iets niet op een schilderij, en je zag het nergens anders ook, en hoe komt op een schilderij wat je niet eens ooit ergens ziet?... maar later zoû je hooren, dat die naakte dikke lijfjes Onze Lieve Heer en engeltjes waren; en voorbij het weêrglas met zijn glazen kolommetjes nog achter het smalle glas dat er voor was, in zijn donker bruin hout, met zijn driehoekig dakje, en dat wel het vreemdste en koelste voor je was van al wat er in huis was, want je dacht er nooit lang over na wat voor weêr het was of wat voor weêr het worden zoû.

Hij liep achter zijn vader de trap af. Dat gebeurde maar zelden, je was zoo dicht bij vader, waar je alles van hoorde, het stappen van zijn voeten op den grond, met het beurtelings kraken van zijn schoenen, het schuiven van zijn arm langs zijn zij na dat hij even binnen onder zijn jasje had gevoeld, zeker om daar iets goed te doen, — vader ging het portaal af, en werd lager en toen was zijn hoofd op de zelfde hoogte als zijn zoontje's gezicht, zijn jasje en zijn achterhoofd waren in schemer-donker, maar je zag stukjes van zijn schoenen van boven klaar glimmen door het licht van tusschen de trapleuning. Bij elken stap naar beneden knikten zijn beenen in aan de knieën en hij liep van de trap met een soort rustig en vroolijk gelijkmatig bewegen van zijn stappen naar beneden, terwijl er telkens een treê weêr gewoon en onbevlekt leêg bleef, met den kleurigen looper in de donkerte, en de heele trap zoo schuin en goed naar boven opstond alsof hij daar expres zoo naar boven reikte opdat de jongen en zijn vader op die manier naar beneden zouden gaan.

Elke treê was daar met zijn voor-uit-stekende kantigheid en toch zachte om-randing door den looper, en was daar terwijl vader er op stapte en den grond er voelde, en bleef daar dan maar weêr, onbewegelijk, met de leêgte boven zich, met naast zich de rechte vlakte van de licht zwart beschemerde witte muur, zelve met zijn kleurigen looper er op en daar naast glad en zilverig bruin en schoon tot in de hoekjes, waar de eindjes van de looper-roeden dicht bij waren.

Over het kleine portaaltje, dat het ónderste van alle portalen was, kwam vader op de onderste trap, die maar kort was. Vader was groot en de trap was nu kleiner en met iets stil eerbiedigs en alsof de door-

gang er nu nòg meer heelemaal onbelemmerd was en de trap nog zekerder van voren zonder hek was dan als het zoontje er alleen overging. Deze ging maar achter zijn vaders donkeren rug, tot zij beneden bij de kleêrenkast waren, op de blauwige en grauwige en koude witte vierkanten, waar het eigenlijk geen portaal was. Hier kwam hij náast zijn vader, toen deze de deur naar hen toe open had gedaan, en beide te gelijk moffelden zij de kast in. Hij stond tegen zijn vader aan, dien hij voelde aan zijn linker heup, aan zijn arm en aan zijn schouder in het donker van de onzichtbaar geele kast, waar de zachte en leêge kleêren allemaal in hingen. Zijn vader kwam met zijn rechter arm tegen het achterhoofd van den jongen en over hem heen naar de diepe bovenplank, waar hij zijn hoed nam, en die even in de hoogte bezijden de muur in het ganglicht hield om te zien waar het heele kleine strikje er aan den binnenband was, om dat daar de kant was die van achteren op zijn hoofd moest komen, en in dien zelfden tijd stond het zoontje, van achteren en op-zij zijn vader voelend, in de kast, onder de plank, zijn hoedje en jas van de kapstok te krijgen. Hij had ze al, ze hingen ook allebeî op één kapstok, maar toen deed hij ze stiekem in donker er weêr even aan om dit nog even te laten duren, en grabbelde er langzaam nog eens naar, zijn arm áan zijn vaders arm lang uit, zijn vader recht voor zich uit reikend naar zijn jas nu en hij naar boven naar de zijne. En zij lachten stil en het zoontje zei »'t is hier ook zoo donker", en de jassen met de ophangers waren bij hun en zij deden ze aan, buiten de kast en een eindje er van daan nu gekomen. En allebeî met hun armen de mouwen door en dan even naar voren staand met de armen neêr en dan met hun armen naar boven en hun handen aan hun halzen om de kragen neêr te doen en de knoopen van voren dicht te maken.

De bakkebaarden van den vader waren zachte figuurtjes van haar, langs zijn wangen en van zijn wangen op-zij af driehoekig naar beneden staande. Er waren groote lijnen vóor in zijn gezicht, van de hoekjes naast zijn neus af schuin naar beneden, langs het vlaktetje boven zijn bovenlip tot aan de uithoekjes van zijn mond. Dit waren een soort smalle voren, die meteen de grenzen van zijn wangen van voren waren. Een eindje onder zijn onderlip was een duidelijk rontetje, in 't midden van het onderste stukje van zijn hoofd daar, een fijn rond-getrokken licht-zwarte lijn en het plakje dat die maakte, en dit dacht de jongen dat zijn vaders kin was. Vlak boven zijn oogen, die van daar nu keken alsof zij dat wel gezellig vonden, was de rand van vaders hoed. Vader kwam met zijn onderlip een heel klein eindje over de heele breedte over zijn bovenlip als om iets van zich nu te voelen terwijl hij zijn handschoenen aandeed in de gedachte nu met zijn zoontje uit te gaan. Daarna nam hij zijn wandelstok uit de paraplu-bak naast de trap.

De buitenkant van de breede trap-plint was hier, recht voor-uit naar boven langs de onderste korte trap en dan in-eenen door met een bocht den hoek om rechts naar hooger op tot aan het huiskamerportaal. Hier onder was een niet opzichtige geele houten muur, eerst achter den paraplu-bak en dan daar-ook rechts verder, mede schuin op onder de tweede trap, en van boven tot aan de marmeren steenen aan den doorgang naar de keuken. Hierop waren figuren van recht liggende en schuin-oppe in het hout gewerkte riggels en streepen, en het geele hout glom er met een plek. Achter den jongen en zijn vader bij de keuken en vóor hen in den gang was het fijn zilver-kleurige daglicht tot op het witte marmer neêr.

Zij gingen door den gang, naar de voordeur toe, waar, op het heele smalle stukje voor-muur tusschen de voordeur en de zijmuur van den gang, de ketting neêr-hing, die zoo'n lekker prut-rinkend-krisch-krisch geluid maakte als hij hard tegen de muur aankwam. Het zoontje liep achter zijn grooten vader, om wien heen de gang er laag en kort uitzag en dun als een staketsel, en zag de ketting, door, met het hoofd schuin, langs zijn vaders arm te kijken. De deur kwam binnen. en achter de drie bovenlijnen van het lankwerpig vierkant der deuropening kwam de straat buiten te zien met het tintelende licht.

Nu waren zij op de stoep. In vaders grijze overjas waren drie naden als licht zwarte dunne strepen op zijn rug, een in 't midden van onder zijn jaskraag uit recht naar beneden tot aan het spleetje onder aan de jas met de zwabberende uiteindjes daarvan, en een van elk van de twee naadcirkels uit, waarmeê de mouwen aan de jas vast waren, deze lange naden waren naar het rug-midden aangebogen tot zij recht aan weêrskante van den midden-naad naar beneden konden gaan.

Onder uit de overjas waren de twee weeke kolommetjes van vaders beenen en daar-onder aan was zijn schoen, daar blinkend en rond gebogen om zijn voet, met het, van onderen grauw-grijze maar daarin met een rijtje glimmende spijker-tipjes, in de rondte langs den rand te ziene, en dan naar boven afgekapte, stukje, dat de hak was.

2.—

Het zoontje liep zijn vader een eindje voorbij de straat op, met snelle stappen, en keerde zich toen om en bleef hem onbewegelijk, met zijn heele gezicht

zonder geluid lachend van blijheid, staan opwachten. De vader keek even of hij daar was, met zijn lichtblauwe oogen van onder zijn hiervoor een beetje neêrgedane fijn-roode boven-oogleden, en lachte toen tegen hem met zijn hoofd weêr even onbewegelijk en als opzettelijk in een fatsoen naar voren opgehouden om de liefkozing van zijn zoontje's kijken te ontvangen, terwijl hij heel even, tegen iets in, zijn zachte kijken scheen door te zetten, het zoontje ziende in genegenheid zóo dat de jongen dit mocht zien. Daarna draaide het zoontje achter zijn vader om en stak zijn arm van achteren door diens linker arm-opening en de jongen liep toen op zijn hakken met zijn teenen naar boven wat stappen naast zijn vader voort, op zijn teenen neêrziend.

Het was Zondag-middag en het was nu stiller en leêger op straat dan op gewone dagen, en daarboven was de lucht met den Zuid-Westen wind. Juist zette een wolk op en kwam te voorschijn, boven de huizen en boven de takken met bladen van de boomen heen komend. Vóor de wolk was de lucht wit op eenige plaatsen en op andere weêr zacht grijs met licht blauw er door heen, maar toen kwam hij met zijn pluizerigen voorrand, zelf dik, grijs en zwart en van achteren weêr met een pluis-rand en daar achter was het licht blauw, groen-achtig. Die wolk dreef daarboven over den jongen en zijn vader heen. Er kon regen uit komen, maar dit gebeurde niet, want hij woei kalm voorbij, terwijl er een heele stoet geele en bruine bladen over den grond huppelden naar den anderen kant van de straat en daar de hoogte in stoven net als een zwerm opgeschrikte vogeltjes. Daar naast stonden de rijtuigen van den sleeper op straat, zoo maar, en zonder paard er voor. De ledige lemoenen lagen met hun, naar buiten uitgebogen gevormde, voorstukken op den steenen

grond. Je zag ze nu goed en ze stonden daar weerloos, met de dikke wielen met het grauw van hun rand, waarmeê ze op den grond kwamen, en naar dien rand toe van het midden uit al de spaken, zwart purper van kleur met lichtere roode biezen, en daar achter de veêren, zoo gedwee en met hun bovenhelft neêr, stil en zedig in weêrwil van hun geheimzinnig wezen, als bange ganzen en die niets meer om trotsch op te zijn hadden, en dan had je daarboven de bok, die bleef met zijn rug in en in de hoogte daar staan, daar kon die eene koetsier van dezen sleeper, de zoon van den sleeper zelf, dan ook op zitten, met zijn lijf zoo recht-op, en zijn hoedje zoo schuin op en die rende over de straat met een prachtig, fier dravend paard.

Het zoontje keek hiernaar, wat naar voren reikend met zijn hoofd, voor de borst van zijn vader heen, en dan keek hij weêr den linker kant uit, waar zijn vader niet was, langs de huizen met zijn blik en net zoo langs de menschen en kinderen, die er voor stonden, stil en stiekem blij zóó, als wist hij nu héél zeker dat zij hem, ook al wilden zij, nú toch niets konden doen.

Voor een van de huizen, op een platte stoep, stond een man, met een zwarten broek en een zwart vest aan en met zijn armen in witte mouwen, zonder jas aan op straat.

3.—

De jongen en zijn vader spraken aldoor samen. De rand van vaders hoed was als een huifje boven zijn gezicht, daaronder stak zijn neus met het puntje naar voren. Aan den eenen kant boven aan vaders neus was de eene helft van zijn bril, een glaasje, en daar achter was de kleine ruimte tusschen den bril en vaders oog. Vaders oog was achter den bril met een kleine

ruimte er nog voor, zoo als het daar ook geweest zoû zijn als hij geen bril had op gehad. Maar 't was nu net of je daar iets nakends zag, iets van binnen-in iets, dat eigenlijk niet bedoeld was om zoo gezien te worden, het was net een jong vogeltje met nog maar nietige donsveêrtjes dat je in een nest ziet en dat beweegt.

Tusschenbeye keek het zoontje schuin naar zijns vaders gezicht op om hem wat te vragen, een anderen keer, als hij aan iets dacht, danste hij op zijn voeten naar achteren, maar altijd maar even, zoo lang zij in de stad waren; en meestal liepen zij maar gewoon, gauw stappend, met hun tweeën door, en keek de jongen wel, het hoofd lichtelijk voor-over zoo dat hij van onder zijn wenkbrauwen uit keek, naar voren met iets flauwerigs en lauws om zijn oogen, als iemand die door iets van binnen in hem zéker is, áls hij van achter een beschutting maar recht naar een doel in de verte toe gaat, en wat er eigenlijk was scheen te zijn een warme vertrouwelijkheid die als een onzichtbare rustende vogel tusschen hem en zijn vader op hun verbonden armen was. Recht ging zijn vaders rug aan vaders achterkant naar beneden, recht was zijn lijf van voren naar beneden tot waar zijn beenen er onder uit stapten, en langs de lijnen van zijn vaders neus en boven- en onderlip-vlaktetjes zag hij de kleurige huizen van de stad staan in het licht blauw zilverige licht van den dag, en verder ook voor-uit, altijd verder, zoo ver als hij maar zien kon, en langs zijn vaders rug zag hij ze ook en verder naar achteren zoo ver als je je hoofd kon draayen. Aan de stoepen met groene hekjes, waar zij langs kwamen, stonden kinderen, meisjes met stijf gestreken witte boezelaars voor, met een grijs touw aan bruine handvatsels in hun handen, waarmeê één touwetje sprong, maar een andere had het rustend

in haar kleine blank-bruine handen afhangend aan beide kanten van het witte naar beneden strak zich verbreedend boezelaar, en zij keek met haar blank-bruin verlicht gezicht, waarin klare bruine oogen in hun wit open stonden.

De smalle licht-grijze band van den trottoir was recht voor hen uit, heel flauw en lang dan naar den eenen kant en dan naar den anderen kant van het rechte afbuigend. Daar boven waren de boompjes achter elkaâr met hun takken met bleeke groene en gele bladen, die zagen er uit zoo droog als het heerlijke pakpapier is en zij waren zoo netjes en precies allemaal alsof zij gemáakte boomen waren.

Het hoofd van den jongen was naast den bovenarm van zijn vader, op de hoogte tusschen zijn vaders schouder en zijn elleboog, en de vader zag het daar naast hem zijn, komend dan weêr even voor zijn schouder uit met zijn blank, en zijnde dan weêr er achter zoo dat hij alleen wat haar en een stuk van het hoedje zag, terwijl hij voortliep en maar even schuin langs het zoontje heen denkend op den weg keek en dan zag het stil bewegen van den jongen naast hem.

Onder het hoedje van voren kwam wat haar van den jongen uit, daar-onder was het stukje dat zijn voorhoofd was, het was recht-op, effen zonder rimpels er in en bizonder blank en aan de kanten en van boven was er het haar, droog en zacht en met een weinigje stille glans overal er op verspreid, het was heel zacht en toch zoo, dat je bijna alle haartjes als strakke eindjes zij appart kon zien, achter zijn kleine slapen was het tot aan zijn oor vlak langs zijn hoofd neêr zonder uit te steken en je zag plekjes lichter bruin en donkerder plekjes bijna zwart en je zag de uiteinden

5.—

In dien tijd was een nieuwe wolk aangedreven, boven om den zwarten toren heen, die fijn dicht bij hun in de verte stond en waar de nu voor hen open liggende gracht, zich naar toe rondde. Terwijl het in de verte net boven de huizen al weêr lichter grijs werd, begon het uit deze donker-grijze wolk te regenen. De lucht wemelde boven je hoofd en daaruit vielen de druppen heel klein en even te voelen op je naar boven gehouden wang. Toen begon het al meer en meêr, zij gingen over den brug, met zijn leuning die nu heel alleen stond, maar mooi en nat afboog naar de gracht en toen de gracht op langs den wallenkant, om het in het water te zien regenen. Het water stroomde wel door met zijn in dikke half-kringen voortstuwenden groenen vloed, maar het regende er in neêr hier, daar en overal. De druppels vielen er allemaal op neêr, zoo gauw zoo veel achter mekaâr net of het met lijnen regende, en dan was het net of sommige druppels weêr naar boven terug sprongen en daar speelsch braken, maar de meesten maakten kringetjes, en dubbele kringetjes om elkaâr heen getrokken, en kringetjes waarvan het eene half over het andere heen kwam, en die allemaal dadelijk weêr weg waren maar dan waren er al weêr andere, en zij maakten belletjes, dat waren net glazen balletjes, die dreven een eindje op het water meê en braken dan open en waren dan weg. Op een enkele plaats waren heele groote kringen, wat moest daar een groote druppel gevallen zijn, en dan kwam de wind en die zwierde door die recht neêrvallende regendruppels heen en joeg het rechte gelijn uit-een en maakte aardige schuine glans-figuren op het water, net of er licht door tralies van een luik scheen, net als de harp van die vrouw van de kermis, die buiten 's zomers aan hun huis kwam spelen. Maar het werd

gesneden in zijn hals, waar je dan in eens diep onder de rare en net als geplukte hals zag. Zij waren allemaal met zwarte jassen en broeken en glimmende schoenen. Sommige keken nog even op zij vóor zij, langzaam hun beenen verzettend, in den dichten drom naar binnen traden. Je zag dan een gezicht op zij, zoo vreeselijk bruin alsof er gloeyende zonneschijn van naar je toe zoû komen.

Toen het zoontje hier naar gekeken had, voelde hij dat zijn arm aan iets vast was en merkte hij in eens weêr dat zijn vader naast hem liep. Toen kwamen zij een stads-bocht door en een gracht op. De lucht stond juist even stil alsof de wolken hadden uitgestoeid, wijd uit een geslagen, met een groote ruimte tusschen hen open, en overal zacht grijze, licht blauwe, en donker witte onbewegelijke plekken en vegen, waar een soort van schuin lijnende schalkschheid bijna onzichtbaar in het licht onder was, vragend: moeten we weêr beginnen? Toen kwam, ordelijk over de rails, een tram aangegleden met een op een draf aanloopend paard er voor, tusschen slap hangende trek-riemen, hard klakkend met zijn hoeven op de steenen, vonken, zoo wit en blauw als de bliksem, spatten om de grauwe hoeven op en zijn dikke glansende achterlijf danste snel meê. Achter hem stond de koetsier, boven het spatbord kwam hij uit. Hij had een blinkenden regenjas aan en hij had een koetsiers-baardje en voor-uit-ziende oogen. Hij had een pet met een ronden bol op zoo als,... zoo als,... o ja, zoo als ook zoo'n jockey op een plaatje thuis op had, en hij draaide met zijn eene hand, waarin hij de leidsels hield, aan den rem en hij schelde met zijn andere hand vreeselijk hard aan den koperen bel, die hing aan het lage afdakje, dat was boven al de menschen, die vlak bij mekaâr en stil, met hun blanke gezichten achter om den koetsier heen stonden.

5.—

In dien tijd was een nieuwe wolk aangedreven, boven om den zwarten toren heen, die fijn dicht bij hun in de verte stond en waar de nu voor hen open liggende gracht, zich naar toe rondde. Terwijl het in de verte net boven de huizen al weêr lichter grijs werd, begon het uit deze donker-grijze wolk te regenen. De lucht wemelde boven je hoofd en daaruit vielen de druppen heel klein en even te voelen op je naar boven gehouden wang. Toen begon het al meer en meer, zij gingen over den brug, met zijn leuning die nu heel alleen stond, maar mooi en nat afboog naar de gracht en toen de gracht op langs den wallenkant, om het in het water te zien regenen. Het water stroomde wel door met zijn in dikke half-kringen voortstuwenden groenen vloed, maar het regende er in neêr hier, daar en overal. De druppels vielen er allemaal op neêr, zoo gauw zoo veel achter mekaâr net of het met lijnen regende, en dan was het net of sommige druppels weêr naar boven terug sprongen en daar speelsch braken, maar de meesten maakten kringetjes, en dubbele kringetjes om elkaâr heen getrokken, en kringetjes waarvan het eene half over het andere heen kwam, en die allemaal dadelijk weêr weg waren maar dan waren er al weêr andere, en zij maakten belletjes, dat waren net glazen balletjes, die dreven een eindje op het water meê en braken dan open en waren dan weg. Op een enkele plaats waren heele groote kringen, wat moest daar een groote druppel gevallen zijn, en dan kwam de wind en die zwierde door die recht neêrvallende regendruppels heen en joeg het rechte gelijn uit-een en maakte aardige schuine glans-figuren op het water, net of er licht door tralies van een luik scheen, net als de harp van die vrouw van de kermis, die buiten 's zomers aan hun huis kwam spelen. Maar het werd

onder-tusschen al weêr heelemaal licht boven de huizen waar het eerst al een beetje licht was geweest, de wolk dreef langzaam voorbij, met een heele drukte van wolkpluizen nog achter zich aan, en daar scheen waarachtig de zon om je heen, vreeselijk geel, en je zag hem duidelijk licht geven, en de steenen waren allemaal nat, de klinkertjes van de smalle reepen straat waren donkerder geel en de keitjes van het breede stuk in 't midden waren heelemaal donker geworden van het nat, en tusschen de goud-geele klinkertjes van den smallen kleine-steentjes-baan aan den huizenkant lagen plasjes water, de eenen bruinig, grond-soppig, door het zand er onder in, de andere daar je dat niet van zag om dat het blauw van een stuk blauwe lucht en een witte wolk van een witte wolk in de lucht er net als in een spiegeltje in te zien lagen.

De wind ging nog door de boomen, bladen waren bij mekaâr als huiverende kanaries en groene vogeltjes. Een bruin-grijze musch vloog neêr op de straat, tjilpte, tripte nader en pikte aan het gouden vuil. Donker-páársch waren de keyen, met hier en daar vreeselijke kleine plekjes water er tusschen maar die een spiegel-glans afgaven als je er toevallig over heen keek.

De paraplu, die de jongen droeg, werd neêrgedaan, hij was nog nat van boven maar droogde toch al weêr op, het nat was er in suikerachtig berandde plekjes op, je kon best nog even onder een paraplu door-loopen al regende het niet meer. Maar nu dan was hij neêrgedaan, en al de plooyen er van maar nattig tegen mekaâr aan, en boven ieder stak het ijzeren spijltje uit met het ronde kogeltje van boven erop en boven op den stok was een groote hondenkop, en als altijd zwabberde stijf het smalle lintje met het ringetje er op zij aan.

6.—

De huizen waren allemaal bedaard blijven staan en er kwamen weêr meer menschen uit de straat voor het zoontje en zijn vader uit en over den brug bij den toren aan den linker kant. Het was eigenlijk een stille gracht waar zij hier gingen en de overkant was ook een stille gracht maar daar ginter was het vol. Het licht scheen nu nog precies even helder als toen zij uit gingen en na de bui stapten zij weêr blij door in de licht goud-kleurige stad en met de kleurige en licht gouden verte voor hen uit, waar, boven de huizen, de lucht zacht licht blauw te zien was, waar de wind al door witte en licht grijze mooye wolken opblies over de daken en dan hoog er boven uit. Hun wandeling zoû nog zóó lang duren. Als zij uit de stad waren, kwamen zij pas goed buiten.

De vader was er nog altijd, naast den jongen, en liep met hem langs de hooge stoepjes met hun treêtje-treêtje-treêtje, waar soms, juist vlak bij hun, iemand, die daar zijn moest, vlug tegenop stapte met zijn beenen, en langs de instoepjes met hun groen glimmend traliewerk voor de benedendeur-ruit en de stille leuke schelknoppen, blinkend koperen en groen en zwart bollig ronde, en langs al de platte blauwe stoepen en de kelderdeuren met een zwaren ijzeren dwarsbout er voor en de vensters daar naast, die wel eens met vierkantjes van dikke ijzeren staven als een gevangenis waren, en langs de spiegelruiten daarboven naast de hooge voordeuren en waar de staatsie-gordijnen hingen en hier of daar het hoofd van iemand was, van een vreemde mevrouw of jufvrouw, die hij niet kon zien, maar die daar toch zat met een fluweelen lint met een kruisje eraan om haar hals en met vreeselijke fijne, bleek ròze en blauwend blanke vingers, als bewegend

albast aan een fijn zilver groen haakwerkje bezig. De oogleden van zoo een dame waren open zoo precies mooi dat je het niet mooyer bedenken kon en als het midden-muurtje van haar neus van onderen een beetje lager was dan de vleugels, was dat fijn ròze en licht rood om te zien.

7.—

Nu kwamen zij aan de straat, die eerst voor hen uit was geweest en waar zoo veel menschen uit kwamen en in gingen. De smalle klinkertjes-baan aan den huizenkant van de gracht, de smalle baan met de geel-goude klinkertjes, die daar allemaal vlak bij elkaâr gevoegd lagen, zoo groot als reepjes boteram zoo wat, en waarvan er wel aan den rand van boven lichtelijk zwarterig afgebrokkeld waren, was hier uit. Hij eindigde tegen een rij grijze keyen aan, met een rechte streep, want de rijen keyen uit de straat en van de gracht waren hier samengelegd, zonder klinkers er tusschen, naar den brug toe.

Hier was de straat dus niet plat neêr meer, maar was naar de hoogte, zoo dat de menschen, die de straat ingingen, op een glooying van rijen grijze keivierkantjes naar lager heen stapten, en de menschen, die de straat uit kwamen, allemaal naar hooger-op gingen; aan den eenen kant was de glooying van de rijen grijze straat-steenen het ergst, en met een duidelijken ergen bocht langs den effen troittoir werd de straat daar zonder dat je het aan een streep of zoo merken kon, de vloer van de brug; aan den anderen kant waren de rijen steenen hier naast het klinkerbaantje uit de straat, dat naast hen meê verder door was gelegd, tot aan den hoek van een andere breede straat, waar dat klinker-baantje uit was, en de groote

steenen samen werden met de groote rijen keyen van uit die straat naar de brug.

Maar als je naar den grond keek zag je de plekken van de straat maar even, want dadelijk kwam er een schoen en een broek van een man boven-op of rokken van vrouwen, die aan één stuk rond wiebelend waren en dan met-een weêr voorbij, en tusschen hun en de volgende beenen was het plekje grond donkerder grijs dan de grootere openere plekken waren.

Zij zagen al voor zij er aan waren, een hek, dat de straat op stond, allemaal ijzeren spaken, met een ijzeren bocht van de huismuur naar den trottoir over de spaken heen, en om dat je liep was het net of er een soort beweging in de spaken was, waardoor zij samen kwamen, en je net even iets zag, dat schuin er achter, achter het keldervenster, lag, en dan was het weêr weg. Een jongen liep op een drafje voorbij tusschen de menschen door, en hij had zoo een ijzeren hoepel, die niet uit het ijzeren stokje kon, waarmeê die jongen hem voortduwde, en die hoepel maakte dat aardige geluid van zoo een ijzeren hoepel op de straat-steenen, terwijl de jongen over de midden-straat er meê aan kwam en hem op deed tegen den trottoir en er meê verdween tusschen de rokken en beenen van de menschen. Naast dat hek was het afstoepje naar den kelder, naar een kelder, zoo laag, onder de begane straat, en waar de deur van open stond met vreemd gefatsoeneerde strakke witte gordijntjes er voor. Naast de deur was een venster, waarvoor groene augurken en witte eieren in groote glazen dingen lagen en daaronder lagen zilverachtige bokkingen op stukken papier, tusschen kleine paaltjes, die daar achter dat venster recht-op stonden naast de bokkingen, met koperen knoppen van boven.

Het zoontje en zijn vader moesten wat langzamer gaan omdat de menschen hier zoo dicht bij mekaâr liepen. Vlak voor hen liep een dame met een mantel aan van zwart fluweel, het was blauw-achtig, zoo mooi zwart was het, op haar rug, en daar was een groot figuur van zwarte gitten op, precies in 't midden en heel regelmatig gevormd, aan den eenen kant net zoover op de mantel als aan den anderen kant, allemaal slingers en lijnen die goed met mekaâr uit kwamen, al kon je ook niet zien wat het was. De jongen dacht er in eens aan, dat zijn eigen vader niet ver van hem af was, zoo als toch ook zoû kunnen, maar vlak bij hem was, en hij drukte met zijn hand, die op zijns vaders arm lag, een zacht duwtje op dien arm, waarna de vader dien arm van den jongen even tegen zich aan drukte, zoo als zij dat meer deden als zij samen liepen en niet veel zeiden.

Nu en dan kwam er een plek open naast iemand, die voor hen liep, dan trok het zoontje zijn vader een beetje meê en liepen zij weêr een eindje vrijer op. De jongen voelde den arm van zijn vader, door de kleêren heen, als iets vasts, dat er was en nu en dan even bewoog, naar voren toe met een klein verroerinkje om den wandelstok anders te grijpen of op zij met een kort schokje van den elleboog naar den jongen toe om de verbonden armen eens op nieuw goed te schikken, en tusschenbeye zag hij hun voeten gelijk opstappen zoo dat je er aan zien kon dat die bij mekaâr hoorden.

Zij kwamen nu al al-door voorbij winkels, die allemaal met de luiken er voor waren om dat het Zondag was, maar daar boven was dat glas van de groote ruiten bij eenige te zien en daar achter zag je in de hoogte de lampen en de vazen staan en de kroonen hangen.

8.—

Boven de menschen, die allemaal in de straat waren, uit, stonden de huizen aan allebei de kanten. De meesten van dezen waren zwart paarsch gekleurd. Boven de winkels leken zij niet meer op winkels. Eerst dacht je dat dus de winkels eigenlijk geen winkels waren, maar dan begreep je dat de winkels toch wel winkels waren maar de menschen daarboven woonden in gewone woonhuizen net als thuis.

Boven de winkels hadden deze huizen allen vensters, er waren er die er twee naast elkaâr hadden, andere weêr drie, daarboven hadden zij nog zoo een rij vensters en dáar boven nog weêr een. Boven de bovenste vensters of luiken eindigden de huizen met iets voor dat de lucht begon, eenigen hadden een rechten gelen band, waar het windas uit stak, anderen hadden iets geels meer ronds en met krullen, dat in 't midden boven hun hoogste vensters was.

Het woei nog aldoor en dat merkte je ook wel degelijk hier in de straat. De grond was goed hard onder je voeten, je hoorde de menschen er op loopen en je voelde het je zelf ook doen. Als je er om dacht voelde je warmte komen in je voeten. En je liep met je arm vast aan iets dat zelf zacht, warm en vast was. Als je dáaraan dacht voelde je iets lekkers aan je hart en iets lekkers in je hoofd, en dan kwam de wind en verlegde het witte zijje dasje van het meisje dat je juist tegenkwam, als een duivenveêr, en kwam dan in je eigen gezicht als een vleugje koele luchtigheid en kwam door de haren aan je oor, die daar net als wat droog halmpjes-gewas waren.

9.—

Vader had een grooten zwarten hoed zoo als alleen de vaders en andere groote menschen hebben. De rand was onderaan, ook aan het zoontje zijn kant. Deze was in een zachten vasten bocht en van dof zwart goed van allemaal ribbeltjes vlak naast elkaâr. Wat daarboven was zag je zoo niet, maar daar-onder was de eene kant van het gezicht van vader, met het onderstukje van het oor, dat onder de haren te zien was. Vader had een oor, zoo als het jongetje zelf ook ooren had op zij vast aan zijn hoofd. Het was er, het was daar te zien onder de groote zachte haren.

Zij stapten, telkens als zij wat langzamer hadden moeten gaan, weêr wat harder aan dan voor dat zij langzaam gingen. Dan kwam er een opening tusschen de wandelaars en ging de vader daarin, de jongen trok zijn arm terug, zoo dat hij nog alleen met zijn hand voor aan zijn gestrekten arm zijn vaders arm vasthield en op een klein drafje achter hem aanliep, terwijl de vader vlug tusschen de menschen door ging om gauw hun voor en weêr met het zoontje naast zich te zijn. Zij kwamen wel eens recht tegenover menschen, die van den tegenovergestelden kant kwamen. Dan weken zij op zij, met hun tweeën zoo gelijk alsof zij maar één wezen geweest waren. Soms kwamen zij zoo tegenover menschen, die naar den zelfden kant weken als zij, zoo dat zij dan weêr even tegenover elkander waren zonder door te kunnen, dán weken zij en ook die menschen weêr te gelijk naar den anderen kant, tot eindelijk de beide paren konden doorgaan, zonder dat men eigenlijk onder de beginnen van lachjes en blosjes en boosheidjes oplette hóe het nu eindelijk góed was gegaan. Soms kwam de jongen achter zijn vader aan, — zoo'n beetje nagesleept, als de vader iemand,

van den anderen kant komend, voorbij ging, die ook een ander zoo achter zich had, terwijl die achterloopers geen van beiden wisten dat er nog een achter dien ander was, met zijn borst tegen een anderen jongen aan met een pet op, en zij keken elkaâr als van zelf sprekend bijna niet aan, elkaâr reeds lang schijnende te kennen om dat zij van één soort waren.

10.—

De straat uit, kwamen zij op een breeder plein. Op den hoek was — een zacht rood gekleurd gebouw, rond zoo als een vestingtoren van vroeger, en hiervoor stond, duidelijk en recht-op, onbewegelijk, een man met een blauwen broek, koperen knoopen van voren, een blinkenden helm op, en stukjes van een bizonder goed op zijn schouders, en met een rechten snor, die, net als het gebouw waar hij was uitgekomen, nieuw en frisch leek en toch op iets heel ouds van lang geleden tijden.

Hier zag je veel meer van de lucht en, daaronder, was aan den jongen zijn rechter hand, voor de huizen van den overkant, waarvan je daardoor alleen de bovenste stukken zag, een hek met een groen plantsoen er achter, waarvan ook heel veel kleine blaadjes, recht schuin naar de hoogte en langzaam heen en weêr zwiepend aan dunne twijgjes, al boter-geel waren. Aan zijn linker hand was een grijs gebouw, waar boven de deur een prachtig uitbouwsel uitstak van groen ijzeren loof- en krulwerk met glas er overal tusschen, en met zijn plechtige bovenranden en onderranden zoo gevormd dat het leek op een grooten kroon voor een keizer of voor een bisschop. En verder was dit groote huis met rood en goud er aan. Zij, die er waren, zijn zoo bizonder dat zij in die pracht op hun gemak zijn en daar grappen kunnen maken en lachen.

Nu gaan zij weêr straten door en platte bruggen over, die zijn boven het water, dat is van de grachten, die je rechts ziet, en links ziet, als je de straat uit komt, rechts de gracht met den breeden baan van grijze keyen, met de lekkere, als licht zwarte stroop, wel recht zich richtende maar toch brokkelig gelijnde zand-vierkantjes er om heen; en daar naast de smalle banen van kleine-steentjes, frissche gele, dat paadjes zijn, en dán heel ver doorgaand en prachtig effen zoo als straatjes die bij huizen in kleine stadjes hooren niet zijn, straatjes, zwarterig en geel en frisch, precies zoo als citroenen, die vruchten, óok zijn. En boven die straatjes zijn de heele groote boomen. Hun stammen zijn oud en bruin en grijs. Van boven zijn hun groote massaas groene en gele blaadjes. Hun takken zijn boven de stille steenen gracht en hun schaduwen liggen tusschen het lichte goud van de goud-grijze steenen. De wind beweegt er in en kleine dunne gele blaadjes zweven er in een zwermpje af, kleuren zich licht goud, als zij zich omwenden in de lucht in den wind in den zonne-schijn en dalen op het voorbijstroomende flonkerende donkere water neêr.

In de straten gingen zij soms den trottoir op als er juist een paar andere menschen, nog jonge menschen, van af kwamen, en gingen dezen strijkelings voorbij zoo dat de woorden, die dezen zeiden, vlak bij het zoontje klonken, terwijl zij hem toch niet aanzagen en misschien niet eens hadden gezien. Sommige menschen rooken sigaren, zoo dat je in eens een tipje gloeyend goud ziet worden in de straat. Aan de deuren van de toch gesloten winkels, op de hoeken van dwars-straten, komen mannen staan met krullend haar en heelemaal schoone witte jasjes aan en schoone witte sloofjes voor, net of zij die komen laten kijken. En als zij zelf de straat eens rondgekeken hebben, met het lank-

werpig vierkant van hun groenen deurpost om hen heen, gaan zij weêr naar binnen toe terug.

II.—

Achter het hooge glazen paleis in de verte is het waar het zoontje en zijn vader eigenlijk henen gaan.

De tram komt aan en achter dezen vertoont aan 't einde van de straat de plaats met het paleis zich in licht ròze, licht violette en zilver-blanke kleuren.

Van voren op de plaats, vóor het paleis, is een fontein, die hoog opgaat en waar de wind van boven een wolk waterstuifsel net als blank licht doet zijn. Daar achter is het paleis met al zijn smalle grijswitte boogjes om de bleek-blauwe glazen heen naast elkaâr.

Naast den jongen ging zijn vader. Onder het beneden-rondinkje van dezen zijn oor aan zijn zoontje's kant, was een stukje van zijn hals, tusschen de bakkebaard met zijn door elkaâr gewarde kleine fijne krulletjes en de groote laag hangende krullen van zijn hoofdhaar. Daaronder was, boven de grijze jaskraag uit, een reepje van vaders blauwige sneeuwwitte boord.

Het weêr was nog mooyer geworden. Groote witte wolken waren boven de plaats, waarvan er twee blankgoud en fonkelend waren aan hun randen en daarom heen was de lucht blauw, en, bij dit blauw, vol met licht dat zelf zilverkleurig was.

De jongen liep met zijn vader onder de boomen, langs de boomstammen die daar stonden, en boven hun was deze lucht door de als een borduurwerk mooi met teêre bladeren bezette en dan stil bewegende boomtakken heen te zien. Daarnaast was de fontein.

Je hoorde zijn water in de groote waterbakken daar beneden druppelen zoo als het afviel van de dikke stralen, zilver-kleurig, die hooge bochten maakten in de lucht.

Naast de steentjes waarop zij gingen was een reep grond, dat geen straat was. Je zag als een rechte streep, waar de straat uit was, zoo precies waren de buitenkantjes van de uiterste steentjes onder mekaâr geleid. En de reep grond was geel en grijs van kleur, zoo als stof en asch is, maar hard was hij om op te loopen en bijna veêrend als je er op stapte alsof hij was van kastie-ballen-goed, maar dan veel harder. En daarin waren lichtblauwe en grijze grint-steenen, die er meê gelijk lagen of er half boven uit staken. Naast die reep grond zag de jongen gras, toen hij naar beneden keek. Het was daar, hij zag de stoffige plat getrapte korte sprietjes aan den rand van den gelen en grijzen grond en daar naast was het frisscher en groener en het was een grasveld met een bloemperk er midden in.

DE WANDELING.

TWEEDE GEDEELTE.

I.—

De jongen vroeg dikwijls iets aan zijn vader en deed zijn hoofd dan tot halverwege naar hem toe, zijn blanke gezicht even naar boven en schuin op zij en het kijken zijner klare zwarte oogen naar zijn vaders oogen heen, — om daar snel even meê te zien het kijken dat zijn vader dan naar hem zoû doen terwijl hij antwoordde, om mekaâr zoo nog beter te begrijpen.

De vader liep naast hem met zijn hoofd een weinigje naar voren. Zij liepen nu los van elkaâr. Als de jongen iets vertelde, keek hij veel voor zich uit en ook dikwijls een tijdje na mekaâr naar den grond. Hij keek dan naar den grond met zijn blanke oogleden half naar beneden, terwijl hij maar voortstapte onder dat kijken door. Hij deed ook wel eens zijn nog kleine hand aan den zak van zijn vader om iets van dezen aan te raken, en zoo liepen ze dan samen voort, en zoo was de jongen warm aan iets van zijn vader gehecht. Een warmte ging door zijn vingers, en raakte dat daar, dat wezenlijk van zijn vader was, aan. Op zij van zijn jas had vader zakken, dat waren liggende strepen, die met een haaltje omgingen daar waar ze

niet verder door waren en dan met net zoo'n streep vlak onder de bovenste streep weêr terug. Tusschen dezen in was eigenlijk eerst de spleet van de zak. Om dat het niet anders dan licht zwarte strepen in het goed van de jas waren, zag je die dingen niet voor zakken aan, ook al wist je dat het zakken waren, behalve als vader, wat bijna nooit gebeurde, er met zijn hand in ging. Dan kwam er in eens een zwarte opening en de strepen waren een zak.

De zijkant van den vader, waar diens arm over heen was, was naast het zoontje. De zijkant was recht naar boven en zachtjes rondend, hij was grijs en zilverachtig als hij even bij een beweging van vaders arm, in het licht was. Hij was van achteren tot aan den lichtzwarten naad, die lijn daar op den rug van vaders mouw van boven af naar beneden, maar aan den anderen kant was hij zonder naad, aan één stuk door, tot voor aan vaders lijf. Het was net of de laag hangende, groote en zachte, krullen, van vaders haar, en zijn gezicht als hij zonder spreken ernstig keek met de open oogen of als hij met dichte oogen onbewegelijk neêrlag en sliep, het meest vader waren.

2.—

Zij waren nu al meer en meer buiten de stad gekomen en aan een water veel breeder dan de grachten in de stad. De stad was achter hen gebleven, met de huizen, van de overzij van een breede gracht, ver achter hun, de boomen van die gracht, en, daar boven, de bovenste stukjes van de huizen, grijze en ròse, met platte geele stukken en opstaande grijze driehoeken, met de grijze en blauwe lucht er boven. Daarna waren zij voorbij een plaats gekomen waar een hoog huis van lichte roode steenen met een tuin er voor, heele-

maal gespiegeld in het breede water lag. De laatste huizen, die nog bij de stad hoorden, waren laag en heel donker paarsch met donker groene vensterkozijnen en donker groene opengezette luiken. Er zaten ventjes voor, ook met witte overhemdsmouwen van uit de ongelijkmatig rondende lijn van de opening van hun zwarte vesten. Een was er bij, een bocheltje, die een pijpje rookte terwijl hij met zijn oogjes, die gekleurd waren zoo als vergeet-mij-nietjes, open, keek naar alles wat daar voor hem stil lag en bewoog.

Zij liepen met hun tweeën nu op den weg, waar weinig andere menschen meer waren te zien. De eene kant van den weg was heel anders als de andere kant, want hier stonden boomen, heele korte maar, wilgjes, in hun houding naar boven schuin van den weg afwijkend boven de sloot, die achter hen was. Boven aan de stammen van dezen waren veel dunne takken allemaal, bijna niet van den boom afbuigend, recht naar boven en met dunne bleeke blaadjes er aan. Tusschen de boomen, beneden op den grond, was de rand van het groene gras van tegen den eenen boom van onderen aan tot tegen den daar naast staanden boom van onderen toe. Het lag of het in ronde dotjes naast mekaâr lag, waar de sprietjes om een middenpunt heen waren gegroeid en dan naar buiten omgebogen. Op eenige plekken lagen de sprietjes neêr tegen hun eigen bocht in, als zachtjes en glansend daar groeyende zij, alsof er pas een hand over heen had gestreeld.

Aan den anderen kant van den weg waren heelemaal geen boomen. Het was daar aan één stuk door zoo als het aan den anderen kant alleen bij kleine stukken tusschen de boomen was. Er was daar niets boven

den grond. Naast den weg was er de breede rand van den weg, die van gras was.

En naast dat gras was het breede en hooge water. Het was daar, vlak bij, en het ging heen en weêr, bruin en groen en met wiegelende lichtplekken tegen den oever aan.

Boven het water was ook niets. Je zag er over heen, door de lucht heen, terwijl het onder je kijken in de laagte gelijk-vloers zoetjes bleef bewegen, tot je dat bewegen bijna niet meer zag, waar het dicht bij den overkant was. Je zag den weg van den overkant, met huizen, die er achter stonden, en menschjes die er op liepen met zwarte broekspijpen die je ze rap zag verzetten en verder maar stil voor zich heen. En er was ook iets dat bewoog laag bij het gras van den anderen oever, het was een hond, hij snuffelde met zijn kop naar beneden, je kon hem duidelijk onderscheiden, met zijn lichaampie op vier pooten en zijn kop naar onderen gerekt. Boven op een van de huizen was een vlag recht-op aan den vlagge-stok, die strak stond te wapperen in den Zuid-Westen wind. Heel in de verte, tusschen twee huizen met boomen er bij, door, zag je een heel klein spoortreintje rijden en hoorde het ook rrrr-doen terwijl zijn witte pluim van voren over hem neêr meê-sliertte.

Verder zag je aan den overkant den oever uitscheiden, naast een vaart onder een bruggetje door. Verder op naast het bruggetje werd het water al breeder en de oever lager en zonder grashellinkje en kon je niet zoo goed meer zien. Je zag daar groote gebouwde steenen dingen, die uitliepen in pijpen met zwarte openingen van boven, dat vader zei dat kalkovens waren. Verderop, in de verte schuin voor je uit zag je het land, zwart van kleur, het leek wel klei, het was zoo laag

dat het bijna niet uit kwam boven het water. Daar stond een molentje. En over dat alles heen was de lucht heelemaal rond af tot beneden aan de oppervlakte van het land en het water toe, zoo ver weg als je zoo niet gedacht had dat er iets zijn kon. Hij was daar, ver, maar toch dichtbij, want je zag hem toch. Dit was de lucht. Hij was wel mooi. Hij was in de laagte met wolken overal in de rondte, die waren net als zilver-witte watten op mekaâr gestapeld, en met wit licht er op, zoo zacht en zoo mooi om te zien. Zij waren net de voering van iets, waarin iets héél moois en kostbaars wordt bewaard, en boven die wolken, tot aan vader en hem toe, was de lucht weêr prachtig satijn-achtig blauw.

Voor dat blauw waren witte wolken, en deze bewogen. Dit is zweven wat die doen. Dit is wat ook de engelen doen, waarvan je wel eens hoort.

3.—

En op den weg was vader en zij liepen aldoor voort. In eens zag de jongen op den weg vooruit nog iets en dat niet de gewone weg was. Zij gingen voort en eenigen tijd wist hij het niet, en toen was het wezenlijk een bruggetje. Zij kwamen er dichter bij. De weg, waarop geen andere menschen dicht bij hen waren, was van dof bruine en grauw-gele steentjes, met aan elke zijde een reep grond-pad en daar naast aan elken kant het gras, hij was grauw en recht voor-uit maar ging hier zoetjes aan wat hooger op, met een heel weinig steile glooying. Kleine ondiepe kuiltjes, en heelemaal van steenen toch, waren hier in den weg. Zoo zagen zij het bruggetje grooter worden en kwamen er toen ook op. In eens hoorde je den klank van het hout onder je voeten. Dit bruggetje had een hoogen dikken vloer in 't midden en daar naast waren de twee stukken

van oude planken om over te loopen. Deze hadden lijnen van het hout-groeisel als omtrekken van telkens verder reikende vlammen uit een kern. Dit bruggetje had oude leuningen en die wit waren. En die stonden zoo aardig. Het waren paaltjes, zacht en recht afgehoekt, wit en door het licht en hun oudheid nog zachter wit gemaakt. En hier tusschen en hier over heen lagen net zulke witte balkjes. Aan allebeî de kanten was het laatste stukje bovenbalk een weinigje schuin naar de laagte en daar uit, zacht afgekant en onbewegelijk in het stille licht, ten teeken dat dit het bruggetje nu was en meteen als een den open weg aanwijzend gebaar, terwijl naast het bruggetje van water, dat er onder door gekomen was, een breede sloot tusschen het weiland lag, waarin de blauwe lucht met groote witte wolken klaar gespiegeld lag.

4.—

Tusschen de wilgjes aan den eenen kant van den weg was geen water, zoo als aan den openen anderen kant, maar hier waren de weilanden. Zij waren licht groen en men zag er vele tot in de verte. Tusschen de lage zijmuur van gras, van den grond, waarop de weg was, en het weiland, was een sloot. Deze was op eenige plaatsen met groen kroos bedekt. En hiernaast waren dan weêr bruine plekken zonder kroos, waar het water door den wind met bochtige plooyen werd gemaakt, die nog flauw voortgingen waar het kroos begon. Kleine losse stukjes groen, met licht-bruine dingetjes er aan, dreven er daar op, en kleine blaadjes. Naast de sloot was het zijmuurtje van het weiland. Dit was veel lager dan de zijkant van den weg. Het was van kort gras, week en korstig, met zwarte plekjes vochtige aarde en licht en donker groene hoopjes grond met gras, alsof het zoo met handen langs de slootjes

en om de hoeken aan de dwars-slooten te maken, was opgestapeld. De sloot was nog al laag naast den weg, maar naast het weiland was hij hoog zoo als de sloten recht tusschen de weilanden door ook waren. De weilanden waren dus daar in de laagte, naast den weg. Je zag al loopende eerst het begin van elken dwarssloot als wat donker bruins tusschen het groene gras van de weilanden, waar die begonnen aan den wegkant, dan zag je dat het water was, een smalle waterbaan tusschen den groenen grond, die je al langer en langer worden zag, en als je er voorbij ging zag je hem blinken als een lang smal vlak van blank zilverlicht, en zag hem dan niet meer.

Op de weilanden waren koeyen. Er waren er die liepen te grazen, met hun kop laag naar den grond vóor hun voorpooten, en hun staart, met het dikkere vlassige stukje aan zijn einde rustig alleen bewegend om hun achterlijf, terwijl hun kop naar beneden bleef zonder op de staart te letten. Er waren er, waarvan het vel van groote ongelijke zwarte en witte plekken was, en andere met oranje en witte plekken, en een heelemaal zwarte met alleen wit heel van onderen aan zijn pooten. Zij hadden een soort grauwe kleine hoeven, die van voren waren met een korte spleet er in. Je kon hun knieën in hun pooten zien. Zij hadden laag hangende stukken gekrinkeld vel van onder aan hun kop tot aan hun borst waar hun voorpooten begonnen. Zij hadden groote oogen met dunne oogharen er boven. Onder aan hun kop was het vel ròse aan hun neusgaten en daaronder was hun mond, waarmeê zij laag streken en knabbelden over den grond, waar je hun lippen bevend zag bewegen. Een lag er neer, met zijn groote lijf op het land, zijn pooten onder zijn lijf, zijn staart om zijn achterlijf heen geslagen, met de kwast aan zijn blanke buik en het hoofd rechtop gehouden,

stil naar voren turend. Een met een paar horens op zijn kop en zijn kop hoog op gehouden, kwam langzaam naar den weg toe, kijkend naar den jongen en zijn vader. Een, magere, was slank, van achteren gezien, zijn staart hing recht neêr in 't midden tusschen zijn heup-gebeente. Zijn pooten waren van fijne geledingen en blank en hij hield alles van zijn lichaam dicht bij mekaêr en zijn staart stil en zoo stond hij zedig te grazen en met een aardig figuurtje toch.

5.—

Het zoontje en zijn vader gingen op een plek van dezen weg rechts af een anderen weg, op hun groote wandeling. Hier was het heel anders. Het groote water bleef achter hen. Schuin omkijkend toen hij een rijtuig hoorde toen zij pas op dezen nieuwen weg waren, zag de jongen het nog hoog, bewegend als een blanken vloed achter hen liggen. Want het begin van dezen weg helde een beetje af en de weg lag lager. Dit was een laan en overal, aan allebeî de kanten, waren nu weilanden. Aan allebeî de kanten van den weg stonden boomen, hooge boomen vol takken met bladen waarvan de onderste een klein eindje boven het hoofd van den vader waren, en aan een enkelen boom was er een tak nog lager, met zijn bladen in den wind.

De weg was zwart en de boomen waren donker groen. De weg was zoo zwart als steenkool, alsof er met steenkool over was gereden en er heel veel van de wagens was afgevallen. Dat zijn van die wagens waarbij je mannen ziet loopen in aardappelzak-kleurige pakken maar die al heelemaal groezelig zwart zijn geworden, en over hun hoofden dragen ze net zoo'n kap, die met lang en breed achter-eind afhangt op hun rug. Hun gezichten met de kijkende oogen zijn

ook groezelig zwart over het blank en rood heen en hun handen zijn zóo zwart! Als je ze een hand geeft, wordt je eigen hand heelemaal zwart. Je ziet veel steenkolen op zwarte schuiten met zwarte schotten, en op hoopen zoo hoog als bergen, zie je ze liggen bij de gasfabrieken, waar de grond er om heen zoo zwart is als roet. De gezichten van die mannen, net als de gezichten van schoorsteenvegers, zijn net appelen, kleurige bellefleuren, waar roet, zwart roet, zwart roet met een purperen tint er over, op is gesmeerd, zoo als de knecht van Sint Niklaas het ook heeft en zoo als de jongens van school het mekaâr wel deden met komediespelen, met een kurk, die zwart werd gemaakt boven de lamp. Hierover en over iets dat hij gelezen had van negers, sprak de jongen met zijn vader. De koeyen op de weilanden, waar zij langs kwamen, die, dachten daar niet aan, die bleven daar maar heel stil liggen en staan, — soms twee bij mekaâr, waarvan de een zijn kop over den hals van den ander heen hield, loeyende met zijn mond in de hoogte voor-uit en rond slaande met zijn soepele staart met de kleine kwast als eindje, — in het daglicht, dat onder de wolken was en waarin de jongen en zijn vader liepen.

De vader liep hier wat langzamer en het zoontje was om hem heen. De jongen liep dan achter-uit, een eindje voor zijn vader, met zijn gezicht naar zijn vader toe, altijd maar sprekende van tusschen zijn bewegende jonge roode lippen uit, waaromheen zijn vel zoo blank als lichtkleurig ivoor was. En de vader antwoordde van uit zijn gezicht met de grijs-blauwe oog-bolletjes, waarin iets kijkends en een flintertje zilver en een flintertje rood was, en iets dat, als je het met je hand had kunnen voelen, zacht zoû zijn geweest. De jongen vermorrelde een groen grashalmpje tusschen zijn handen terwijl hij sprak en achter-uit liep met langzame stappen

van zijn schoenen, die in deze laan modderig werden, en hij keek telkens schuin even naar de boomen of hij wel recht bleef loopen en er niet in-eens van achteren tegen een aan zoû komen. En hij nam een wit kiezelsteentje op van den grond en wreef het eerst schoon met zijn vingers, met de lippen flink om het wrijven en met de oogen er naar neêr alsof hij aan niets anders dacht zoo tusschen het spreken door, en toen neuriënd en kijkend naar zijn vader ter hoogte van diens borst, met zijn oogen, klaar en zwart in hun wit, gooide hij het steentje met een zachten bocht op naar zijn vader, zoo dat het bij het neêrgaan van de bocht den vader raakte, die het had zien komen, en met zijn hoofd een beetje naar achteren week omdat hij zoo iets niet gewend was en met zijn lippen doend, alsof hij 't maar half prettig vond, maar daarna nog een klein beetje langzamer liep en met zijn hoofd lichtelijk gezonken als overgegeven, terwijl een bizondere gloed van zachtheid uit zijn oogen scheen en hij de plek waar het steentje op zijn borst was aangekomen als iets lichtelijk pijnlijks voelde, maar daarna alsof aan dat plekje en er voor een wasemingetje of gloedje was, dat hij als heerlijk voelde.

Daarna was de jongen weêr áchter zijn vader, en de steentjes kwamen met het laatste stukje van hun bocht over den schouder van den vader heen en vielen dan op den grond met een klein geluid, dat de vader hoorde, de kleine lichtkleurige, afgeronde en dikwijls dooraderde steentjes, als kleine harde reine stukjes, los met een bocht bewegend door de lucht, of zij kwamen van achteren tegen zijn schouder aan en gaven daar dat tikje en brachten daar dat heele nietige pijntje, dat zoo prettig navoelde, terwijl de vader wist, dat het zoontje dan naar hem keek en niet naar iets anders keek, en als de jongen op zij achter hem was met

zijn oog even in het hoekje onder het ooglid naar hem keek, hoe het nu met het gooyen was, en dan zijn oog weêr naar voren deê en naar den grond er meê keek.

Dan keerde hij zich om en pakte den jongen weer aan zijn oor met zijn hand en dan liepen zij weêr samen naast mekaâr voort.

6.—

Zonder dat zij het eigenlijk gemerkt hadden, was er een wolk uit de verte van de lucht boven de vele lage groene weilanden aan komen zetten.

Deze was zoo groot, dat hij bijna door de heele lucht heen was, boven hun hoofden, een heel eind aan elken kant van de laan, en tusschen deze breede wolk en de lage kimmen gebeurde ook iets in de lucht, grijze en witte dotten wolk schenen er samen te waayen, om de heele lucht donker te maken, wat ook al gauw wezenlijk zoo was. Maar de groote wolk bleef toch duidelijk één apart stuk van de lucht, veel grauwer en donkerder als het andere. En uit die wolk boven hun hoofden begon het verschrikkelijk te regenen op de donker groene bladen van de laan en daar tusschen door op den jongen en zijn vader. Je zag den regen als licht zwarte zonne-stralen voor het pluizerige en nog met licht er aane zachte witte van den gezicht-einder in het Zuid-Westen, op de groene weilanden neêrkomen. En je hoorde hem vallen op de donker-groene bladen boven hun hoofden alsof hij op papieren schaaltjes neêrkwam, maar toen kwam hij ook op hunne hoeden. Onhoorbaar zacht zogen de druppels den jongen zijn zachten hoed binnen, maar het was een taaye, het zoû er niet door heen komen al liep hij er een uur lang meê door den regen.

De vader stak de paraplu weêr op, maar hield toch ook zijn stok in zijn hand, dien met den boom en het hert er op, en het zoontje gaf zijn vader weêr een arm en liep erg tegen hem aan, met zijn borst bijna heelemaal naar zijn vader toe en met zijn schouder aan den voorkant om erg onder de paraplu te zijn. En het gudste op de paraplu. De regen droop zoo lekker op den zwarten grond onder hen. Als je erg adem haalde, rook je het frissche nat van den regen in je neus. En op den grond zag je ze vallen, de druppels, telkens maar enkele ofschoon het zoo hard regende, één en dan weêr eens twee tegelijk of een dadelijk na een ander dalend, als rappe kraaltjes, ze schoten naar den grond en waren dan met-een weg, met-een ingezogen, bijna geen oogenblik een plekje latend op den grond, die toch al door en door nat was. Ze drongen er in en de grond bleef weêr even leuk zwart grijs alsof er niets op was neêrgekomen. Tusschenbeye, kletterde de regen neêr op hun paraplu, als hagel. Daar was dan zeker een groote opening tusschen de bladen. De grond was zwart, het gras was donkerder groen in den regen, je zag er de blaadjes van grasplanten, die op een soort sla lijken en ovale blaadjes met inkeepjes hebben, staan buigen en bibberen in den wind en dan kreeg zoo'n blaadje in eens een flinken tik van een druppel, die het deed schokken.

De weg was eigenlijk van twee zwarte paadjes, aan elken kant een, naast elk paadje aan den kant van het midden een wagenspoor en daar tusschen de groote moeten, die waren van de paardenhoeven. Maar aan de wagensporen, boven de zijmuurtjes van de wagensporen, was de vorm van den grond niet effen afgekant, maar de karren hadden daar de zwarte aarde ópgereden, en die kantjes waren hoog, korsterig en klonterig, en week was het en nat! Overal kleine

steentjes er tusschen door. In de wagensporen zag je, als een band van gepletten lichter zwarten grond, de baantjes die het laatste niet zoo heel breede wiel er had gemaakt. Deze hadden hun zijkantjes, waar de grond weêr een klein beetje hooger was, allemaal binnen in de groote wagensporen. Maar op vele plaatsen waren de wagensporen vol geloopen met water. Het stond wel eens tot bijna boven aan de korstige randen toe. Ook tusschen de ronde moeten van de hoeven, met hun verschillende kringen en binnen-figuurtjes, afgedrukt in de aarde, stonden kleine beetjes water. En ook waren er plasjes, waar heelemaal geen wagensporen of hoef-afdruksels waren, zoo maar, waar een kuiltje was, waarvan je niet wist hoe het er zoû gekomen zijn. Het water lag daar overal alsof het in bakjes en geultjes klaar lag om er wat meê te doen. Wat zoû je hier niet een mooye vesting hebben kunnen maken.

Het woei er ook bij, en als er weêr een vlaag kwam, hield vader de paraplu meer naar achter heen, maar daarna hield-i 'm weêr recht naar boven, zeker om dat het zoo ordentelijker loopen was. De stok stond vlak bij hun op naar de hoogte, langs hun wangen was hij recht de hoogte in. Hij was iets dat bij hen hoorde en met hen meê voort-bewoog. En 't was net of de jongen niet liep om dat zij nu net een tent-wagentje waren. Zij waren net een tentwagentje, waar zij meê doen konden wat zij wilden, want zij waren het zelf en er was niet eens een paard voor, dat moe kon worden en zelf werden zij niet moe om dat zij niet liepen maar een tentwagentje waren. Het sjokte wel langzaam voort maar langzaam is juist prettig want dan doe je er lang over. Om hun heen was de regen en boven hun de kap, die voortbewoog en waarnaast zij de stukken grond met boomen en stukken weiland er achter stil voorbij hun naar achteren zagen schuiven.

Zij waren hier met hun wagen alleen op den weg en kwamen niets of niemand tegen net als dat je in een vreemd land ver weg bent. De kap van de paraplu was iets donkers boven hunne hoofden, daardoor zagen zij ook de regenwolk niet, en van onder de kap uit zagen zij de groezelig witte gezichteinders waar voor hun de regen viel. Voor hen uit zagen zij de boomen al maar staan, kleiner en dichter bij mekaâr met hun stammen in de verte en met hun donker groene bladen, die nu allen nat waren. Wat waren zij nu dicht bij mekaâr met hun hoofden, met hun armen in hun kleêren, het zoontje hoorde den adem van zijn vader neêrgaan, zij gingen nu eens een beetje links, dan eens een beetje rechts om plassen te ontwijken, tusschenbeye kwam de paraplu tegen een tak met bladen aan en kreeg een duw en een draai naar achteren boven hunne hoofden en het zware slierten van de takken er op hoorde ook net zoo als in een rijtuig aan.

Er waren plaatsen, waar de weg heelemaal was ondergeloopen, van het eene wagenspoor tot het andere was daar één lange groote plas en daarin was het water groen, er dreven bellen op aan de kanten, groote bellen en kleine bellen, net van heel dun glas, soms een groote met een heel kleintje er achter aan vast. De weg lag maar altijd recht-uit en hij was lang, vader keek naar de plassen en stapte er wel eens voorzichtig met een grooteren stap overheen. Je zag zijn schoen daar dan onder op den grond die beweging doen, die maakte dat het jongetje ook met een zetje even gauwer ging. Aan vaders schoenen was bijna nog geen modder te zien. Alleen van voren op den eenen, daar zat een lankwerpige modderspat, met een klein rondje er onder, dat er bij hoorde. En van voren aan de zolen en achter aan de hakken, had je natuurlijk de grauwe modder toch.

De paraplu stond boven om hen uit met al de ronde zwarte en wittig afgesleten kopjes van de baleinen en daar kwam het heldere water langs en werd er tot ronde biggelende waterdruppels en deze vielen er af naar beneden nog extra met het regenen meê en zagen er uit als glazen kogeltjes.

De jongen hield zijn hand buiten de paraplu, om den regen er eens op te voelen, en op zijn hand, die altijd warm en een beetje groezelig was, kwam de regen wezenlijk neêr. Het was een oogenblik alsof het níet van boven, zoo uit de lucht, er op neêr zoû vallen, maar dan voelde hij het al nat worden, dan was er al een gevallen, die hij niet had voelen vallen, en daarna voelde hij, duidelijk, er andere neêr komen op zijn hand. Dit was de regen, die uit de lucht viel, en van héel hoog, koel en nat en waarvoor hij zijn hand, die nog maar klein was, maar had uit te steken.

Toen hij zijn hand weêr naar zich toe deed en bekeek, groezelig blank en met licht roode plekken onder het zwarte van de paraplu er boven, zag hij dat de regen de groezeligheid van het midden van de vingers had weggeplekt, die nu daarom heen was en leek op Oost-Indische inkt, zoo als die de zee verbeeldt op een landkaart, die je kleurt.

7.—

De koeyen waren maar op de landen gebleven, er waren er een paar met kleedjes van aardappelzakkengoed op hun rug, een die lag, was langzaam opgestaan toen het begon te regenen, in de verte had het zoontje een paar kalfjes gezien, die op een sukkeldrafje gingen loopen, verder lette je niet meer zoo erg op de koeyen, want je had genoeg met den regen zelf te doen en hiermeê, dat je zoo met je tweeën naar elkaâr toe, met vader samen, met een ronden

baan droogte om jullie heen, met je twee hoofden onder die paraplu liep.

Eindelijk liet het zoontje zijn vader los en hij ging alleen loopen aan den anderen kant van den weg. Het regende niet meer, het was in eens droog geweest, voor je uit, van onder de paraplu gezien, was alles nog 't zelfde, en toch had de regen opgehouden en lijnde niet meer neer. Toen was hij appart gegaan, alsof hij uit een prieël kwam en nu in de open lucht kwam waar het lichter was. Het was nu ook lichter als buiten de paraplu toen het te regenen begon. Hier en daar viel nog een enkele droppel van de bladen en bij een windvlaag ruischten de bladen en vielen er nog een massa druppels in de schuinte af. Die kwamen op zijn hoed en ook op de schouders en mouwen van zijn jas. Die lagen daar dan als platte zwarte groote waterspatten op die donker blauwe jas met een van water gewerkt randje en waterpuntjes ook nog er bij en het blauw van de jas zag witachtig om hun heen.

Die groote wolk was nu weg uit de lucht en er was een gedoezel van stukjes wolk, licht, doorzichtig grijs en donker wit, met blauwe plekken daar weêr tusschen, overal in de lucht.

8.—

Vader en hij gingen aan den hoek van deze laan en den volgenden weg wat rusten. Vader deed voor zich uit de paraplu neêr, die zag er nu door de natheid heelemaal uit als zwart satijn, zoo stijf en dik en prachtig was de stof geworden. Vader deed de paraplu neêr, met het houten ondersteeltje met het metalen dopje van onderen voor zich uit gestoken, en hij viel in zware plooyen samen, die zilver-zwart en inkt-zwart waren, terwijl vader schreed over de kiezelsteenen van

de uitspanning, die hier was, achter het dikke straaltje klaar water dat van het beneden-houtje van de paraplu afpiegelde tusschen de kiezelsteentjes.

Vader deed zijn overjas van voren open, zoo dat nu de eene kant met de knoopen weêr van afstandje tot afstandje op zich zelf, buiten de knoopsgaten, was en ook de andere kant, waar de knoops-gaten binnen-in waren, stijf en recht alleen neêrhing. Zij gingen in de warande zitten en nu kon je binnen de openhangende jassen op vaders vest de gouden horlogeketting en de schildpadden binocle zien hangen, als je wist dat het dát was, anders had je 't niet kunnen onderscheiden of je had er met je neus op moeten gaan liggen.

Deze warande had geel bruin houtwerk en donker roode muren van binnen en er hingen hangplanten aan lange koorden in lankwerpige driehoeken, die even heen en weêr bewogen als het erg woei. In een van die dingen stond een bizonder klein bloempotje van gewoon bloempotten-goed en hierin was een bizonder fijn licht groen plantje, met heele dunne fijne blaadjes, die allemaal naast mekaâr lagen in groote blaadjes-vlakken op verschillende hoogtes dicht bij mekaêr. Het was hier frisch en nogal donker. Er waren nog andere menschen, die hier ook waren, in deze warande, die wat aten en dronken, dames met kanten uit de mouwen en het zakdoekje luchtig op hun schoot, en heeren, die sigaren rookten. Er kwam een bediende naar hun toe, die heel vriendelijk was en daarna kwam hij terug en zette voor vader en voor den jongen ieder neêr een glaasje advokaat met in ieder glas een lepeltje en op een heel klein wit schoteltje voor ieder nog een bizonder beschuitje, zoo als je ze gewoonlijk nooit zag, daar bij. De beschuitjes waren licht bruin en bros en er was suiker boven-op gebakken. De vader keek, toen hij zelf een slokje had genomen en zijn lippen samenplooide, naar het zoontje, met zijn oogen,

lichtblauw gekleurd in het wit, en toen hij zag dat het zoontje zijn beschuitje al op had, fladderden zijn oogleden even bijna dicht en toen gaf hij aan het zoontje zijn eigen beschuitje er nog bij, met zijn hand, naar den jongen toebuigend met zijn bovenlijf, en daarna keek hij op zij naar den grond en sloeg daarna met zijn vingers een paar kruimeltjes van zijn mouw.

Het leek wel of zij hier op reis waren, ver van huis, en toch zat vader ook hier, met hem samen en dicht bij en leek wel een gewoon mensch net als de andere die hier zaten. De jongen liep naar binnen en haalde gauw een boek met platen. Eerst zag hij een stoomboot op de zee in aanvaring met een groot zeilschip met drie masten, dat heelemaal op-zij was gevallen, met zijn kiel half naar boven, je zag de kopjes van de bemanning over de verschansing heen kijken, het volgende plaatje was een gevecht tusschen menschen met helmhoeden op en wilden. De wilden hadden banden om hun hoofd, waaruit om hun hoofd heen allemaal veêren in de hoogte staken. Er waren er die zeker een krijgsgeschreeuw aanhieven, met wijd open monden en opengespalkte oogen. Zij waren allemaal heelemaal bloot met velletjes van beesten aan hun gordel om hun lenden. Zij hadden ringen in hun ooren en banden om hun halzen en armbanden om hun polsen. Een stuk of wat van hun droegen schilden aan hun linker arm en lange lansen in hun rechter hand. De wilden stonden aan den eenen kant van een rivier en de blanken aan den anderen. Er lagen op een plaats groote stukken steen boven het water uit en een van de wilden probeerde daar de rivier over te steken. Maar de steenen waren kantig en met scherpe hoeken en je kon aan zijn beenen en armen zien, dat hij moeite had om er niet af te vallen. Een tweede, achter hem, was door

[illegible]

[illegible]

[illegible] van [illegible] van [illegible] en [illegible] aan de [illegible] [illegible] [illegible]

dat de jongen thuis al eens gelezen had, zag je de plaatjes bij de geschiedenis van dien man, die een erfenis had gekregen maar daar-i alleen an mocht komme als-i eerst met niks as een kwartje op zak een reis om de wereld maakte. Het was wel prettig om de plaatjes, die je al 'es gezien had, nog 'es te zien. Thuis in de voorkamer hadden ze zoo'n mooi plaatje van een stóombootje hangen. Het hing achter een glas en in een gouden lijst en sinds hij toen hij nog heel klein was eens gehoord had vertellen door iemand, dat dat een stoombootje was, zag hij altijd dát stoombootje inwendig voor zich als er van een stoomboot werd gesproken. O, dit was een stoombootje en het was heelemaal gekleurd, hij zag het nu hier zoo duidelijk vóor zich alsof hij er thuis voor stond en het daar buiten hem hing. Het stoombootje zelf was donker en het had een rood wiel op zij, en het water waar dit wiel in kwam was groen en achter het wiel was er allemaal dik en zilver en groen schuim op het water, en het had een schoorsteenpijp en uit den schoorsteenpijp kwam een sliert licht zwarte en witte rook net als een wolk in de lucht. En het stoombootje stond vol met menschen en het was voor een oever van steenen en gras, waar een lichtbruin kasteel op stond en aan den oever lagen nog schepen met hooi geladen dat donker geel was en onder zeilen, en op den oever stonden allemaal vreemd gekleedde heele kleine menschjes en uit een venstertje van een toren van het kasteel schoot iemant met iets en je zag daar het witte rookwolkje, het rookscheutje van het schot voor de licht bruine muur en op het kasteel stond een vlag strak uit en boven het kasteel was de lucht blauw met allemaal kleine witte wolken er in....

---

een kogel van blanken getroffen en stond achterover vallende op het plaatje, zijn eene been opgehouden in de lucht en zijn armen allebij naast zijn hoofd in de hoogte.

Het was een zwart plaatje op het witte papier. Zij hadden er dat allemaal zoo opgekregen alleen door korte en langere lichte en donkerdere zwarte streepjes naast mekaâr te zetten.

Het boek was ook niet schoon meer, op de witte randen langs de plaatjes waren vlekken van duimen van andere menschen en groezeligheid aan de kanten overal, veel menschen hadden er al naar gekeken. Op het volgende plaatje zag je een luchtballon neêrkomen boven de zee, hij zag er uit als een sigaar en die van onderen was opengescheurd. Het schuitje hing er schuin aan, met een man er in, die wenkte naar een stoombootje dat naar hem toe kwam op het water, om hem te redden. Leuk is zoo'n schuitje van een luchtballon. Je begrijpt niet hoe zoo'n man zich er in houden kan. Andere leken nog meer op een mand of zoo, maar dit was er een alleen van recht en schuin gespannen lijnen en smalle zijplankjes en dunne ijzeren stokjes schuin in 't midden over elkaâr heen. In de lucht zag je ook de wolken zooals op ál die plaatjes, daar waren dan geen zwarte streepjes, maar was het, als je goed keek, wit gelaten, met alleen wat dunne krullen om de witte plek heen, en zoo zag je wolken. Op een ander plaatje was een olifant en een tijger sprong naar hem toe. Op de drie volgende, die bij dit hoorden, zag je den tijger op den olifant zijn rug en toen den olifant, die op zijn rug ging liggen met den tijger op zijn rug en den tijger die op die manier heelemaal plat werd gedrukt en dan den olifant, die snugger wegliep en nu aan den dooden tijger een warm kleedje had op zijn rug, waardoor hij meteen genas van de verkoudheid die hij had. In een ander boek,

dat de jongen thuis al eens gelezen had, zag je de plaatjes bij de geschiedenis van dien man, die een erfenis had gekregen maar daar-i alleen an mocht komme als-i eerst met niks as een kwartje op zak een reis om de wereld maakte. Het was wel prettig om de plaatjes, die je al 'es gezien had, nog 'es te zien. Thuis in de voorkamer hadden ze zoo'n mooi plaatje van een stóombootje hangen. Het hing achter een glas en in een gouden lijst en sinds hij toen hij nog heel klein was eens gehoord had vertellen door iemand, dat dat een stoombootje was, zag hij altijd dát stoombootje inwendig voor zich als er van een stoomboot werd gesproken. O, dit was een stoombootje en het was heelemaal gekleurd, hij zag het nu hier zoo duidelijk vóor zich alsof hij er thuis voor stond en het daar buiten hem hing. Het stoombootje zelf was donker en het had een rood wiel op zij, en het water waar dit wiel in kwam was groen en achter het wiel was er allemaal dik en zilver en groen schuim op het water, en het had een schoorsteenpijp en uit den schoorsteenpijp kwam een sliert licht zwarte en witte rook net als een wolk in de lucht. En het stoombootje stond vol met menschen en het was voor een oever van steenen en gras, waar een lichtbruin kasteel op stond en aan den oever lagen nog schepen met hooi geladen dat donker geel was en onder zeilen, en op den oever stonden allemaal vreemd gekleedde heele kleine menschjes en uit een venstertje van een toren van het kasteel schoot iemant met iets en je zag daar het witte rookwolkje, het rookscheutje van het schot voor de licht bruine muur en op het kasteel stond een vlag strak uit en boven het kasteel was de lucht blauw met allemaal kleine witte wolken er in....

---

paardje met groote oranje vlekken op een plankje op wieltjes, dat hij voort trok langs de straat. Hij liep maar voor-uit en keek er niet naar, maar een enkelen keer hield het geluid van de rolletjes op en kon het paardje een hooger steentje niet over. Dan keek hij om met zijn groote zwarte oogen in zijn dik groot gezichtje laag bij den grond en wipte, met het touwetje omhoog, het plankje met het rolletje over het steentje heen. Hij was heelemaal in dunne witte kleêrtjes, smoezelig door het vele spelen nu laat op den Zondag-middag.

Dit was hier een smalle gracht. Hij had een nogal breed trottoir van gele klinkers aan den huizenkant. Het was breeder dan de andere straatjes van kleine steentjes allemaal zijn, en het was opgehoogd en met een smallen licht grijzen strook van lange steenrepen. Anders had je dadelijk gezien dat het gewoon kleine steentjes waren. Die lange steenrepen maakten het tot iets anders en afgeslotens naast de gracht ofschoon het toch ook iets was van de gracht zelf en maakten het een trottoir, ofschoon die anders grijs en effen en niet van kleine steenen zijn. De gracht was van keitjes, die niet plat en liggend rond en ook niet vierkant zooals de steenen van de andere grachten en straten waren, maar van vorm zoo als lang-uit liggende groote donker grijze eyeren, die half uit het zand van den grond opgestoken lagen.

Aan den kant bij het water had deze gracht geen kleine steentjes, maar het veld van grauwe keitjes was door tot aan den oever, waar ook niet, zoo als bij de andere grachten, een rand van effen grijzen steen was, vlak af aan den waterkant, en waar die steenen rand zoo breed was, dat het een heel paadje was, onder boomen en met lood-rechte helling op zij, waar de straatjongens op hun gemak op loopen over-dag

Een ronde kam, die haar hoofd omsloot, was door haar haar gedaan. Dit was blond en glad, van achteren hing het zoo maar, niet heel lang, blijvend boven het kraagje van haar bruine jurk, in haar hals af. Van voren waren niet meê gegaan onder de kam een heele boel dunne zachte blonde haren. Er lagen er een kort eindje naar voren stil goud glansend vlak bij waar al de anderen strak naar achteren waren, maar over die daar zoo lagen waren de ragfijne warrig zoo maar naar voren, als draadjes en vlokjes van een klein blond waasje zoo dun, boven aan haar gezicht. De oogen van dit meisje waren blauw en hare wangen waren rood en hare lippen waren rood en haar vel om wat blauw en rood was heen, was zoo bizonder blank. En zij keek naar Adriaan onder het touwtje springen door. En haar wit boezelaartje was geschulpt op haar schouders en had een rood gestikten rand van halve rontetjes om de schulp-randjes en een rood mopje nog daar binnen. En je hoorde daarbij het sprekend zingen van een paar bikkelende kleinere meisjes onder op een deurdorpel gezeten, en het tikken van de bikkels op de steenen, en het geluid van twee jongens die gingen met hun ijzeren hoepels over de steenen voorbij, en mannen zaten achterover gewipt op hun stoelen in hun witte hemdsmouwen en uit een deur was de geur van eten de straat op gekomen. Van in de verte klonk zacht door het spelen op een harmonica en voor de huizen op straat was het overal vreeselijk licht, en de lucht was van wolken leeggevaagd en licht blauw en licht blank voor je uit, waar boven de huizen de laatste stukken van de wegtrekkende vreemd donker blauwe wolken waren.

2.—

Kinderen liepen hier zoo maar te spelen op de straat. Een kleine, jongen zeker, had een wit glad houten

paardje met groote oranje vlekken op een plankje op wieltjes, dat hij voort trok langs de straat. Hij liep maar voor-uit en keek er niet naar, maar een enkelen keer hield het geluid van de rolletjes op en kon het paardje een hooger steentje niet over. Dan keek hij om met zijn groote zwarte oogen in zijn dik groot gezichtje laag bij den grond en wipte, met het touwetje omhoog, het plankje met het rolletje over het steentje heen. Hij was heelemaal in dunne witte kleêrtjes, smoezelig door het vele spelen nu laat op den Zondagmiddag.

Dit was hier een smalle gracht. Hij had een nogal breed trottoir van gele klinkers aan den huizenkant. Het was breeder dan de andere straatjes van kleine steentjes allemaal zijn, en het was opgehoogd en met een smallen licht grijzen strook van lange steenrepen. Anders had je dadelijk gezien dat het gewoon kleine steentjes waren. Die lange steenrepen maakten het tot iets anders en afgeslotens naast de gracht ofschoon het toch ook iets was van de gracht zelf en maakten het een trottoir, ofschoon die anders grijs en effen en niet van kleine steenen zijn. De gracht was van keitjes, die niet plat en liggend rond en ook niet vierkant zooals de steenen van de andere grachten en straten waren, maar van vorm zoo als lang-uit liggende groote donker grijze eyeren, die half uit het zand van den grond opgestoken lagen.

Aan den kant bij het water had deze gracht geen kleine steentjes, maar het veld van grauwe keitjes was door tot aan den oever, waar ook niet, zoo als bij de andere grachten, een rand van effen grijzen steen was, vlak af aan den waterkant, en waar die steenen rand zoo breed was, dat het een heel paadje was, onder boomen en met lood-rechte helling op zij, waar de straatjongens op hun gemak op loopen over-dag

en tegen den avond fluitende krantenjongens met de kranten onder hun arm en de oogleden naar het groene water neêr.

Hier waren de grauwe keitjes dóor tot aan den oever, waar een smalle rand was, met lang uit een soort barsten er in en grijs en zwart onder het zand er op. En dan bleek langzaam aan, dat die rand van hout was. Dit was een houten rand, die de heele gracht langs was en niet streng recht maar zoo'n klein beetje met lange strekkingen heen en weêr, als een kantige en houterige slang, die naar iets toe aan 't schuifelen is, lag hij voor je uit.

Aan d' overkant, aan de andere kant dus van het nog-al smalle water, was ook zoo'n rand, en daaronder zag je hoe dat eigenlijk was. Onder dezen rand, die van een balk was, waren allemaal licht zwarte planken boven mekaâr van uit het water op, net als een schutting, die in het water stond, met licht-zwarte palen recht-op onder de balk, waar tusschen de planken, telkens de eene met zijn onder-eind over de lagere heen, recht op stonden tegen den balk van onderen aan.

Deze planken waren licht zwart van kleur en zij waren van hout, dat iets is, dat te gelijk iets hards en zachts heeft, ook als je het maar ziet, en op sommige plekken leken zij bijna blauwachtig en op andere plaatsen hadden zij een matten glans, net als van maneschijn; net als van maneschijn maar dat heel mat, alsof die glans niet zoo als op andere dingen boven op die planken was, maar of die glans zoo door en door in die planken en dat zwart was, dat hij maar flauw van buiten was te zien. Deze planken hadden hun in het hout gegroeide spitse vlamfiguren en de ronde harde schijfjes, dat ze knoopen noemen, maar die waren ook zwart omdat over alles heen die planken zeker met iets bestreken waren.

trekken aan die groote zware kettingen de loshangende leuning-balken en den heelen brugvloer met alle stukken ketting, die daar tusschen zijn, ook naar boven, zoo dat de heele vloer bijna rechtop komt te staan, met den rand, waar je anders over heen stapt, hoog in de lucht en met de twee groote balken daar nog veel hooger boven, en de heele brug is heelemaal open, en er is niets meer, als lucht dan, boven het water dat er onder door heen gaat. En als-i daarna weêr dicht is, wordt daar beneden, waar de losse brugvloer tegen den vasten brugwal aan is, met maar een smalle reet er tusschen, die houten of ijzeren schuif er weêr over heen gedraaid, net alsof er niets gebeurd is. Dan is-i weêr toe. Maar o, voor dat-i toe is, als-i al weer heelemaal omlaag is, klept dat heele vloertje nog zoo'n paar maal op en neêr, en dan is er wel eens een oude juffrouw met een spoormandje op, die boodschappen heeft gedaan en die dacht dat-i al goed gesloten was, en die schrikt dan en geeft een gilletje en loopt op een draf weêr van de brug af. Maar de jongens, die gaan er tegen op als hij nog vreeselijk schuin in de hoogte is. Soms als je aan den anderen kant staat, zie je het lijf en het hoofd van een jongen met zijn pet op boven aan de brugvloer, die naar de laagte gaat, uitkomen, hoog en duidelijk alleen voor de witte lucht, met den kop van een hond boven den vloerrand naast hem. Wat is er altijd niet een massa volk en wagens op de brug, dadelijk na dat-i weêr toe is gegaan. Die hebben dan aan allebei de kanten staan te wachten en maken dan dat ze er gauw over heen komen. Dan is het er stampvol op, bakkerskarretjes, fruitkarren, handkarren, groote bierwagens en al de menschen, allemaal door mekaâr heen, kris kras van allebei de kanten, je ziet niks als wielen en voeten en rokken en honden op de vloer van de brug.

smalle water. Het was een wipbrug, precies zoo een als Adriaan er ook een had in 't klein en daar je ook water onder door kon laten gaan.

Zoo'n wipbrug is een houten vloertje, dat van de eene wal naar de andere leit. Het hout is versleten en met veel vezels en flinters en splinters, maar het is dik en je trapt er lang niet gauw door heen. Kijk, daar gaat een rijtuig, dat uit de straat gekomen is, over den wipbrug heen. Hoor! Bonk bonk bonk, zeggen de paardepooten en de wielen geven een dof gedreun daar achter aan, en dan gaat het weêr erre erre erre verder, in eens weêr de straatsteenen op. Kijk 'es, de heele brug joept onder zoo'n rijtuig meê. Op zoo'n wipbrug zijn van die dwarsch er op liggende houtjes aan weêrskanten. Die zijn klein en smal en liggen allemaal even ver van mekaâr, en die zijn glad gebleven naast den ruigen vloer om dat er zoo niet op geloopen wordt, en die leggen daar zoo regelmatig en toch is 't net of zij er voor niets eigenlijk zijn.

Boven den houten vloer heeft zoo'n wipbrug een hooge poort en boven op die poort ligt een heel groot ding uit van balken en dwarshouten en een zoldertje en een heele groote ketting hangt van het zoldertje af recht naar beneden in de lucht. En aan den anderen kant van de hooge poort als waar het zoldertje is, in de laagte onder de hooge balken, zijn er, heelemaal los, boven de uiterste kanten van het vloertje, hangende balken met kettingen aan mekaâr vast en met lange kettingen vast aan de balken daarboven, en als de brug naar de hoogte gaat omdat er een schip door heen moet, komt het zoldertje naar de laagte en heelemaal laag naar beneden tot aan de straat, en de balken, die er aan vast zijn, gaan aan den anderen kant heel hoog naar boven tot zij recht naar boven staan, véel hooger dan zij eerst lagen, en de balken

trekken aan die groote zware kettingen de loshangende leuning-balken en den heelen brugvloer met alle stukken ketting, die daar tusschen zijn, ook naar boven, zoo dat de heele vloer bijna rechtop komt te staan, met den rand, waar je anders over heen stapt, hoog in de lucht en met de twee groote balken daar nog veel hooger boven, en de heele brug is heelemaal open, en er is niets meer, als lucht dan, boven het water dat er onder door heen gaat. En als-i daarna weêr dicht is, wordt daar beneden, waar de losse brugvloer tegen den vasten brugwal aan is, met maar een smalle reet er tusschen, die houten of ijzeren schuif er weêr over heen gedraaid, net alsof er niets gebeurd is. Dan is-i weêr toe. Maar o, voor dat-i toe is, als-i al weer heelemaal omlaag is, klept dat heele vloertje nog zoo'n paar maal op en neêr, en dan is er wel eens een oude juffrouw met een spoormandje op, die boodschappen heeft gedaan en die dacht dat-i al goed gesloten was, en die schrikt dan en geeft een gilletje en loopt op een draf weêr van de brug af. Maar de jongens, die gaan er tegen op als hij nog vreeselijk schuin in de hoogte is. Soms als je aan den anderen kant staat, zie je het lijf en het hoofd van een jongen met zijn pet op boven aan de brugvloer, die naar de laagte gaat, uitkomen, hoog en duidelijk alleen voor de witte lucht, met den kop van een hond boven den vloerrand naast hem. Wat is er altijd niet een massa volk en wagens op de brug, dadelijk na dat-i weêr toe is gegaan. Die hebben dan aan allebei de kanten staan te wachten en maken dan dat ze er gauw over heen komen. Dan is het er stampvol op, bakkerskarretjes, fruitkarren, handkarren, groote bierwagens en al de menschen, allemaal door mekaâr heen, kris kras van allebei de kanten, je ziet niks als wielen en voeten en rokken en honden op de vloer van de brug.

te zijn, dat je zag waar geen gracht meer was. Het schip lag aan de kleine gracht als iets vasts nu, dat bij de gracht behoorde, een houten stuk aan de steenen gracht vast, en toch zoo makkelijk daarheen geschoven, iets los' en dat toch boven op het water dreef.

Zoo'n schip is van allemaal planken, waarvan de een telkens van boven het onderste van de hoogere over zich heen heeft. En aan de smalle zijden, zijn zij strak rond omgebogen. Aan den eenen smallen kant is achter het schip een ding van het schip in het water, dat er los aan is. Hier stond het schuin, je kon dus goed zien, dat het heen en weêr bewegen kon. Dit was het roer. De jongen wist héel zeker dat dit het roer was. Wat is dat smal. Het is een smal schotje het water in, waar het met een stijven sliert van hout verder naar achteren het water in is. Het was een beetje donkerder bruin geschilderd dan het schip, maar van boven heeft het een platten omgebogen kop, wit en licht groen-gemaakt en van dien uit steekt de roer-staaf een eind het schip op, bruin maar schel ròze aan zijn voorste stukje, zoo dat dit roer hier van boven veel heeft van een vreemd soort vogel zoo als die in Artis zijn.

Aan doffe ijzeren ringen tusschen de steenen van de gracht zijn dikke touwen vast gemaakt. Het touw is om den ring en daaraan om zich zelf heen getrokken, dat is een groote knoop. Het eindje van het touw steekt kort de lucht in. Daar is het touw gedáan en heeft het niets meer in te brengen. Jongens, wat een touwtje is dat. Van den ring af ligt het touw schuin over de steenen heen naar het schip toe. Er is vreeselijk veel bizonders aan zoo'n schip. Aan zijn lange zijden, midden in, zijn vreemde dingen, net als vischvinnen daar, en zij lijken ook op schilden, waar vroeger de mannen achter vochten.

hoofden. Hun haren zijn donker bruin of zwart en zijn in een soort bizonder gevormde pakjes samen gedaan achter tegen hun hoofden aan. O, daar is iets heel bizonders, daar is er een die huilt. O, het is een klein kind, die is zeker gevallen of zoo, o, daar komt het grootere zusje er al bij, die zal wel gauw getroost zijn, kijk, die is al weêr getroost. Ze halen hier maar van àlles op straat. Daar staat een klein tafeltje, groen is het met een rooden rand, waaraan een paar mannen zitten kaart te spelen, de borrelglaasjes met de heldere beetjes jenever er in staan er bij en ieder dampt uit zijn witte pijpje met den zwarten gazen dop er op.

5.—

Er is vader in 't grijs, met blauwe oogen en met lange blonde krullen, zoo als de engelen hebben, die het zoontje van de plaatjes kende, er is moeder in 't zwart en met haar, net zoo hangend als gordijntjes hangen aan een huis, waar je voorbij gaat of waarin je woont. Deze twee bewogen altijd om den kleinen jongen heen. Ook waren zij gezeten waar hij was, en leefden hun heele leven heel dicht bij het zijne.

6.—

Het zoontje liep met zijn vader over de straat. Aan den eenen kant lag in de smalle gracht een schip in 't water.

Dit was licht bruin geverfd en sommige plekken zóo licht, dat het donker geel was. Zeker was het een schip met turf er in. Je zag zoo'n schip nu wel van heel dicht bij. Aan den kant van den wal was hier het water niet te zien of je moest vlak aan den kant gaan staan. Maar het schip lag nu vlak aan den kant. Dat kòn dus. Het behoefde dus niet het groene water

te zijn, dat je zag waar geen gracht meer was. Het schip lag aan de kleine gracht als iets vasts nu, dat bij de gracht behoorde, een houten stuk aan de steenen gracht vast, en toch zoo makkelijk daarheen geschoven, iets los' en dat toch boven op het water dreef.

Zoo'n schip is van allemaal planken, waarvan de een telkens van boven het onderste van de hoogere over zich heen heeft. En aan de smalle zijden, zijn zij strak rond omgebogen. Aan den eenen smallen kant is achter het schip een ding van het schip in het water, dat er los aan is. Hier stond het schuin, je kon dus goed zien, dat het heen en weêr bewegen kon. Dit was het roer. De jongen wist héel zeker dat dit het roer was. Wat is dat smal. Het is een smal schotje het water in, waar het met een stijven sliert van hout verder naar achteren het water in is. Het was een beetje donkerder bruin geschilderd dan het schip, maar van boven heeft het een platten omgebogen kop, wit en licht groen-gemaakt en van dien uit steekt de roer-staaf een eind het schip op, bruin maar schel ròze aan zijn voorste stukje, zoo dat dit roer hier van boven veel heeft van een vreemd soort vogel zoo als die in Artis zijn.

Aan doffe ijzeren ringen tusschen de steenen van de gracht zijn dikke touwen vast gemaakt. Het touw is om den ring en daaraan om zich zelf heen getrokken, dat is een groote knoop. Het eindje van het touw steekt kort de lucht in. Daar is het touw gedáan en heeft het niets meer in te brengen. Jongens, wat een touwtje is dat. Van den ring af ligt het touw schuin over de steenen heen naar het schip toe. Er is vreeselijk veel bizonders aan zoo'n schip. Aan zijn lange zijden, midden in, zijn vreemde dingen, net als vischvinnen daar, en zij lijken ook op schilden, waar vroeger de mannen achter vochten.

Alles aan het schip is rond en allemaal met lange en korte bochten, maar daar boven uit steekt de lage verhooging, die niet rond is en er toch meê samen is. Deze is van een tweetal lang-uit op hun smallen kant liggende planken, de een boven de ander, en hierop liggen allemaal plankjes schuin op naar 't midden tegen andere plankjes aan, die weêr schuin af zijn. Deze zijn regelmatig naast mekaâr en zóo gemaakt dat nergens een spleet er tusschen open is. Hierover ligt de mast nu vreeslijk lang-uit neêr alsof hij morsdood was, de mast, die anders zoo heel hoog juist is en boven aan zijn smal en vast uit-einde zoo'n klein en altijd vroolijk vlaggend stukje goed heeft, hoog in den wind en voor de witte lucht en dat de wimpel is. Maar hij is niet gebroken, hij ligt daar maar uit te rusten en houdt zich maar zoo. En voor aan in het schip, bij den ronden achterkant, maar daar wij nu het eerst aan gekomen zijn, is een venstertje. Heel klein is het en toch heelemaal een venster, helder groen is het houten lijstje er om heen en een héel klein wit kant gordijntje is er achter, in schuin weggeweken houding naast een potje met een er hoog uit opgekomen roode bloem er in.

Boven op het schip, op een der smalle diepe planken paadjes, liep een kleine hond te keffen. Hij stond eerst bij 't begin van 't schip Adriaan en zijn vader heel gauw blaffend op te wachten. Toen liep hij in heele korte aanloopjes heên en weêr terwijl zij het schip voorbij stapten. Toen stond hij hun aan 't andere einde achterna te blaffen, en liep daarna het heele paadje langzaam weêr terug, bleef daar in de lucht staan blaffen ofschoon er niemand aan kwam, en liep toen langzaam weêr terug, langzaam met tusschenpoozen uitblaffend.

7.—

Maar toen was daar juist een huis aan hun anderen kant. Dit was niet zoo als de andere huizen, want vóór dit huis hing iets uit boven de straat. Heel uit de verte zag je het al rond en koper en glimmend zijn en boven-dien nog heen en weêr gaan en zich omkeeren in de lucht. En dan plotseling erg blinken en dan zag je het in eenen heelemaal niet meer om dat de wind het met zijn zijkant naar je toe had gekeerd. Toen zij dicht bij waren bleek dit ding te zijn met een rand, want het was uitgediept in 't midden, en boven aan den rand was een stukje uitgesneden zóo, dat de heele schijf er uit zag als een bijna volle koperkleurige maan, die daar te bengelen hing op klaarlichten dag.

Toen gingen zij den hoek om, die gemaakt werd door een huis, waarvan de voorkant hier op de gracht was, terwijl de zijkant van het zelfde huis niet tegen een ander huis aan was, zooals de zijkanten van alle andere huizen, maar was, net alsof het een voorkant was naast de voorkanten van de andere huizen, die daar waren, den hoek om, aan een heel andere straat.

De hoek van het huis door de twee kanten van het huis hier zoo gemaakt, was met-een de hoek van de gracht zelf.

Onbewegelijk stil was de hoek-streep naar boven, gemaakt door paarsch zwarte steenen aan zijn beide zijden, recht-op, met de donkere voegjes tusschen de steenen en de korsterige, kleine afgebrokkeldheidjes van steentjes aan den hoek.

Beneden in dit hoekhuis was een vleesch-en-eierenwinkel. Het huis was van onderen heelemaal met licht bruin hout. Een groot nummer van twee witte cijfers

stond in de glasruit, die boven de winkeldeur was, en van een raam bleek te zijn, dat niet opengeschoven of opengezet was, maar in de schuinte naar onderen en naar boven open was.

Er waren groote ruiten in den winkel. Aan den binnenkant van die ruiten waren een soort witte jaloeziën naar beneden gelaten, maar die slap waren. De onderste latten van een van die twee jaloeziën lagen heel beneden aan een van de vensters aan een kant schuin op omdat zij daar op de uitgestalde dingen te recht gekomen waren, die te dicht bij het glas lagen. Het was een stuk bizonder vleesch, dat je dus nu toch nog zag. Het was een ronde schijf die je zag, met een buitenste randje van roomkleurig vet, maar daarom heen was nog een zilver papier. Binnen het vet-randje was de ronde heerlijk roode schijf zelf, met witte vierkantjes spek op verscheidene plaatsen in zijn vlak.

Voor dit huis was een opgehoogde smalle trottoir van licht-bruine steentjes, een beetje opgebobbeld, en hoog naar boven stond de zindelijke oudere voorgevel op, die zoo heel anders was dan de winkel beneden.

8.—

Nu gingen zij den hoek voorbij en kwamen waar de stad heel ruim was. Hier zag men de menschen niet voor de deuren zitten, maar aan den eenen kant, vlak den hoek om, waren de huizen een beetje diep in en was hun rij recht vooruit tot aan een straat en, die voorbij, weêr verder-op recht voor-uit. Hier was ook een sleeper, want voor den stal stonden de rijtuigen op straat.

De huizenrij, waar de rijtuigen stonden, bleef rechts van hun en zij gingen daar hoe langer hoe verder van

af. Zij gingen een plantsoen binnen, dat over een heel groot stuk was tusschen die huizenrij, waar nog een straat van straatsteenen voor was, en het water, dat aan den linker kant en niet heel dicht-bij was.

De weg door het plantsoen was van licht zwarten grond, zoo hard, als buiten de paden zijn waar 't het prettigst op loopen is. Het is niet zoo hard als steen bijvoorbeeld, maar stevig en net of het bijna zoû veêren onder je stap. Naast dezen weg, die de middenlaan van 't plantsoen was, was het plantsoen aan allebei de kanten als stukjes tuin, met hekken er om, waar binnen grasveldjes, met boomen en heele hooge boomplanten, met bladen tot aan den grond toe, waren, en de paden hier tusschen waren lichter, meer grijs-achtig dan het groote pad.

Aan 't einde van de laan, zag je wat naast het plantsoen was aan de andere zijde, tegenover den huizenkant, die nu al ver van je weg was en maar weinig meer te zien tusschen de boomen door.

Dit was de oever van het water. Wat was dat weêr iets anders dan op het grachtje daar zoo. Dit was een schuine nog al breede helling van licht groen gras, naar het buitenste plantsoenpad toe en daar met een zachten rand, van vorm zooals de randen om mantels en jassen of zoo wel zijn, maar deze met de hooge sprietjes van frisch licht groen gras, daar zoo uit den grond opgegroeid en liggend in het daglicht, in de buitenlucht, om langs te loopen. En midden tusschen dit schuin op liggende, frissche en licht-groene daar gegroeide graskleed, waren ronde en ovale perken met roode en witte bloemen.

Vlak langs dit klare en zachte licht-groene gras, stroomde het singelwater voorbij, en door onder de vier bogen van een lagen brug. Aan de andere zijde van het water, was ook een helling van gras. Deze was zonder bloemen en daardoor geheel zijig effen,

daar gegroeid zich vlijend langs den licht-kleurigen weg die, hier van daan gezien, er achter was. Achter dezen weg stonden nieuwe huizen, van rooden steen, met bogen vóor de deuren en balkonnen voor de vensters daar boven.

Over den breeden brug gingen zij weêr de stad in.

9.—

Zij zagen het huis al uit de verte daar, waar het was, tusschen de andere huizen. Je kon er naar toe komen, als je er buiten was, op verschillende manieren. Je kon komen om den hoek heen van den straatkant, waar het was, en dan loopen langs de andere huizen, die er naast waren. Als je langs die huizen liep, was je al bijna thuis, en toch was je er nog niet. Je kon ook komen van den hoek van de straat aan d' overkant. Dan was je er al dicht bij als je dien hoek omsloeg en zag het daar in-eens voor je, tegenover je. Je kon ook komen van den heelen anderen kant van de gedempte-gracht af voorbij al die soorten van huizen, die daar waren, maar dan was het net of je lang zoo gauw niet dicht er bij was, zeker om dat je niet dikwijls, dikwijls van dien kant kwam.

En nú kwamen zij nóg weêr van een anderen kant. Zij kwamen van onder de boomen heel in de schuinte tegenover het huis, van den zelfden straatkant als waar je maar den hoek om had te slaan om het in-eens te zien, maar ver van dien hoek af en in de andere schuinte tegenover het huis. En hier van daan kon je het al heel uit de verte zien. Zij waren een vader en een zoontje, die voorwaarts gingen onder de boomen van de stad en langs de op-stoepjes en de stille huizen, laat op een Zondagmiddag naar hun huis aan de overzij. Hun voeten traden en zij liepen nog

altijd flink, met in hun stil voor-uit bewegende schouders vertrouwelijke regelmatigheid omdat zij twee wandelaars waren, die bij elkaâr behoorden.

Als je naar het huis toekwam, was het net of je aan de openheid er voor zag hoe er op alle manieren naar toe gegaan kon worden, die je er al eens naar toe was gegaan.

Daar waren zij dus al dicht bij huis en zagen het tegenover hun, terwijl zij traden over de straatsteenen van de stad en het laat 's middags was, 's middags, en zij traden uit van onder de hooge boomen op de open straat. Zij gingen er naar toe, recht in de richting er van, zonder er over te denken om dat zij er bij behoorden.

De ijzeren stangen, die tusschen de grijze paaltjes van de stoep, met de zwarte gepolijste dopjes boven er op, waren, waren niet effen, maar met haakachtige ijzeren uitspringseltjes van den stang zelf en niet ver er afwijkend alsof zij boomtakken waren waar andere kleine takjes of blaadjes pas beginnen uit te groeyen. Deze waren om de stangen mooyer te maken. Als je er nu langs keek van den kant waar je stond tot verder af, zag je telkens dat de stang niet glad af was, maar er zoo'n dingetje aan was en als je van verder af naar je toe weêr terug keek, zag je ook telkens weêr zoo'n uitgebogenheidje.

De voordeur was ook niet glad en uit een stuk, was niet een recht-op staande vlakte, maar was van vakjes, twee naast elkaâr en zoo vier boven elkaâr en in ieder vakje waren vier vlakjes, ieder een driehoek, die met een flauwe helling naar voren, naar buiten toe waren, met een spitsje in 't midden, waar ze alle vier begonnen. De deur was donker groen geschilderd en daarop

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible] en beneden zijne haren had [illegible], die allen samen vaders aangezicht waren, en uit dat gezicht, uit de oogen van vader, die waren van de kleur, die blauw genoemd

wordt, en waren onder zachte blond-kleurige daar rond neêrgelegen wenkbrauw-bogen, kwam iets naar den jongen, naar dien zelf, heen, behalve de wending en het kijken, en dit had geen kleur en was geen gloed, maar was als 'een onstoffelijke schijn, groot en zacht open en die het best bij zachten gloed van heel licht gouden kleur kon worden vergeleken.

De deur ging zacht naar binnen, zoo dat er daar een groote opening ontstond, waardoor zij samen binnen gingen.

---

met vernis gedaan en dit maakte dat hij niet dof zag maar zacht blinkend met plekken licht op de driehoekige vlakjes, dit kwam door het vernis.

Boven dit hier beneden, waren de vensters van de voorkamer. Die zag je hier van buiten maar het waren de vensters van de voorkamer. De hooge jaloeziën stonden er schuin voor open aan hun grijze haken. De jaloeziën waren van allemaal korte latten boven elkaâr. Je zag dus nu de bovenranden van die latten, de smalle streepen, dat de zijkanten van die latjes waren, boven mekaâr en, in de donker groene kleur van de heele jaloeziën, waren die allen van links naar rechts nu als of zij met lichte zilverkleur waren bestreken, met fijne strepen van vuur-achtig zilverlicht zoo dat je aan 't eind van ieder streekje, waar het uit was, net nog een laatste zilvertje zag opvonken.

10.—

De vader liet de muziek van zijn bos zilverkleurige sleutels hooren, terwijl hij lichtlijk naar voren gebogen stond bij de deur van zijn huis. Hij leefde. Hij was daar. Zijn haren waren zoo zacht als de stof is die men met handen aanraakt en die zijde heet. Van uit het blauw van zijn oogen, dat kleine dingen waren in zijn gezicht, dat dicht bij het zoontje was, keek hij naar Adriaan, boven het bewegen van zijn handen heen, als hij met zijn zachte ròze lippen iets tegen zijn zoontje zeide, zoo dat de jongen zag, dat vader uit zijn oogen naar hem keek.

Vaders gezicht, voor en beneden zijne haren, had kleuren en kleine deeltjes, die allen samen vaders aangezicht waren, en uit dat gezicht, uit de oogen van vader, die waren van de kleur, die blauw genoemd

wordt, en waren onder zachte blond-kleurige daar rond neêrgelegen wenkbrauw-bogen, kwam iets naar den jongen, naar dien zelf, heen, behalve de wending en het kijken, en dit had geen kleur en was geen gloed, maar was als 'een onstoffelijke schijn, groot en zacht open en die het best bij zachten gloed van heel licht gouden kleur kon worden vergeleken.

De deur ging zacht naar binnen, zoo dat er daar een groote opening ontstond, waardoor zij samen binnen gingen.

II. HET MIDDAG-ETEN.

HET MIDDAG-ETEN.

I.—

Achter de schouders van den vader ging Adriaan door den gang. Het was hier stiller dan op straat. Van den wind was weinig meer te hooren. De gang was wit, maar het ganglampje was al op en dit maakte hier en daar goud-geele plekken op het wit, met breede, flauw goud doorwemelde, licht zwarte schaduw-randen. Het lampje was daar boven, aan het achter-einde van den gang, een kleine blank-geele vlam met een donkerder randje, een, naar boven smaller, rond lampeglaasje, zoo doorzichtig als water, er om heen. Van boven eindigde het lampeglaasje met een open rontetje.

Aan de kleêrenkast gekomen, bergden zij hier hun kleêren in. Terwijl Adriaan met reikenden rechter arm de donkere kast in was, voelend met zijn hand de andere kleêren, waar-tusschen hij zijn jas aan den kapstok hing, hield hij zijn linker hand, recht opgestrekt en met zijn voorarm ook naar boven, tegen den rug van zijn vader aan, alsof dit bepaald noodig was om zich te houden bij het reiken.

Het heele huis was stil en op de trappen, tot boven toe, was niemand. Zij gingen de trappen op, Adriaan achter zijn vader. De looper voelde zacht aan na de steenen van de straat en je kon de stappen bijna niet hooren. Alleen kwam nu en dan een van hun vier voeten tegen een looper-roede aan en dit gaf een geluid, dat prettig was om te hooren. Op het huiskamer-portaal brandde de groote lantaarn. Dit was het tweede licht in huis waar zij aan kwamen. Vader kwam met zijn hand naar achter zich, terwijl Adriaan achter hem liep, en nam zijn zakdoek uit een achterzak van zijn jas. Deze was groot en wit met vele kleine vlaktetjes en kromminkjes en rond gebogen vlakjes met veel butsjes en driehoekig uitstekende, alleenige dunne eindjes.

Voor de huiskamerdeur zag men nu het matje liggen in het licht. Dit was klein, lankwerpig en licht bruin en met een oranje rooden rand, en was hard en zacht onder je voeten.

De huiskamerdeur was nu geheel in 't licht en overdag, als de lantaarn uit was, altijd in donker. Je zag nu de post van de deur, die om de deur heen was en die aan dezen kant van de deur meer als een deurpost gezien werd omdat er overal witte, door het lantaarnlicht licht goud gekleurde, muur om heen was. Je zoû aan den anderen kant nooit er zoo aan gedacht hebben dat de huiskamerdeur een deur was en met een post er om heen zooals dat ook bij andere deuren is. De deur was hier ook met lichter kleur geverfd dan aan den binnen-kant. Hij was gesloten. De kruk was daar en onbewegelijk stil. En boven de deur was nu het goud aan het goud-lokkig jongens-kopje veel duidelijker.

2.—

De vader maakte de deur open. Adriaan was vlak achter hem en raakte met een vingertop van zijn linker hand, die hij los, met de vingers neêr, aan zijn vaders rug ophield bij het binnen gaan, een van de knoopen, want vader had er ook twee achter op zijn jas.

Terwijl het licht van de portaal-lantaarn nog op hun ruggen was, zagen zij voor zich uit reeds het licht van de lamp op tafel. De gouden lijnen op het donker-bruin behangsel blonken nu op sommige plekken meer dan over-dag. Een andere lamp dan gisteren, de mooye lamp, stond in het midden van de tafel.

Adriaan en zijn vader stonden even achter hun stoelen, waarvan de zittingen nog onder de tafel waren en de ruggen van voren tegen de tafel aan stonden, zoo laag maar er boven uit met hun rood fluweelen vormpje met daar om heen den rand van ronde rood-achtig koperen spijkertjes-kopjes, in elk van welke de tafel heel klein te zien was, en daar om heen weêr de rand van donker bruin hout, waar zij al ieder hun linker hand over neêr hadden gedaan. De leuning-rand, die donker-bruin was, en die als iets niet heel duns aanvoelde in de hand, werd in hun handen ge-nomen, en in de open kamer-ruimte kwam de roode en bruine stoel onder de tafel uit, terwijl in de beneden-ruimte, die nu open kwam tusschen den stoel-rug en de tafel en waar de stoel-zitting, waarvan de helft donker was, onder was, de afhangende baan van het tafellaken gezien werd, die daar ook hing, donker wit en met zijn zoom en de smalle ophooging van de vouw naar buiten, de kamer in.

De moeder was daar. Zij leefde en was zichtbaar en was in Adriaans nabijheid. Zij was zoo mooi in 't zwart gekleed en met witten kant boven aan haar japon en achter aan hare handen.

De zijleuninkjes van moeders rood armstoeltje, die daar waren als twee armpjes voor moeders armen, die zij daar op kon houden, hadden een stukje rood fluweel in 't midden, en tot halverwege hun zijmuurtjes, ook met allemaal van die ronde koperen spijkertjes er om. Moeder boog zich met haar rug uit tot half als iemand die gezeten is, en nam de stoel-leuninkjes binnen haar handen, haar armen lichtlijk naast haar borst in bochten, en terwijl zij zoo met den stoel dichter aan de tafel kwam, keek zij met blijdschap in haar gezicht naar Adriaan en naar zijn vader.

Zij spraken alle drie, de vader en Adriaan over waar zij geweest waren en de moeder over wat zij had gedacht, toen zij niet bij haar waren.

3.—

De lamp stond onbewegelijk op het midden van de tafel. Hij was de lamp voor 's Zondags. Hij was van onderen van dikke goud-vergulde krullen met een rond gaatje met een vierkant stukje er in, midden-in die krullen, dat vroeger voor den sleutel was geweest, toen de lamp nog anders was. Boven dit krullerige gouden onderste stuk, was de lamp rond de hoogte in, van licht blauw, bijna wit, goed, glad, en er waren daarin lankwerpige heele donker blauwe boombladen met hun bovenste op zij geneigd, en daar tusschen fijne licht-roode adertjes en sprietjes afgebeeld. Hooger op werd de lamp, met een gelijke ronding aan alle zijden weêr smaller, zoo als je wel vazen ziet. Daar boven was het ding, wit van kleur en rond gevormd, waarin de olie was, en dáár op, dicht bij het licht,

het dunne strakke koperen, waarin allemaal heele kleine openingetjes waren, in den vorm, ja, van kruisjes, en waaruit het korte ronde koperen stangetje stak met het ronde buiten om den rand geribbelde en aan de zijden met kringetjes van kleine ronde puntjes gemaakte schijfje, dat was om het licht meê omhoog te draayen. Vader' of moeders vingertop en duimtop kwamen vlak bij het licht en werden ròze en blank en je kon het licht er door heen zien. Dan gingen zij aan het ronde schijfje en dadelijk dan was het overal lichter waar het licht was geweest.

Boven het stukje met al die recht gevormde gaatjes breidde het koperen ding zich een weinigje uit de kamer in, en maakte twee maal een wijder koperen kringetje naar boven, aan één stuk vast aan zijn lagere deelen, en was met het hoogste blad-dunne dijkje uit, vlak bij de vlam. Binnen die omheining was een rond ommegangetje, waar het wel eens nattig en glibberig en lichtelijk zwarterig van de olie was, en daar stonden, zoo dun als kleine boterbloemblaadjes, maar stijf en recht daarbij, de stukjes koper naar boven, die van alle vormen nog het meest op den vorm van een soort van heele kleine bloemblaadjes leken. En deze hielden strak tusschen zich geklemd zoo dat je het niet maar zoo los er uit kon nemen, het klare, doorzichtige, hoog opgaande glas, dat om de vlam was, als een handje, dat iets niet los wil laten, en door het glas heen was de vlam te zien zoo duidelijk alsof er geen glas om heen was, hij was om een middendingetje heen zoo als de blaadjes van een bloem zijn om wat daar binnen nog is, en hij was daar rond om heen, en hij was in 't midden, zoo als ook het glas was, rondom buitenwaarts uitgebold en daar boven kwamen zijn zijtjes weêr dichter tot mekaâr, hooger

en lager, en met een ongelijken bovenrand van licht, als een zweem van donker, er overal om heen.

Zij zaten met hun drieën naar dat licht toe en in de kamer achter hen was het donkerder en overal, op alle plekken van de kamer-ruimte, was er stilte om hen heen. Om de lamp was een wit porseleinen ballon schuin neêr in de rondte, en daarop lagen heele kleine puntjes zwarte stof, die alle drie zagen als zij naar de lamp op zagen. En behalve wat zij zagen, en behalve wat zij hoorden, en behalve hun kijken naar elkaâr en hun stille bewegen, was er nog iets in de kamer, wat zij niet zeiden, en zij konden ook niet naar elkaâr toe kijken wat dat was, maar als zij stil keken naar voor zich heen zonder om iets te denken, omdat zij hier zoo samen waren, was dat, wat zij met hun woorden, met hun kijken en met hun denken niet konden aanraken, om hun kleurige oogen heen.

4.—

Op de tafel, in het licht, dat van onder de wit porseleinen lampekap uit er op neêr scheen, stond, op een van de matjes, die altijd bij het eten op tafel neêrgelegen waren, de soep-terrien. Deze stond boven op een lossen witten schotel, die bij de soep-terrien behoorde, en door dat deze beneden aan alle kanten uitboog en zoo met een groote bolle ronding naar boven op-ging, waar die ronding, bij de opening, weêr inboog, en om dat er, niet ver van het bovenste, twee naar buiten omkrullende handvatsels aan waren, en om dat er een deksel op de soep-terrien was, met in 't midden een knop er op, waarvan, gevormd in 't witte porselein, kleine blaadjes naar beneden hingen, — leek hij van alles het meest op een vaas.

In den deksel van de soep-terrien, die wit en glimmend was, en waarin de lampe-vlam binnen de lampekap flauw weêrglom, was een gaatje, waar je heelemaal niet gedacht zoû hebben dat er een was. Je zag het in eens daar zijn als je zoû gedacht hebben, dat er zoo dicht bij niets meer te zien was wat je niet kende. En dat gaatje was niet rond, maar alleen bijna rond, want het was van een stukje dat aan den rand, onder-aan den deksel, er uit was, en even net alsof het niet expres zoo was. Als er niets door heen stak, zag je het gaatje lichtelijk zwart in den witten deksel.

Maar er stak iets door heen, er was iets in het gaatje, dat er door heen was, en dan verder was, schuin op de kamer in. Het was slank van vorm, het was ook glad en effen, het werd smaller aan zijn midden en weer breeder aan zijn einde, waar de buitenrand er om heen om ging zonder een enkel dingetje er op of een enkel keepje er in, zoodat het overal zoo gelijk aan één stuk, en recht en ombuigend voort zijnd met zijn buitenlijn was, als je, terwijl je er naar keek, graag zoû hebben dat het was. Dit was de steel van de groote lepel voor de soep. Hij was zilver en blonk stil overal. Op zijn lange en smalle plat van boven waren, langs waar het uit was, lijnen in het zilver ingedrukt, die als een fijne rand met den vorm van den heelen steel meê waren en het ribbeltje tusschen het lichte zwart van de dunne lijnen was toch ook als mat zilver naar boven al was het ook even of dat geen zilver zoû zijn. En niet alleen was hij overal met die slank ombuigende zijde-lijn, maar zelf was hij ook niet stijf recht-uit, maar was geheel met een groote ronde bocht zacht omgebogen naar zijn einde.

Vader deed den deksel van de soep-terrien af, die half het onderste boven op tafel kwam te staan, in eens, waar even te voren nog niets op de tafel was. Hij stond daar zoo dat je nu van onderen tegen het gaatje er in aan zag, en nu was er niets zwarts meer aan, maar was het wit er om heen en licht grijs, ruw, aan zijn binnenrand, en verborg het niets meer. Tegen het wit van het nu schuin boven liggend ondere van den deksel waren glaskleurige blaartjes als van regen en damp ging er van den deksel voor het donkere van de kamer daar achter omhoog. Maar uit de terrien, die nu open was, ging vreeselijk veel damp omhoog. Hij steeg in het licht van onder den lamp-ballon, waar hij zonder kleur werd. Hij ging als een klein, licht grijs, opwolken, dat hier in de kamer boven de tafel was, naast den lichtschijn omhoog. En dit duurde aldoor voort. Als je even ergens anders naar keek en dan weêr hier naar, dan ging het nog altijd net zoo voort, en dan was het het eenige dat erg bewoog terwijl de goud doorschenen kamer onbewegelijk het zelfde er om heen bleef.

5.—

Aan de tafel was vader. Vader leefde, vader was hier en hij was geheel zichtbaar. Vaders hoofd was ontbloot, hij was afgerond in de kamer, met de ruimte van de kamer achter vader en naast hem. Zijn haren waren nu te zien ook boven op het hoofd. Zijn armen bewogen boven de tafel in het licht van den lampenschijn en werden zelf daarin lichter van kleur.

Vader schepte, met zijn hand aan den steel van den grooten zilveren lepel, de geele soep uit de open terrien. Het dunne zilveren bakje, dat onder aan den steel van de lepel was en dat niet de steel maar de lepel zelf was, die nu ook te zien kwam, steeg naar

boven, bijna tot zijn bovenrand toe heelemaal vol met soep, met de ronde, licht grijze bolletjes er in, dat de balletjes waren.

Deze goot vader uit op het leêge en drooge soepbord, dat het bovenste was van de soepborden die op een stapeltje in mekaâr allemaal voor hem stonden. Daar werd het een kleine plas van dikke en geele soep, die op het bord kwam en over het platte onder in het bord heelmaal heen, en dan stilletjes een beetje naar de hoogte ging in de rondte langs het rond-om zijnde binnen-muurtje van het bord.

Daarna nam vader langzaam het bord, dat half vol met geele soep was, op, van de borden weg waar het het bovenste van was, en achter de lamp om, waarvan het licht toen op de goud-geele soep neêr scheen, door den wasem, die er bij luchtige vlagen van opsteeg, heen, reikte hij het bord aan moeder over, wier hand aan den arm boven de tafel aan den anderen kant van het bord kwam, en moeder nam het bord met het kleurige warme onder bewegelijken damp daarin liggende, naar zich toe en zette het bord voor hare borst, schuin onder haar gezicht, voor hare plaats neêr.

6.—

Moeder keek op haar bord neêr en toen keek moeder naar Adriaan, terwijl aan iedere zijde van haar bord een dicht gedane kleine hand van haar op de tafel was. Toen gaf Adriaan aan zijn moeder hun knipoogje, en gaf zij het hem ook terug, dat iets innigs was door dat je oog zich samendrukte en het buitenlicht er onder wegbeefde en dat het jullie allebei zoo goed was hier zoo samen te zijn.

't Was anders meestal als moeder breide en zij lang hadden gezeten zonder te spreken, maar nu deed hij het maar op een ongewoon oogenblik omdat hij zoo

en alleen, opgelicht, aan vaders hand naar hem heen tot heel dicht bij hem.

Vóor het bord stond zijn glas, ook op de tafel. Het was hooger dan de borden, maar lager dan de flesschen en de lamp, en het stond daar, vlak voor zijn bord, maar niet er tegen aan, er was nog een smalle plek wit tafellaken lekker tusschen het glas en het bord, waar de schaduw van het glas schuin over lag met een half, dik lichtkringetje er in.

Naast het bord aan den eenen kant van voren, was zijn messenleggertje. Dat was van glas, van allemaal smalle vlakke kantjes, zijn mes lag met zijn punt daarop, de vork en lepel lagen op de tafel er tegen aan. Zwart en helder was het heft van het mes.

Naast zijn bord aan den anderen kant lag zijn sneêtje brood. Daarnaast, maar verder af, waren de gladde en donkere flesschen, die bij vader stonden. Hier tusschen was het open bord nu voor hem, met zijn witten rand zonder één stukje er uit of kerfje, er rond om heen. Daar binnen was het bord recht af met zijn wit muurtje in de rondte en daar tusschen lag de soep heerlijk, met zijn ronde balletjes daar je zoo meê knikkeren zoû en zijn geele slangen van dat goedje dat er altijd in was.

Adriaan voelde met zijn tong achter aan zijn onderste tanden en liet dan even zijn tong steken in de bijna hakerige gleufjes van onderen daaraan en dan weêr er langs gaan. En zijn lippen van voren aan zijn tandvleesch voelden als iets van een warme vrucht daaraan.

Nu had vader op het naar boven open zoo alleen gebleven aller-onderste bord ook soep gedaan.

Adriaans vingers gingen op tafel om zijn lepel heen. En hij had zijn zilveren lepel in zijn hand, die nog klein was. Deze bewoog recht en blinkend en wezenlijk zilver met zijn hand meê. En hij at te gelijk met

vader en met moeder, dicht bij hun en tusschen hen in gezeten.

8.—

Vader, moeder en Adriaan keken niet om zich heen de kamer rond of naar boven. Zij keken voor zich op het eten, en zij spraken met elkander en zagen elkander aan. Met de prachtigste kleuren was het lekkere eten op hun witte borden en dit was daar neêr gezet om dat je het op mocht eten.

Adriaan zat op een' zachten stoel, waarvan hij met zijn rug den zachten rug wel eens aanraakte, dicht bij zijn vader en dicht bij zijn moeder, die hij zag, waar zij zaten, tot wie hij sprak en die hem sprekend antwoordden, en ter zelfder tijd waren er geele, geele en daar over heen met wit geel kruim geworden, ronde aardappels op zijn bord, waarvan een vluchtige, eile damp vroolijk omhoog steeg en vleesch als een warme roode vrucht in zwart-bruin gebakken schil, en een heel hoopje groente, de kleine smalle groene stukjes snijboon met de ovale bollige blanke boonen daar tusschen in.

Dit was vader, dit was moeder, dit was vader en moeder Het haar van vader was blond haar, het haar van moeder was zwart haar, maar bij het haar van alle twee was haar van een andere kleur, grijs haar, door ieders eigen haarkleur heen.

De gezichten waren met hun drieën samen en werden nu en dan nog meer verlicht dan zij reeds waren wanneer zij naar voren, onder in het lamplicht, dat, van onder den witten kap uit, schuin neêrscheen, kwamen.

III. VADER'S VERSCHIJNING.

VADER'S VERSCHIJNING.

I.—

Vader lei, naast het zwarte ronde flesschenbakje met den zilveren rand, zijn hand op de tafel met het witte tafellaken, en Adriaan deed daarin zijn kleine hand, die naast zijn bord gelegen had. Vader leefde en zijn hand was in zijn vaders hand. Een enkele maal dacht hij er wel niet aan, en dan voelde hij met zijn hand op eens weêr, dat die vast was aan zijn vaders hand, die zacht was en die warm was. Het vel van vaders hand was droog en week en er waren mooye groote blauwachtig roode streepen dwars door zijn hand, over het gladde albast-achtige blank van zijn hand van binnen, als hij die strak open hield en hem liet bekijken.

Vaders hand was bizonder blank van binnen en hoekjes onder aan zijn vingers, waar het naar tusschen de vingers ging, waren kleine licht zwarte en zacht roze half open plekjes. Tusschen vaders vingers waren zelden geziene plaatsjes, daar beneden aan die hooge vingers, met het vel aan den binnenhand-kant wat hoog er aan en aan den buiten-kant heelemaal open en glooyend af. Het waren teêre openheidjes daar.

De vingermuurtjes van de onderste vingerleden waren er zoo bleek blank en zonder rimpeltjes, en op hun grondje hadden zij kruiselingsche schuine streepjes in het vel. De vingers van vaders hand mocht Adriaan open buigen als de hand, dicht, ruggelings op tafel lag. Dan boog hij de vingers een voor een open, de groote zachte blanke, den wijsvinger het eerst, die lag er dan al, neêr en recht uit, terwijl de andere nog kneuterig samengedrukt lagen. Dan de middenvinger, die in 't midden lag. Naast den wijsvinger kwam hij, op een plaats op het groote tafellaken. Dan de ringvinger, die, net als een vrouw naast een man, tenger en met het kopje zoo'n beetje er naar toeneigend naar het scheen, naast den middenvinger kwam. En eindelijk vaders pink. O! wat was die klein, bij de vingers te zien. Die was zoo laag, naast den ring-vinger, maar toch heel moedig en open en met verstandige rimpels in zijn voorhoofd, dat de recht-oppe streepjes in zijn bovenste lidje waren.

Na het eten, was Adriaan met zijn twee handen aan vaders hand en met zijn gezicht er boven, boven die zoo zacht als blaadjes van bloemen was en blank en fijn en zacht rood van kleur.

2.—

Met zijn eene hand nog aan zijn vaders hand, ging Adriaan langzaam recht staan en keek naar zijn vaders gezicht, dat nog ver van zijn hand af was, met zijn hoofd een beetje schuin naar zijn schouder heen en zijn kin ingedrukt en lachend met zijn kleine roode lippen samen en met zijn groote donkere oogen daarboven kijkend in het kijken naar hem van zijn vader, die, zijn hoofd recht op, en terwijl beide zwegen, hem aankeek met een schijn van innigheid uit zijn blauwe oogen, waartegen hij zijn oogleden een beetje naar

beneden en naar boven had gedaan, zoo hem te weten gevend, dat hij van Adriaan hield, dit aan Adriaan zoo heerlijk toe-schijnend door iets dat was in zijn oogen en van uit zijn oogen naar Adriaan heen, om dat Adriaan in zijn vaders kijken keek, in Adriaans kijken, dat vader te gelijk scheen te zien, en dat samen was met den vorm van een lach waartoe zijn zacht roze lippen zich hadden bewogen en met een verandering in zijne wangen, dat alles samen een iets naar Adriaan heen beteekende, te gelijk met dat vader zijn duim zacht heen en weêr deed over Adriaans hand. Adriaan zag hieraan, dat vader hem zag en hem ziende iets prettigs vond om hem te zien, dat hij niet altijd dadelijk begreep, zoo dat het net was of hij eerst niet gelooven kon dat vader wel naar hem en niet naar iets naast zijn hoofd over zijn schouder heen keek. Want hij begreep niet hoe hem te zien iets aangenaams kon wezen voor den vader en als hij zag dat er iets zuivers zonder nagedachte was in dat naar hem dat in zijn vaders ronde licht-blauwe oogen was, dat naar dat wat het midden van hem was, wat het midden van zijn kijken was, toch wezenlijk heen scheen te zijn, kon hij dat niet begrijpen omdat hij zich dan niet meer aanvoelde alsof hij daar stond, maar zich voelde alsof hij niets was en zijn vader door zoo in zijn kijken te kijken in een leêgte keek.

Hij deed dralend aan zijn vaders arm, en zijn handen lagen los en zonder zwaarte daar even op, terwijl zijn vader zijn groote fijn roode oogleden had nedergedaan onder de blonde wenkbrauwen en Adriaan even neêrkeek naar bij zijn eigen handen.

Dit was vader. Dit was vaders borst. Dit was vaders vest en vaders jas en de mouw van de jas van vader en dit was vaders gezicht. Even keek hij nog naar

zijn vaders gezicht op en deed toen besloten, terwijl iets recht-uits en zonder denkend kijken meer in zijn oogen was, deed zijn armen over zijn vaders rug en borst van boven tot op zijn vaders anderen schouder en zoende zijn vader tegen zijn wang, tegen zijn slaap en tegen zijn voorhoofd aan. Toen kwam hij met zijn kleine hand tegen zijns vaders voorhoofdhoek en streek daarmeê zacht over de haren, die daar naar achteren waren, meê zoo als zij lagen.

Vaders voorhoofd was zoo prachtig hoog, het was hier met een hoogen bocht van waar het vel zonder haren begon aan de haren. Deze bocht begon aan de haren, die in 't midden meer naar voren ook met een ronding waren, en ging dan op tot bijna waar het hoofd het hoogst was, en dan weer neêr langs de boven vaders oor daar zijnde haren. Aan dezen bocht groeiden, er langs, naast elkaâr, de haren, die de eerste haren van boven aan vaders voorhoofd waren. Zij leken op heele dunne zijige rietjes, die daar naar boven gegroeid en dan hoog omgebogen waren.

Vaders wang was het stukje tusschen vaders baard en de diepe lijn, die van het neusvleugel-hoekje naar het mond-hoekje was, onder vaders oog. Deze was van een fijn bleek blank velletje, zacht en met heele kleine puntjes als licht zwarte speldeprikjes en het vel onder vaders oog tot aan het onder-ooglid werd dunner en teêrder met iets licht bruins door het blank, en naast het oog, in het hoekje onder het voorhoofd, waar het hoogste stukje van het zijmuurtje van den neus was, was een dieptetje dat bleek blauw was en bleek zilverig was als een vaasje of schelp van binnen.

IV. IN HET FIJNE MIDDAGLICHT.

IN HET FIJNE MIDDAGLICHT.

I.—

Laat op den middag ging Adriaan naar beneden. Hij liep in het daglicht de trap af met langzame stappen, de oogen geheel open kijkend voor hem uit, zijn lijf recht-op, bijna naar achteren overhellend, zijn gezicht schuin naar boven met zijn kin vooruit en luidkeels zingend, precies zoo als een herdersjongen in 't verre land den berg afkomt. De witte muren omgaven hem en regelmatig daalde hij, met die voor oogen, op de trappe-treden. De ruimten schenen hem kleiner nu en hij dacht, dat hij naar zijn moeder ging.

Hij kwam eerst op het portaal één trap lager dan dat bij zijn kamertje waar de groote kast stond. Hier was geen deur of niets, alleen de witte muren, maar de eene muur was zoo, was breed, was wit, en vooral wás hij daar wézenlijk met de kleine fijne schaduwen, recht-op en verwijlend in zijn hoeken. Deze vlogen niet en hadden niet duidelijk kleine ronde fonkelende oogen, maar zij wáren er aanwezig en waren licht zwart van kleur, en waren niet op de plekken naast die waar zij waren en als je er goed over dacht was het of er de schemering in was, heel dof en vaag, van iets fonkelends, van kleine rontetjes lichter dan

de andere plekken en die braken of verdoofden zoo als de glans bij het afwenden van een klein rond oog.

En de eene muur, die daar zoo was, was er nog, even verder, met zijn plekken, die aan elkaâr vast en samen één waren en had zich stil voortgezet tot waar hij ophield en nu niet verder was. Maar hier was iets heel anders, hier was een hoek, die opstond als een licht-zwart wemelende lijn, en op ging naar boven tot waar hij aan iets geheel anders kwam en zich daar vertakte in een lijn den eenen kant uit en een lijn den anderen kant uit, onder aan het licht-zwarte witte van de zoldering.

En daar-onder was te gelijker tijd aan den hoek de andere muur, die was als of hij was de eerste muur maar die zich aan den hoek gewend zoû hebben, en die den anderen kant uit was.

De eene muur was tot aan den stillen hoek, die zich daar gevormd had en was daar vast aan de andere muur. De eene muur was aan je kant, terwijl de ander al tegenover je borst was, en bij de rechte weeke lijn van den hoek, die tot beneden neêr was en zich daar vertakte weder in twee tengere lijnen, wendde je je gang, en keerde, gaand op de vloer van het portaal, draaide om zoo dat je nu in de tegen-over-gestelde richting ging als toen je de vorige trap afkwam, die nu leêg van je was en waar je je in je gezicht had kunnen zien als je toen al op deze trap geweest was en je was te gelijk gedaald van de vorige en je had dan schuin naast je naar boven gekeken, dan zoû je gezien hebben je broek om je beenen en je jasje met het boordje van boven en je gezicht en je bruine haar en hoe je naar beneden stapte, warm en bewegend, tusschen de leuning en de muur en met je licht zwarte schaduw, donkerder in 't midden, maar dan lichter

en lichter zwart naar zijne randen toe tot hij zich vermengde met het wit, waarin hij bewoog; maar nu keerde je toch op de vloer van het portaal zoo dat je de muur die eerst tegenover je was, nu naast je had, naast je arm, en die bij je stond, als of hij niet verdwijnen kon, tot het einde van 't portaal.

Hij ging nu, en hij ging naar het portaal, twee trappen lager dan zijn kamertje. Je kon de twee trappen, die telkens tusschen de kamers waren, ook één trap noemen, want er was niets dan een portaal zonder iets op de trap tusschen de kamers, maar je noemde het twee trappen om dat er dan meer trappen waren.

Hier was de witte muur weêr naast hem voort, de zelfde, hij kwam, hij wás van boven af aan en hij ging, hij wás tot onder aan toe. Hij was er altijd, ook wanneer er niet iemand bij hem was. Boven, waar de trap begon, wendde hij zich, maakte een wending. De plint beneden-aan maakte daar een hoek, zijn lijn wás daar, waar het portaal eindigde en kromde zich daar, schuin weg naar beneden. En boven de plint was de muur, staand, naar beneden af. Hij was wit, maar door de schaduw ook licht-zwart, wit en licht-zwart, en was dit bij plekken. En om dat hij naast het wit licht-zwart was, was hij anders wit dan hij anders wit zoû zijn geweest.

Hier was hij bij het tweede portaal van zijn kamertje af. Na het eerste portaal was het tweede portaal en dit was het tweede portaal van zijn kamertje af. De muur stond stil maar de muur was ook schuin van boven meêgekomen, want hij wás boven, en hier wás hij ook, de zelfde muur.

Hij was hier boven de deur die in de diepe geele nis was, waar hij een wit vlak was als je er naar keek, en een

hoek maakte met drie licht-zwarte lijnen, een naar beneden en een naar elke zijde, van boven bij de volgende muur.

Adriaan dacht aldoor dat hij naar zijn moeder ging. Toen kwam hij aan het derde portaal, van zijn kamertje af, dat boven aan de trap, die zoo rond-ging. Dit was een portaaltje, klein, en het was er donkerder. Over het wit van de muur was overal het licht-zwarte heen, maar deze deed, als je er naar keek, hier toch het zelfde door als op de lichtere portalen. Beneden aan de plint was de lijn van den hoek, waar de twee muren samen kwamen, naar beneden en richtten zich twee lijnen, boven aan de plint, alsof zij een splitsing van de hoeklijn waren, naar de eene en naar de andere zijde, en boven was met lijnen, die bijna onzichtbaar waren, in het licht-zwarte donker nog de zelfde figuur.

Adriaan ging de ronde trap af, en over het donkerder huiskamerportaal. Toen hij de deur, waar tegen aan het wel zoo donker was als de nacht is, open maakte met zijn hand, en verder geheel open deed, trad hij de huiskamer binnen, die prachtig was, met een rood kleed op den grond, en goud aan de wanden, hij zag iets bewegen voor zich uit, tegen het licht, en zag toen, bij de muren, in den hoek bij het raam, in het vensterlicht zijne moeder, die daar bij hem was. En hij vond het gewoon, dat het middag was en dat zijne moeder daar bij hem was.

2.—

De huiskamer was heel prachtig, te vergelijken bij Adriaan's kamertje. Hij was ook nog maar een kleine jongen, maar die toch ook groot zoû worden. Onder het portret in den ouden gouden lijst met gouden slingertakken en bladen er op, tegenover den schoorsteen,

stond een groote oude stoel. Deze was nergens effen en gewoon, maar hij had een hoogen zwarten rug en deze was heelemaal gemaakt van houten vruchten en bladen met stukjes tak er tusschen, en sommige halve-appels glommen er zoo aan dat het wel leek of zij holtetjes met licht-sap er in waren. Dit was verder overal over den rug van den stoel zoo verspreid, of hij met een kwast met heel bizonder vernis overal zacht was aangestooten. Maar dit was maar de lijst van de leuning, want midden-in de leuning was een lankwerpig vierkant, en dit was van stof, en rood, van rood-fluweel, van stof van rood fluweel, met overal figuren er in gedrukt en met een rand er om heen van passement van heele kleine poort-pilaartjes zonder opening er tusschen naast mekaâr gedrongen en waartusschen je de kleine spijker-achtige tipjes zag van de dingetjes, waar hij meê vast zat, met nog een dofroode dikke draad die zich om al die poortjes heenslingerde en ook bij het patroon behoorde. Over dit roode vierkant was een zachte doffe lichtglans.

De zitting van den stoel was ook van het zelfde rood fluweel, maar deze was kaler en daardoor bleek ròze geworden. Aan elken kant daarvan was een armleuning de kamer in, van zwart hout maar niet zoo blinkend als de rug, maar wat doffer en zacht glad, van het leunen er op zeker, en met van voren geele vlekken er in van versletenheid, ook glad en ook zacht. Over de zitting lag de doorzichtige schaduw van de eene armleuning en van andere dingen van dicht bij den stoel.

De arm-leuningen waren van voren recht-op staande paaltjes, die waren glad en lichtelijk blinkend zwart, daarover heen waren de leuningen naar je toe en zich van voren om-buigend naar onderen. Van voren, onder

de zitting, was een dwarsche recht-op-staande plank tusschen de voorpooten, ook heelemaal van figuren zoo gemaakt, dus overal met openingen daar tusschen, in 't midden was daar een opening in den vorm van een halven maan. Deze stoel had vier pooten onder de zitting, die waren net als stukken zwarte kabel, die vreeselijk gauw waren rond-gekrinkeld en in eens zóo stijf en stil waren gebleven. Tusschen de pooten, heel van onderen er aan, waren een soort liggende pooten, die je anders nooit bij een stoel zag, van de eene poot naar de andere, en in 't midden hadden die iets, klein en lankwerpig, met vier lankwerpige vlakjes, die ledig waren, gesloten pakjes, van hout, met net of het slotje, waarmeê ze open gingen, voor altijd was verdwenen.

3.— De Moeder.

Aan den kant van het venster was Adriaans moeder verlicht, aan den kant van de kamer was zij donker. Hare armen bewogen zacht en hare oogleden bewogen en daaronder de oogen. Haar japon was zwart, haar japon was van zachte stof. Licht zilverig zwart was haar schoot, van voren van haar schoot af was die stof recht naar beneden en daar alleen zwart, een breed zwart vlak, waar het afhing, aan allebei de kanten schuin en met nog een voortje zwart van boven daar naast. Daar onder waren de voorste stukjes van hare voeten te zien. Deze stonden daar naast mekaâr, allebei juist even ver naar voren gekomen, en zij waren zonder hoekigheid of rechte kanten, zij stonden op het oude voeten-bankje, dit was dof-purper rood in 't midden, waar het was met een breeden baan en hiernaast aan allebei de kanten had het smalle strepen van andere kleur, maar allemaal dof, en het was zacht, het was van fluweel. Een eindje uit-staand boven de voeten was de onder-rand van moeders rok. Daar

hield die een eindje boven de voeten op, maar op-zij kwam hij al tot aan het voetenbankje en meer naar achteren was hij heelemaal op den grond, en was daar op neêrgekomen met zijn onderste stukje, dat plat op den grond lag, naar je toe. Maar de japon was niet glad af van onderen, want hij was zoo, dat de zwarte dunne stof naar voren was, en daar een, naar boven smaller wordend, rond-uit-staand stukje was, in den vorm van een klein rokje op zich zelf, daar naast was een indiepinkje, het leêge ruimtetje tusschen dit en het volgende, dat er weêr een was, en zoo waren zij allemaal naast mekaâr de heele japon rond, aan den kamerkant zwart onder het zilver van de schoot, van voren, en aan den vensterkant, zeker, lichter. Zij waren van boven toegehaald en daarboven kwamen zij weêr een beetje breeder uit met een naar binnen en buiten zich boven-aan rondend lijntje, zoo dat zij den vorm hadden van zakjes bruidsuiker, maar dan veel kleiner dan je ze anders ziet.

Boven dezen breeden onder-rand hing de japon in groote plooyen naar beneden, die er niet waren als moeder liep. Een zoo'n smalle uitbolling was eerst bijna recht naar beneden en daar met een bocht naar voren, daarnaast was een kortere, recht naar beneden, en daarnaast was er een zoo als de eerste, maar korter en die den anderen kant uit boog. Zij waren licht zwart aan den kamerkant en in de holten er tusschen was het zoo zwart alsof er zwart water in was.

Hierboven lag van achteren af de breede band aan moeder, die hoorde bij haar japon van-boven. Deze was van het zelfde doffe zwart als haar japon maar dikker en harder. Deze raakte aan den stoel en was van daar rondend schuin op naar haar schoot, aan moeders kánt óver-doezelend van de zwarte kleur in de kleur van haar schoot, waar het zwart door het licht licht-zilver was.

Op hare borst van voren, was het van-onderen zwart, waar het naar de ceintuur toe was. Aan moeders borst was het heel zacht, plekjes bleek zilver waren daar bij plekjes zwart, en het was er een opstaand vlaktetje met ingedruktheidjes en kleine hoogere stukjes, waar tusschen de doffe stoffen knoopen van boven tot onder aan toe waren, in een lange rist, de eene onder de andere daar, door de knoopsgaten heen gedaan en nu daar boven op liggend, alle klein en rond en heelemaal zichtbaar.

Schuin onder moeders schouder begon de lijn aan den binnen-kant van haar arm. Smal en zwart, juist waar het zwart van tusschen haar arm en haar zij overging in het licht van voren op haar arm, was hij van boven tot aan den binnen-kant van den elleboog, waar hij een zwart plekje vormde met enkele zwarte gleufjes, die er, zooals uit een ster-middenpunt de stralen, recht uit op stonden elk in een andere richting. Meer naar voren toe week de lijn weg naar onder den arm, waar die voor, aan moeders borst was, en haar werkje vast hield.

4.— Het Kastje.

Naast moeder was het buffetje, altijd het kleine buffetje genoemd. Het was van lichtkleurig bruin mahoniehout, met van voren bijna grijs en geel wordende licht-bruine slingerstrepen er uit ziend als het inwendige van een steengroeve. Dit moesten een soort paneelen verbeelden, die waren ieder met een vierkant er om heen van een breede golving-vormige lijn van smalle riggels naast elkaâr. Naast een van die vierkanten, in het midden van het kastje van voren, was het kleine oude donkere poortje, dat het sleutelgat was. Vlak hier naast stond een reepje dicht gekruld en gebloemd hout naar boven en beneden. Een enkelen

keer kon je zien, dat dit alles hoorde bij wat de deurtjes van het kastje waren. Hier boven had het kastje een smalle liggende reep ook van veel stijf samen-gedrongen krullerigheid en daarboven een lankwerpig glad staand laag muurtje met een tweede sleutelgat er in als een dakvenstertje met een figuurtje van mooi gebogen diktetjes en bruine haaltjes er om heen. Aan iederen hoek van voren had het recht gelijnde uitbouwseltjes, twee lijntjes de kamer in en een derde tusschen hen in van voren, een soort platje hoog in de lucht. Deze waren dan eerst een kort lijstje met dadelijk een kleine wending weêr binnenwaarts, en waren verder een eindje naar beneden met hun drie kantjes. Daar waren zij uit en was er iets onder van donker geel en daaronder ging het gewone kastje door.

Boven-op was het kastje een groote donker-roode vlakte, en er stond een vreemd kistje of zoo op in 't midden, en daar naast, een eindje van het kistje af, aan iederen kant, een rond rood bakje, met geele en zwarte heele dunne bloemen in het rood zelf van de bakjes, als je ze van boven zag, en het kistje en de bakjes, dat zag je allemaal nog'es in de dof blinkende roode vlakte van het kastje.

En op die bakjes leî moeder met haar hand wel spelden neêr, dat zijn heele kleine en vreeselijk dunne rechte glimmende stokjes, met een knopje, als een laag rond hoedje, van boven er aan, en van onderen hebben ze een punt, die je in je vinger kan prikken.

Ook lag er wel eens een vingerhoed op, en heele kleine paarlemoeren knoopjes, met vier oogjes ieder in zijn middenrontetje, en waaruit een klein wit draadje de hoogte in was, heel dun en klein, eerst recht en dan met een zwenkje nog eens schuin de hoogte in.

[illegible] kleine stukje was zóo dun, het [illegible]eitje van het draadje.

[illegible] maal lag er nog heel wat anders [illegible] vinger-ring, die blonk met het [illegible]e lag daar zoo vreemd!

MOEDERS HAND.

[illegible] arm was een zwart plooiseltje [illegible] was hare bewegende hand. Die [illegible] vaders hand, en zoo mooi en [illegible] waren er boven de hoogtetjes, dat [illegible] en boven aan hadden zij ieder [illegible] waren violet van kleur, en met [illegible] burstjes omgeven butsjes in het [illegible] onder-aan het witte halve ovaaltje [illegible] gekartelde neêrgedrukte velletje, [illegible] witte rand, broos en zilver-wit. [illegible] naast elkaâr, met hun binnen- [illegible] buiten-handsch muurtje en hun [illegible] vingers. Van binnen waren [illegible] dwars-streepen onder aan ieder [illegible] vingerlid zelf allemaal smalle [illegible] als een klein sneêtje in je [illegible] blank, met de fijnste haaltjes [illegible] binnen aan de toppen boven [illegible]jes daar, waar de toppen [illegible] waren.

[illegible] was blauwig en met [illegible] streep als een halve [illegible] het vel met allemaal [illegible] als naalden, vlak [illegible] vreemd en aardig, [illegible] hand van binnen,

die was zoo ròze en zoo zacht en daarin waren de groote zwarte schaduw-streepjes over-dwarsch. Als moeder haar hand open leî, gingen de schaduw-strepen weg, er tusschen werd het effen blank en waar de schaduwstrepen waren, waren dan fijne roode takjes. Dan zag je ook de ringen aan hun anderen kant, die daar met veel minder er aan waren en een met lettertjes er in.

Van buiten waren moeders vingers zilverig, en ook de rug van haar hand, die als hij zoo gewoon lag met de vingers naar binnen, blank was met allemaal rag-fijne haaltjes door mekaâr geweven, en met groote fijne licht-blauwe aren als rivieren, maar als zij hem naar buiten lichtelijk omboog met opkrinkelend vel en vol zilvere kleur werd.

Buiten aan moeders hand, aan een van de vingers, zag je al de ringen. Een was een dikke ronde gladde, maar een was een recht-oppe, en leek wel een bandje van goud en die had een appart vakje nog, boven-op aan hare hand, en dat was niet van goud, en dat zag bruin, en daarin waren, heel klein samen-gedaan, haren van iemant.

6.— De stovenhoek.

Aan den schoorsteen in de huiskamer, er naast, aan den kant van de kast in de muur, was een donkere hoek, daar dikwijls maanden lang niemant om dacht, en daar toch ook wat was. Als er visite was, ging je er soms naar toe.

Hier was de zij-muur van den schoorsteen recht-op, maar donker, je kon van zijn grijze kleur niets zien en boven aan het muurtje was de liggende marmer-plank van den schoorsteen-mantel, die daar samen iets heel afgeschuts maakten. Je kon aan het zijmuurtje

voelen, en dan was het koud en glad, en dan kon je naar boven voelen en voelde daar de overstekende marmer-plank wezenlijk wezen. Ook schemerde de vorm van den schoorsteen-kant wel meestal een beetje door de donkerte die daar was heen. Maar als de lucht buiten donker was, wel eens bijna heelemaal niet. Aan het zijmuurtje van den schoorsteen was daar, je wist het en je kon het ook even door de donkerte heen zien, en dán kon je 't voelen met je hand, de kamer-muur vast; die was daar, die ging daar, met het de kamer in-rondende van de lambriseering en, er boven, hooger, het behangsel.... Je kon voelen met je hand het koele en gladde, en toch hout-zachte, van de lambriseering, en daarboven het stijve, het stugge, máar drooge en niet prikkelende of stekelige, papier van het behangsel. En op dagen, dat de lucht buiten donker was, was het er zoo heerlijk donker, dat je moest tasten met je hand en dan ook tegenkwam wat je zocht altijd nog net even vóor je het verwachtte.

Het waren de stoven, die hier zoo in donker stonden. Glad waren ze en donker bruin en ze leken op een grooten dobbelsteen, met hun vijf ronde gaatjes van boven, die zwart waren in het boven-vlak. Het waren een soort kastjes, klein en die je kon dragen, en die voor niets noodig waren behalve een heel enkele maal, dus daar je heel op je gemak aan kon komen en meê kon sjouwen. Zij hadden een groote ruimte binnen, die leek op het ruim van een turfschip, dat je zag lossen voor de deur toen de gracht buiten er nog was, waar de turfdragers met hun manden en hun blauwe bakkertjes op over de plank liepen van het schip naar de wal en waar, in dat ruim, naast het groote leêge, de turven zoo mooi gelijkmatig opgestapeld waren. De stoven konden zoo niet staan of er bleef altijd een ruimtetje donker in en het donker is zoo prettig om dat je niet weet, wat er misschien in verborgen is.

Aan de stoven was één kant open, álle drie de andere kanten waren met houten muurtjes, en aan die open kant was een recht-op-staand laag houten schotje, en dat kon bewegen. Het ging heelemaal tot boven aan toe, maar meestal was het aardiger het stil te laten zoo als het was en daarbij te denken dat het naar boven kòn.

Onder aan het stapeltje houten stoven, stond weêr heel iets anders, licht-kleurig in de donkere schemering. Het was een steenen stoof, rond en waar je een koperen ronde boog over heen op kon doen, om hem bij op te tillen.

Moeders eene hand was ròze en blank en was stil voor haar borst in het daglicht, dat er om heen licht zilverkleurig werd. Moeders duim die hield zich recht voor uit, haar wijsvinger, met de andere vingertjes er onder, was naar haar duim toe ingebogen, en het pinkje was het meest naar binnen, onder aan haar hand, waarin zij het zakdoekje, dat zij zoomde, hield, en dat bizonder wit was in de donkere kamer en zoo doorzichtig als een sluyer, want je zag het zwarte van haar kleed er door.

HET IK.

(Heroïesch-individualistische Dagboekbladen van een twintigjarige.)

HET IK.

(Heroïesch-individualistische Dagboekbladen
van een twintigjarige.)

BEZOEK AAN DE POLITIEK.

dat besef uit gezien, — dat is van de door dat besef vast-gezette denkingen uit gezien, — ontdekken, dat een meening even veel en even weinig waarheidswaarde heeft als de tegen-over-gestelde meening.

Zij zal echter in zeker opzicht niet méér voorgewend zijn dan de staatkundige meeningen der andere menschen dat zijn, want deze zijn alleen in dit opzicht niet voorgewend dat deze menschen het vermogen missen van er achter te kijken. De staatkundige meeningen bij die menschen zijn dus eigenlijk alléén voorgewend, zonder nog iets er achter. Zij kunnen alleen: voorwenden zonder te weten dat zij voorwenden. Want als hun geest dieper was, zoo dat zij hun eigen denken konden bezien, zouden zij zich scheiden van dat denken, waardoor het hun van zelf van betrekkelijke waarde zoû voorkomen, immers niet meer verbonden aan de diepere waarheid, waarin hun geest nú was, dus betrekkelijk onwaar, en van niet meer waarde dan een tegen-over-gesteld denken.

Mijn staatkundige meening zal even waar zijn als die der andere menschen. Met de zelfde mate van waarheid zal zij zich op het zelfde plan van waarheid voordoen. Immers, zal zij bestaan uit juist gelijksoortige verschijnselen: voelingen, denkingen, lichaamshoudingen, gelaatsuitdrukkingen, meeningen, handelingen, van de zelfde orde.

Hoe zoû zij minder waar zijn wijl ik, behalve haar, nog een kijk op haar heb, dien zij missen.

Het is dan ook onjuist dat het hoogere-besef ons ongeschikt zoû maken om een staatkundige meening te hebben.

Alleen komt zij niet voort uit dat besef, en dit bij de anderen even-min.

Uit de zelfde verschijnselen bestaande, wordt zij ook door gelijksoortige beweegredenen of oorzaken samengesteld als bij de andere menschen.

Het zijn namelijk allen beweegredenen of oorzaken

van betrekkelijke waarde, waarvan de menschen alleen de betrekkelijkheid niet kunnen zien, daartoe het vermogen missende.

Hoe zou ik, zult gij wellicht vragen, bereid zijn des noods te sterven voor een meening, die ik voor betrekkelijk houd?

Uw vraag bewijst mij dat gij weinig begrijpt en zeer laag aan 't denken zijt.

Laat mij vooreerst opmerken, dat ik aan een staatkundige partij nuttige diensten zoû kunnen doen ook al ware ik niet bereid te sterven, zoo als gij het uit-drukt, voor de meening, die mij aan haar verbindt.

En weet, vervolgens, dat het sterven voor een meening volstrekt niet zulk een gewichtige en eenvoudige zaak is.

Mijn sterven voor een meening zou niet afhankelijk zijn van de vraag of ik de waarheid, die zij inhoudt, voor volstrekt of betrekkelijk houd.

Ik weet niet op dit oogenblik of ik voor mijn meening zoû sterven. Even min als hij het weet, die het inzicht der betrekkelijkheid mist. Te zeggen: voor mijn overtuiging wil ik sterven, bewijst een kleine lyrische gemoeds-stemming op het oogenblik van het gezegde, niet anders. De handeling wordt bepaald door een aantal beweegredenen op het tijdstip der handeling, en de waarde der handeling, door talrijke gegevens in verband met den aard van den bedrijver, zoo dat een verloochening van zijn overtuiging door den een van meer waarde kan zijn dan een sterven er voor van den ander.

Er is één ding, waarvan ik zeker weet, dat ik er niet aan twijfel, namelijk: dat ik de opperste mensch ben, dat is: dat de toestanden of werkingen van den menschengeest als verschijnselen van lageren en hoogeren rang of graad te begrijpen zijn, en dat mijn geest een toestand of werking bereikt, hooger dan die der andere menschengeesten.

Hiervan ben ik zeker. Deze zekerheid toch, is in een bepaalden zin mijn eigenlijk of persoonlijk leven zelf. Zij is de atmosfeer, waarin mijn gedachten leven en komt mij voor het gebeente van mijn lichaam te hebben gevormd.

Deze zekerheid is vol verwachting, wijl de gescheidenheid van den geest van de verschijnselen, die het menschenleven samen-stellen, die een deel is van den hoogen toestand, waarin mijn geest is, iets inhoudt alsof de eigenschap van gescheiden te zijn van de verschijnselen, het vermogen bevat van de schikking der verschijnselen.

Het is alsof het gegeven der gescheidenheid zelf, zich slechts behoeft te wenden om als toepasbare kracht, dat is: al-vermogen, te werken. Het is mijn besef van de identiteit in wezen van het gegeven der gescheidenheid met dat van het al-vermogen, dat het samenstel mijner levenswijze ten opzichte der maatschappelijke samenleving bepaalt.

Want mijn zekerheid is niet alleen in mijn gedachte maar ook in mijn levenswijze.

Mijn levenswijze wordt bepaald door een geest van verzet. Ik leef losbandig ofschoon ik noch den smaak der dranken noch de gewaarwording van dronkenschap, noch de wellust, noch de feestvreugde, door-en-door, of eigenlijk, bemin, om mij te verzetten tegen de samenleving, die ik volstrekt onredelijk en slecht vind omdat zij mij niet als den oppersten mensch erkent.

Het is mijn hartstocht of neiging van haat tegen het leven, wijl ik de wending der gescheidenheid tot toepasbare kracht niet vermag, of wijl — wat het zelfde is — de samenleving de met het al-vermogen idente gescheidenheid niet bij mij kan waarnemen, — die het mijn gedrag innigst begeleidende en rechtvaardigende gevoel is.

Indien voor mij de waarheid is dat ik de opperste mensch ben, is noodzakelijk elke beweging van het leven naar mij die mij niet als zoodanig geldt, voor mij de onwaarheid.

Door de Rue de Rivoli, over de Place de la Concorde en den Pont de la Concorde komen wij aan de Chambre des Députés.

De gevel aan deze zijde is gebouwd in den trant van een griekschen tempel. Het gebouw staat daar zoo klein, van de Place de la Concorde af gezien, onder de blauwe stolp van de lucht, het lijkt op een kerkhof-gedenkteeken en op een schoorsteen-stuk.

De vergadering zelve is bewegelijk als een mierennest en lijkt een uitgebreid automaten-spel. Ik gevoel mij eenzaam. Dit is de binnenste kring der menschensamenleving. Hier zijn de verschillende levensbeschouwingen, tot staatkundige meeningen geworden, in tastbaar levende groepen tegenover elkaâr gesteld. Monarchalen, Republikeinen, Socialisten, — bij nauwlettend toezien, ontwaart men, dat het verschil van staatkundige meening met een verschil van ras samengaat. Monarchalen, Republikeinen en Socialisten zijn verschillend van geest en van levensgewoonten, in samenhang met hun godsdienstige en staatkundige meeningen, en deze geest en levensgewoonten hebben hun uiterlijk, hun gelaats-uitdrukking, hun manieren en kleeding, verschillend doen zijn. Zij merken dit niet als iets zeer belangrijks van elkaâr op, wijl zij voortdurend te zeer met geheel iets anders bezig zijn, — met hun partij-overleggingen meer dan met hun godsdienstige en staatkundige meeningen — om dergelijke natuurkundige opmerkingen te maken. De partijen beschouwen zich als gegrondvestte groepen, die zich met hun bloei en uitbreiding bezig houden, zonder zich aanhoudend hun

geschiedenis bewust te maken en hun aard te ontleden tot diens wijsgeerige grondstoffen.

De partijleiders zijn zij, die het leven der partij als iets voortreffelijks, — redelijk en edel — begrijpen en het haar zoo voorhouden; en die zich der partij, in haar geschiedenis en tot in haar wijsgeerige bestanddeelen, bewust zijn.

Als zijnde haar bewust-zijn of geweten, zijn zij in zekeren zin letterlijk de ziel der partij.

Intusschen is een aanmerkelijke wijsgeer-staatsman een groote zeldzaamheid. De partijleden, zonder ontleding dadelijk van zelf behoord hebbend tot hun partij, zoo als een arm of been zonder na-denken tot het lichaam behoort, weten alleen van de kleine praktische partijzaken, terwijl de leider hierdoor van de leden verschilt dat hij zijn jeugd-studies door lezen gedurende zijn later leven beter heeft bijgehouden.

Vraagt gij dus, bijvoorbeeld, aan een partijlid wat hij verstaat onder de uitdrukking »God" of »de Waarheid," dan zal hij u niet anders kunnen antwoorden dan hetgeen gelijk is aan te zeggen: »God is God" of »de Waarheid is de Waarheid"; — de partijleider daarentegen zal u de omschrijving der uitdrukking »God" of »Waarheid" herhalen, zoo als die in het laatste boek van populaire wijsbegeerte, dat hij in handen had, overeen-komt met hetgeen hij zich uit een, betrekkelijk door hem begrepen, minder populair, boek, dat hij vroeger aan de Universiteit bestudeerde, herinnert.

Verder strekt zich meestal het bewust-zijn of geweten der partij niet uit.

De zeldzaamheid van den aanmerkelijken wijsgeer-staatsman, het feit dat in de laatste eeuw, — om maar iets te noemen — de beste staatslieden niet wijsgeeren en de beste wijsgeeren niet staatslieden waren — ik bedoel hiermeê dat in Bismarck niet gelijksoortige

geestelijke werkingen plaats hadden als in Schelling en in Schopenhauer niet daad-vermogen was als in Gladstone — zoodat dus de wijsgeer, als niet deelnemende aan het daadwerkelijke leven, den staatsman in zekeren zin een doode zal schijnen, en de staatsman, als zonder ontwikkeld bewust-zijn levende, den wijsgeer het zelfde, — deze toestand, die zich in de wereld toont als een staatkundig leven, in tegenstelling tot hetgene het zou kunnen zijn, aan een poppenspel gelijk — komt over-een met, en wordt veroorzaakt door, een innerlijke eigenschap van de menschen-natuur: het onvermogen der vereeniging van het diepere bewust-zijn met het leven van bewegingen naar buiten.

Het leven der gedachte schijnt onvereenigbaar met het leven van de daad hoe zeer het dat ook wellicht abstrakt of essentiëel niet is. De vraag is niet of de ontroering of verheffing van een staatkundig redenaar gedurende zijn rede niet tot het geestelijk-leven behoort, maar of anderen, die in hun binnenkamer blijven, niet iets beters in het geestelijk-leven bereiken.

Daar zijn nu al die menschen, en spreken en bewegen. Er is weinig onderscheid tusschen deze zaal en een voorstelling er van in een wassenbeelden-spel vol opgewonden poppen. Na bestudeering van het leven dezer zaal, zoû men een zitting-verloop voor-uit kunnen beschrijven. Deze voorstelling maakt geen anderen indruk op mij dan een mechanisch toestel. De president schelt, de ministers bladeren in hun papieren, leden spreken een voor een van een verhooging af.

Ik ken al hun beschouwingen en hun kleine talenten met de bijzonderheden daarvan. De verschillende zienswijzen hebben alle iets waars en zouden iets moois worden zoo een geestdriftige of helder denkende die hier tot de zijne gemaakt had.

Het is bekend dat iemant des ochtends eene wijsgeerige bladzijde kan schrijven of een gedicht dichten en des namiddags een staatkundige partij leiden, maar het is niet bekend, dat de beste wijsgeerige bladzijden ter plaatse eener staatkundige vergadering zijn geschreven.

De bladzijde is beter nu hij haar heeft geschreven, alleen in een kamer zijnde, en ware nog beter geworden, zoo hij den vorigen namiddag niet een vergadering had bijgewoond.

De man van de daad is niet gelukkig, hij kent het verschijnsel geluk niet, en houdt zijn opgewektheid en voldoeningen voor geluk. Met de fijnste staat- en oorlogskundige vermogens is hij arbeidend, maar als hij tot zich zelf inkeert om zijn leven te proeven, verlaat hij in dien tijd zijn eigenlijk leven en is dus dan niet man van de daad.

Zooals in dit opzicht de staatsman zich tot den wijsgeer verhoudt, staat bij den wijsgeer zelf de bezigheid van het opschrijven zijner gedachten tot zijn werkeloos mijmerend leven.

Op dit plan overgebracht, is het opschrijven het leven van de daad en het werkeloos mijmeren dat der gedachte.

Hij is ongelukkig zoo lang hij zijn gedachten niet opschrijft, maar wanneer hij ze is gaan opschrijven, bemerkt hij soms in fijne oogenblikken, dat hij nu het beste van zijn leven heeft verloren.

Het beste was er dus, maar hij had het niet opgelet, hij bemerkte alleen dat het er was nu het er niet meer is.

Hij bemerkt eerst dat hij het leven leefde nu hij het niet meer leeft. Men kan dit dus ook omkeeren, en het werkeloos mijmerend leven het leven van de daad, dat van het opschrijven het leven der gedachte noemen.

Bij het opschrijven wordt het leven mij bewust, terwijl ik tevens bemerk dat het nu het leven niet meer is.

Het is opmerkelijk, dat de Kamerpresident eenigszins een dandy is. Daar-uit blijkt de neiging van het volk (immers hij is benoemd door de meerderheid der volks-vertegenwoordigers) voor het uiterlijk fraaye. Maar hij is niet een dandy door opzichtigheid en tegenstelling. Zijn dandyschap bestaat in een zoo hoog, als binnen het algemeen aangenome fatsoenlijke mogelijk is, opgevoerde keurigheid. In plaats van een hevig gekleurd verzet tegen het bestaande leven, is zijne kleeding er een stille viering van.

Mijn menschkundige waarnemingen van de soort waartoe behoort de opmerking. dat het uiterlijk voorkomen van den president in verband is met de algemeene volksneigingen, komen, ofschoon ik er de zekerheid van bespeur, dikwijls verkeerd uit.

Zoo zal er, na dezen, misschien een president gekozen worden, die bepaald vrij slordig in de kleêren is.

Dit bewijst echter niet, dat de eerste waarneming geen waarheid inhoudt. Bij de keuze van den tweeden president zijn andere beweegredenen in het spel geweest.

De eerste opmerking houdt waarheid in, maar niet algemeene of vóor alle andere geldende.

Het misverstand ontstaat door het onjuist plaatsen van zulk een waarneming in het geheel onzer opvatting.

Het schijnt, dat de geest van Lodewijk den Veertiende nimmer menschkundig wijsgeerig begrepen is geweest.

Men verklaart de monarchie naar de theologische, en men verklaart haar in 't algemeen naar de materia-

listisch-historische zienswijze. Niemant schijnt gezien te hebben dat om dezelfde redenen, waarom zeker grieksch beeld het edelste is, door een tijdperk voortgebracht, Lodewijk de Veertiende even-eens het edelste door een tijdperk voortgebrachte is, en de redelijkheid van den toestand, dat de monarchistische idee het krachtigst leefde in den tijd, dat een mensch die idee volkomen belichaamde en aldus haar waarheid bewees.

Lodewijk de Veertiende was een beeld, even als Zeus. Er is in zeker opzicht geen onderscheid tusschen een beeld en een mensch. Even-als de grieksche beeldhouwer de hoogste gedachte uit-drukte in een beeld, is op andere wijze Lodewijk de Veertiende door de menschheid voortgebracht als een de hoogste gedachte inhoudend en uit-drukkend beeld.

Het was dus geheel redelijk, dat de Franschen voor Lodewijk dezelfde vereering hadden als de Romeinen voor Jupiter.

Ik leef, vervuld van grootheid, iederen dag.

Ik ben niet verbaasd over het leven buiten mij, maar ik ben voortdurend verbaasd over mij zelf. En dan weêr niet over mij zelf, — want ik weet niet wat ik onder mij zelf zoû hebben te verstaan — maar over de geestelijke werkingen, die in mij gebeuren. Hierover ben ik verbaasd: dat ze in mij gebeuren, en dan versta ik onder »mij" datgene wat »ik" ben in de gewone oppervlakkige waarneming.

Dat dit geschiedt in mij, die hier ben in een bepaald huis, die hier handen zie, die de mijne zijn, en een tafelvlak vóór mij waarop ik nederkijk, geeft mij verbazing, angst en vreugde.

Ik heb niets geleerd en ik weet het hoogste.

Ik weet niet de feiten.

Ik weet niet de beschouwingswijzen.

Maar ik weet wat boven de feiten en de beschouwingswijzen is en wat het beste in alle bescbouwingswijzen en aan allen gemeen is.

Ik weet dus dat: ik weet wat het beste der beschouwingswijzen is zonder de beschouwingswijzen te kennen.

Dit weet ik door dat wanneer ik een beschouwingswijze leer kennen, ik zie, dat ik het beste er van reeds wist met een wetenschap waarvan ik dan te gelijk in haar zelf de alom-geldigheid bespeur.

Ik doe de vreeselijkste misdrijven, en ik ben onschuldig.

Ik twijfel wel eens aan mijn onschuld; maar door dat ik de geestesbeweging van den twijfel op haar beurt tot voorwerp mijner waarneming kan maken en die schatten, weet ik dat het oogenblik van twijfel aan mijn onschuld een gering, slecht en troebel oogenblik was naast het hooge, goede en klare van de zekerheid van de onschuld.

Dit noem ik wonderen, dit noem ik in het wonder zijn van aldus te leven, wijl het opheffen der moreele wetten voor het innerlijk besef een overeenkomstige en hoogere waarde moet hebben dan het opheffen der natuurwetten in het stoffelijk of zichtbaar leven.

Een der innigste eigenheden van mijn aard is, dat geen begrip of gewaarwording voor mij de waarheid van het woord »Ik" inhoudt als een eenheid vormend samenstel, onderscheiden van, en in tegenstelling tot, alles wat niet »Ik" is.

Ik ken lichaamsdeelen, zintuigwerkingen, gemoedsaandoeningen, gedachten; maar ik zie niet als geheel het afzonderlijk en van al het niet-Ik verschillend geheel, dat dezen zouden uitmaken.

[illegible]

[illegible] gesteld: het [illegible] gevonden [illegible] waarom ik mij [illegible] te behooren, tot het beste [illegible] te maken. [illegible] onmiddellijk [illegible] schikkend ge- [illegible] dat ik daar toe niet alleen, maar dat ik zelfs [illegible] het aanbrengen van de geringste verbetering in [illegible] volstrekt onvermogend ben.

Kon ik het geringste in het daadwerkelijk leven, — dan zou ik het grootste kunnen.

En ook is het maar iets gerings dat mij van het grootste scheidt. In plaats van onder-aan daadwerkelijk te beginnen, vertoef ik aanhoudend in het ledige, vlak naast den top, dien ik zoû bereiken indien ik onder-aan daadwerkelijk beginnen kon.

Ik heb in gedachte reeds bereikt meer dan ik mij als einddoel in het daadwerkelijke voorstel.

Mijn werkelijkheid is de gedachte, maar de bedoeling van grootheid in het daadwerkelijke moet in mij blijven bestaan, wijl die het beeld is, waarin zich mijn verlangen naar het hoogste punt omzet.

Mijn bereiken van het hoogste in de gedachte is mijn besef van alvermogen aangaande het daadwerkelijke.

Mijn bedoeling van grootheid in het daadwerkelijke moet blijven bestaan zonder dat ik weet dat deze wat mij aangaat slechts het beeld is, waarin zich mijn verlangen naar het hoogste punt in de gedachte omzet, want indien ik wist dat deze slechts een denk-beeld is van iets anders, dat de werkelijkheid is, zoû ik dit beeld niet kunnen handhaven, waardoor mijn gedachte, wier aard is iets anders dan zich zelf in te houden, zonder inhoud zoû worden, dat is dus: niet meer zoû bestaan.

Ik kan niet het besef van al-vermogen hebben, te gelijk wetende, dat wel het besef, maar niet het al-vermogen er is, want ik kan niet iets beseffen dat er niet is.

Zoodra ik dus zoû weten dat het al-vermogen er niet is, verviel het besef van al-vermogen.

De aard van het leven, dat zich hier wedergeeft, veroorzaakt, dat deze wedergeving in zekeren zin noch tot de kunst noch tot de wijsbegeerte kan gerekend

worden, want de wijze waarop in dit leven de gedachte zich verhoudt tot de daadwerkelijkheid komt over een met de verhouding tusschen een wijsgeerig en een kunst-geschrift.

Binnen het plan der letterkunde, is het wijsgeerig geschrift zoo veel als de gedachte en het kunst-geschrift de daad.

BIJ HET GRAF VAN NAPOLEON.

BIJ HET GRAF VAN NAPOLEON.

De reden waarom men met niets beters dan met zich zelf bezig kan zijn, is dat men geen grooter en weemoediger ontdekking dan die van zich zelf kan doen.

Ik heb twee ont-dekkingen gedaan, die van mij zelf, en die van het opper-wezen in mij zelf.

Dit kan niet anders. Want waar elders dan in mij zelf zoû ik het opper-wezen kunnen vinden?

Ik kan het opper-wezen niet anders kennen dan voor zoo ver ik het zelf ben. Want wat ik ken kan niet anders zijn dan een zijnswijze van mij zelf.

Als ik mijn blik op-sla, zie ik daar iets buiten mij. Dit kan mij aangenaam zijn.

Maar als ik iets bemerk, waaruit blijkt, dat ik het ben die kijkt, veeleer dan dat daar iets is, dat bekeken wordt, — is dit een ont-dekking, die mij aandachtiger maakt.

En als ik eindelijk iets bemerk, waardoor ik den aard van mijn kijken naar wille-keur zoû kunnen wijzigen, en waardoor dus de aard van het bekekene door mij naar wille-keur gewijzigd kan worden, — kan ik alleen dáárvoor mijn grootsten aandacht hebben.

Ik heb mij zelf ont-dekt als een hoeveelheid lichaams- en geestes-werkingen, en het opper-wezen als iets daarboven, dat die gaande maken en richten kan.

Ik leef in den oppersten toestand van los te ver-

toeven boven het saâm te stellen leven, en daar ik dezen als zoodanig ken, kan ik dien niet verlaten om de samen-stelling te volbrengen.

Zij, die meenen, dat men met iets beters dan met zich zelf bezig kan zijn, weten niet wat het is zich zelf te zien. Zij weten niet dat het iets is als de oogen open gaan en de wereld zien, maar dat het meer is als de handen voor de oogen worden geslagen, die zich nu met duister vullen, om dat men hier iemant ziet, die men zelf is en die een wereld ziet.

Het zijn alleen zij, die zich zelf zien alsof dat een ander ware, die waarlijk zich zelf zien.

Alleen indien zij zich zelf zien alsof dat een ander ware, kunnen zij zich zelf goed zien; en zij zien slechts alleen naar zich zelf, om dat dit de eenige andere is, dien zij zóo goed, door en door, kunnen zien alsof zij het zelf waren.

Zij zijn dus niet zelfzuchtig, in den lageren zin van dat woord.

In mijn verwarring en ontzetting over mijn zelf-ontdekking, weet ik niet beter te doen dan dit ont-dekte met kostbare en opzichtige kleederen te omhangen.

Ik was een goede jongen, in een donker-grijzen ulster, met een zwart hoedje op, als een zedige nacht. Toen is dit gekomen en ben ik er uit gaan zien als de helle en bonte dageraad van een storm-ochtend.

Wij verlaten thands de Chambre des Députés en gaan langs den Quai d'Orsay naar de Esplanade des Invalides. Hier zijn de zilver-groene kleine golven van de Seine. De grijze kaden schijnen oud, de grijze gebouwen oud, hier en daar met goud bedaakt, en dunne spitsen, waarin zonneflitsen gloeyen, steken er uit op in de lucht.

Wanneer wij buiten zijn, beseffen wij telkens eerst recht goed, dat wij in Parijs zijn. De zonneschijn is op het water en kaden-muren boven het water worden grijsgoud. Het bewegelijke Seine-water brengt een bizonder iets in onze gedachte van te Parijs te zijn. Het is of de licht grijze wegen en de donkerder grijze gebouwen ons nog in twijfel lieten over de werkelijkheid, door hun onbewegelijkheid.

Maar wij zien uit, en zie, zie, in onze nabijheid, daar, met spitse zilverkleurige golfjes, — daar beweegt iets, daar stroomt het, het water van de Seine.

Nu is er geen twijfel meer. Ik hoor in gedachte het aandruischen van de breede golven van den vloed aan het wijde strand van de zee.

Dit hier zijn waarlijk de vreemde groene golfjes van de Seine.

Wij zijn hier in het land, dat het laatst volstrekte grootheid zag, in Lodewijk den Veertiende, en dat het laatst grootheid begreep, in Napoleon.

Laten wij hier droomerig gaan, laat alles ons hier heilig zijn, gevoelen wij ons bezoek een droom, ons gegeven om ons onze eigen levenswaarheid voor te stellen.

De bochtige groene Seine met de grijze kade-muren, schijnt iets zeer ouds in dit tintelende felle daglicht. Als het doorschijnend dak van een blauwen grot rondt zich de licht-blauwe lucht over het stadsgezicht. Daarin zien wij nu opgerezen, met goud om het hoofd, den Dôme des Invalides.

Hier ligt Napoleon begraven. Dit is een groot graf. Dit is een graf, dat men binnen gaat, en waarin men tijden rond kan dwalen. Dit is een graf, zoo als er alleen een ontstaat wanneer een geheel volk zijn grootsten man begraaft.

Dit graf is zóó groot, zoo hoog, zoo wit en zoo stil, het licht schijnt er van zóó hoog, dat men het aan

deze plechtigheid herkent als het graf, dat men verwachtte.

Alles bijna, is anders dan men het verwachtte. Alles in de bereikte stad onzer verlangens zal kleiner en anders lijken, alleen wat zeer dicht-bij ons eigen wezen is wordt herkend als over-een-komend met ons stille vermoeden.

Als een slapend kind midden op een zeer groot bed in den donkeren nacht, ligt in de ontzachlijke sarcophaag uitgestrekt de kleine keizersgestalte. In een witte diepte, midden tusschen de rondom op groote afstanden opgebouwde hooge witte tempelmuren staat, voor altijd, dof glansend en onbewegelijk, de edele steenen lijk-kist.

Het portret van Lodewijk den Veertiende te Versailles en het graf van Napoleon den Eerste te Parijs zijn de twee dingen, waarin de geheele geschiedenis van het land sinds de middeneeuwen zich samentrekt. Er is geen oogenblik te dralen met het besluit, dat deze de twee beste menschen van Frankrijk in de laatste eeuwen zijn geweest.

Ik wil ook zijn zoo als Napoleon om te worden zoo als Lodewijk den Veertiende, maar ik kan niet doen zoo als Napoleon om dat ik zoo als Lodewijk de Veertiende reeds ben.

Ofschoon ik een vrij vulgaire onbeduidende hollandsche vreemdeling te Parijs ben, en niet een zeventiende-eeuwsche fransche koning, zeg ik, dat ik zoo als Lodewijk de Veertiende ben, om dat ik reken dat het meest wezenlijke van Lodewijk den Veertiende zijn besef van het Leven was en ik het er voor houd dat mijn besef van het Leven daar-aan gelijk is.

Neem eens aan, dat dit besef spelen met een denkbeeld is, — wat zoû men zich beters verbeelden kun-

nen?; maar het is niet een denk-beeld als tegengestelde van een werkelijkheid, om dat dit denk-beeld mij inniger werkelijkheid is dan de werkelijkheid, die er tegenover zoû zijn.

Daar waar ik de gelijkheid tusschen den franschen koning en mij besef, is een innerlijker, waarder plaats in mij dan daar waar ik de oppervlakkige ongelijkheid zeer wel waarneem.

De fransche koning bestaat uit deelen. Tot die deelen behooren zijn hersens en zijn hart. Ik houd het er voor dat er wat die deelen betreft over-een-komst tusschen hem en mij is.

Ik zoû kunnen meenen, dat dit ijdelheid of hoogmoed is en kunnen waar maken dat ijdelheid en hoogmoed goede dingen zijn; maar ik meen, dat dit niet ijdelheid of hoogmoed is en dat ijdelheid of hoogmoed slechte dingen zijn.

Ik doe niet anders dan de Waarheid bestudeeren. Mijn uitwendig leven is de plastische toepassing van de Waarheid, die ik innerlijk gevonden heb. Mijn leven schijnt mij het wanhopige leven van iemant, die alles zoû kunnen, als hij zijn neigingen maar meester was, en die niets kan, nu hij dat niet is. Maar bij een zeker indenken lijkt het of ik dáárom niet kan handelen op de wijze waarbij men moet wat ik noem »zijn neigingen meester zijn," om dat ik bestemd ben niet aldus maar door indenken mijn doel te bereiken.

Indien ik door indenken waar kan maken, wat ik zoû wenschen dat waar ware, behoef ik mij niet te vermoeyen met naar meesterschap over mijn neigingen te streven.

Wat zou ik mij moeite geven om koning te worden indien het mij mogelijk is te beseffen, dat ik reeds koning ben.

Ik zeg tot mijn vriend niets ijdels of hoogmoedigs,

om dat ik alleen door gratie in betrekking tot hem moet zijn.

Een koning moet vol van gratie zijn. Iets dat niet vereering is kan hem niet bereiken in zijn wezenlijkheid. Alle spot of minachting slaat terug op dengene, van wien die uitgaat, dien men dan op andere wijze even meer nog dan eerst genegen is uit deernis met zijn gebrek aan gratie.

— O mijn vriend, het is de stad, waarnaar wij verlangden, waar wij hier zoo schoorvoetend loopen. Laat niet toe dat de geringe kijk op de dingen ons bevange. Laat alles ons grootheid en verheffing zijn. Wij zijn bij den dooden Keizer geweest. Hebt gij in de ontzachlijke ruimte de plechtigheid gezien van het stille licht, dat verwijlt boven de baar? Gevoelt gij, dat er een grootheid is, die niet is te beschertsen of te betwisten, wijl zij onbereikbaar is voor scherts of twist?

De wereld was een doos met speelgoed voor dezen man. En wie hem beöordeelt is als een opgewonden houten soldaat, die parmantig loopt door de menschenwereld.

Hoe wilt gij mensch-vermogens en dier uitwerkingen schatten, die grooter zijn dan de omvattings-wijdte van uw begrip?

Laat ons nu gaan paard-rijden, hoorend in ons zelf geestdriftig uitgesproken de woorden Jena, Austerlitz, Wagram, Magenta, — al die overwinningsnamen. Laat onze gedachte steeds iets aangrijpen, dat ons in geestdrift brengen kan.

Laten wij, die zoo zijn, ons er in verheugen menschen te zijn die aan onophoudelijke geest-drift even zeer behoefte hebben als aan voedsel.

Het is goed, dat ons gedachtenruim zich aanstonds vult met wanhoop en neêrslachtigheid ten zij wij ons

verheffen of verheven zijn. Wij behooren te huis op de hoogvlakten van den geest. Laten wij ons vol maken met hoop. Indien wij het willen, zullen wij ook eens onze eigen overwinningen-lijst kunnen toonen.

Hoe begrijpen wij Napoleon? Als iemant, die het geest inhoudende beeld, dat hij zelf was, op een bepaalde plaats en in een bepaalde verhouding tot het overige wilde stellen in het samenstel van beelden met innerlijke en uiterlijke eigenschappen, dat de menschenwereld is. Ons zelf te kunnen doen bewegen zóo, dat met geleidelijke zekerheid de gekozen hoogste plaats bereikt wordt, is zoo buiten-gewoon groot, wijl het een oneindige juistheid bewijst in het gezicht op ons zelf en op de wereld.

Er is toe noodig een mate van zelf-bewustzijn, maar een ontzachlijk groote mate.

Hoe maak ik van een onbekenden armen vreemdeling de keizer van een wereld-deel?

Hier is toe noodig een nimmer onderbroken ideaal handelen, dat is: een handelen naar de idee, en niet naar de neiging.

Er is deze over-een-komst tusschen den heros en den heilige, dat beiden zekere handelingen houden voor de beste handelingen, die op een tijdstip te doen zijn, in tegenstelling tot minder goede handelingen, en dat zij zich deze beste handelingen op dat tijdstip laten doen.

De gedachte van den heilige plaatst zich (bezit van te voren in kiem het later door oefening versterkt vermogen van zich aldus te plaatsen) buiten de bewegingen van zijn lichaam of wezen (armen, beenen, oogen, stem, verbeeldings-voorstellingen, gedachten) en kiest de te doene bewegingen, welke hij om een bepaalde reden voor goed houdt, en doet deze. Hij heeft voort-durend zoo sterk het besef van hoe hij doen moet, dat dit besef vergeleken kan worden bij

een helder lichte schijf, waarvoor zich het minste verkeerde levensonderdeel als een zwarte stip of zwarte kronkeling vertoont.

Zóó bevindt zich ook de gedachte van den heros tegenover zijn eigen leven. In tegen-stelling tot de menschen, die een ander soort leven leven, weten de heros en de heilige, beiden, wat zij doen, in de hoogste mate.

Om een andere reden dan de heilige acht de heros zekere levensbewegingen goed en andere slecht. De heros ziet ook het minste begin van iets verkeerds als 't ware zwart stippen in zijn helder besef. Hij ziet zich zelf aanhoudend door-en-door en hij ziet de wereld door en door. Dit veroorlooft hem zich en de wereld zóó te vereenigen als hij bedoelt.

Hij is de meester van alles in zich zelf en daardoor de meester van de wereld.

Om zijn doel te bereiken zal hij door de wereld voor groot gehouden moeten worden, en de wereld zal moedigheid een der deelen van het groote in een mensch achten. Nu zal hij in een voorkomend geval moedig zijn, omdat het niet-moedige, de angst, bestaat uit een aandoening, die door verbeeldingsvoorstellingen en gedachten wordt gaande gemaakt en onderhouden.

De heros nu, meester van alles in zich zelf, heeft het vermogen de verbeeldings-voorstellingen en gedachten, die de aandoening angst, veroorzaken, niet tot zijn geest toe te laten, zoo dat hij, door afwezigheid van angst, van zelf moedig is.

Hier sluiten de heros en de wereld reeds samen aan want zoo de heros voor zijn doel noodig heeft, voor groot, en dus moedig, te worden gehouden — zoo heeft de wereld gelijk met den aldus moedige voor groot te houden en is alleen rechtvaardig door hem zijn doel te laten bereiken.

Moed door afwezigheid van angst bij een in hooge

mate zelf-bewust mensch is beter dan angst trotseerende moed, wijl bij zoo een mensch de afwezigheid van angst alleen een meerdere werking, nu of in het verleden, in het bewuste of in het onbewuste, bewijst, van het vermogen, dat in het andere geval uit het trotseeren van den angst blijkt.

Het leven van den heros bestaat uit een ononderbroken reeks tijdstippen, zoo als er één in het leven van velen is geweest, die daardoor als groot zijn erkend. De ontleding dier beroemde handelingen toont, dat de bedrijvers daarvan op dat hoogste tijdstip van hun leven zich verhieven boven hun eigen aandoeningen en daardoor iets voor anderen ondoenlijks deden.

De heros handelt van zelf, zonder strijd, — want hoe zou zijn leven uit een ononderbroken reeks verheven handelingen kunnen bestaan, indien elke daarvan door afmattenden aarzelings-strijd werd voorafgegaan — om dat de zelf-overwinning de eigenlijke verrichting zijner natuur zelve is.

Tot het samenstel van den heros behoort, dat hij altijd en altijd onmiddelijk weet wat hij doen moet, dit doet, en dit altijd in aanraking en met wederwerking van de wereld.

Om het samenstel, dat hij zelf is, goed te kunnen zien en regelen, zondert de heilige zich af van de wereld. De indrukken, die hij van de wereld in bonte wanorde ontvangt, beletten hem het indenken in zich zelf, dat noodig is om zich te zien en te regelen.

De heros daarentegen heeft een zoodanig vermogen van zelf-terughouding, dat, ten opzichte van zijn innerlijke rust, de wereld hem is als een woestijn. Hij kent de veelvuldige en moeilijk te ontwarren natuurwetten van het menschenleven en van de menschensamenleving zoo van zelf, als de heilige de wetten der woestijn-steenen kent. En even-min als den heilige de groote steen verontrust, waarlangs hij schrijdt, hebben

duizenden naar hem gerichte menschenaangezichten en tientallen met wie hij denken en spreken moet, invloed op de rust van den heros.

Ik wil niet zeggen, dat dit kern-vermogen van den heros beter is dan dat van den heilige, alleen, dat het anders van aard, of van werking, is.

Het een-tonige van het leven, dat den heilige omgeeft, bevordert de ont-wikkeling van zijn geestes-leven.

Maar al is hij ook geheel alleen, toch komt hij in aanraking met bewegende of van elkaâr verschillende dingen. En nu is er alleen een wat dit aangaat grootere mate van geestkracht toe noodig, om het onderscheid tusschen déze bewegende of van elkaâr verschillende dingen en die, met welke de heros in aanraking komt, gering te doen zijn.

Voor hem, die het zoo zien kan, is in het meest samengestelde staatkundige spinsel wat het onzichtbare verstandelijke betreft; en in het bewegen en geluiden geven van kleurige en hartstochtelijke legers, wat het uitwendig zichtbare betreft, een zelfde eenvoud en eentonigheid, als in het gedrag van den hond en in de witte muur en de bruine waterkan van den kluizenaar.

Dit ten opzichte van de geestes-rustigheid of onaandoenbaarheid door het leven, van heros en heilige.

De heros verschilt verder van den heilige, ten eerste door dat er van hem uit gewerkt wordt in dat, dat hem niet aandoet; ten tweede door dat hij zelf het is, dien hij daarmeê doet werken.

De heilige verkrijgt steeds grootere geestes-rustigheid of doet met zijne geestes-rustigheid iets anders, dit laten wij dáár; maar de heros is, van zijne onaandoenbaarheid uit: bezig met de wereld als met een schaakspel, en tevens: is hij van dat schaakspel zelf een figuur.

Terwijl wij stapvoets te paard gaan door de Avenue des Champs-Elysées, denk ik aan Napoleon. Mijn paard is wit, zijn kop en lijf gaan in maatgang, en het is of ik langzaam gevaren word door de lucht. Om mij heen is het vreemd stil. Om mij heen is een groote ruimte, die ik hoog overzie. Zacht en een weinig glansend hangen zijne manen in heel kleine haargolfjes af. Nu en dan spitst hij de ooren naar voren en met een strak en lenig verwikken weêr op-zij. Ik hoor zijn fijne en stellige treden in het doffe stof. Dan is het weêr lang stil in de lichtruimte, waar de groene boomen staan en op een afstand de paardenspannen rennen. Dan hoor ik op-eens, vlak bij mij, de luchtige vegen van zijn kleine staart over zijn deinende heupen.

Ik zoû ééns willen voeren het leven van de daad, eens een klein eind daarin voor-uit komen, en dan zeggen misschien: ik ken dit uit ervaring en ik wil het niet. Maar ik kan het niet, ik kan niets. Wat ik verlang is de voort-durende aanwezigheid van een wezens-toestand, waarvan ik nu een enkele maal het bestaan slechts begrijp.

De heros handelt zonder na- of voor-gedachte. Daarin is zijn kracht. Zoo als een on-bewust mensch zonder na-gedachte met het algemeene leven medeleeft, leeft de heros in een toestand van uiterste bewustheid, die over-een-komst met onbewustheid heeft, zonder na-gedachte dwars door het algemeene leven heen. Zijn leven past in de bestand-deelen der wereld, die bij een contact van dezen aard van zelf wijken, dit doorlaten en zich mèt dit weêr samensluiten tot een nieuw geheel.

Mijn levens-kern bestaat in de sóórt van mijn besef van eigen grootheid. (Mijn besef van eigen grootheid is niet anders dan de eigen kennis van het groote,

want men kan alleen waarlijk kennen wat men ondervindt, en men ondervindt alleen wat in ons zelf is, terwijl ons zelf op die diepte, waar men besef van grootheid ontmoet, niet anders is dan het algemeene dat zich, door onze oppervlakkiger bizonderheden heen, daar onder, in ons spiegelt, zoo als de luchthemel in een menschen-oog. Ik heb dus alleen kennis van grootheid op het oogenblik dat ik mij zelf voor groot houd, en ik kan mij alleen grootheid denken voor zoo ver dit mijn eigen grootheid is.)

Ik houd het er voor, dat ik het groote in mij heb. Dit beteekent niets, want vele krankzinnigen en vele kleine opgewondenen meenen het zelfde.

Ik meen zeker te weten, dat mijn besef van eigen grootheid verschilt van dat der krankzinnigen en kleine opgewondenen.

Het is niet de zekerheid, maar de aard van de zekerheid, waarmeê ik dát weet, die mijn levenskern is.

De aard dezer zekerheid is onuitsprekelijk, om dat die aard zelve verdwijnt zoodra ik begin haar in woorden om te zetten, daar ik onmiddellijk zie, welk geestesdeel die woorden inhouden en op dat oogenblik zelf noodzakelijk mijn aandacht het besef dezer zekerheid kwijt raakt.

Door de overweging gedurende het samenvoegen of zekere woorden-samenvoeging mijn besef uit-drukt, word ik afgeleid van het doorvoelen van dat besef, dat van nature bij de minste afleiding verdwijnt.

Om te doen zooals de heros, moet men niet alleen voortdurend telkens iets doen, maar in de eerste plaats voortdurend telkens van-zelf weten wát te doen. De levens-volgorde van den heros ligt van te voren als een gewoonte voor hem gereed.

Het mooye witte paard onder mij, met zijn volle

en zuivere oogen in den edel ingehouden kop, gaat, wiegend mijne grootheidsmijmeringen.

Ik stel mij niet zoo-zeer iets stoffelijk waarneembaars voor, maar wat ik begeer is het frisch den geest prikkelende van telkens te weten: hier mijn neiging, daar mijn wil, gemakkelijk doe ik naar mijn wil.

Ik denk mij dat als een luchtige geeseling, als felle waterspattingen bij het baden in de groote zee.

Zoû ik genoegen hebben van de legers, die als figuren van een willekeurig bewogen zee door mijn bestuur over de heuvelige vlakte rijzen en dalen tot aan den horizon, van de regimenten die met de vaandels, de trommen en fluiten een uur lang mij voorbij defileeren, met de aangezichten star van geest-drift alle naar mij gericht? Ach, niet zoo zeer, maar als een uitvinder in zijn afgelegen werkplaats, zal ik genoegen hebben in de binnenkamer van mijn hoofd over de lichtende en eenige bewegingen, — zien wat ik moet, doen wat ik zie — waarmeê de overwinningen dáar eigenlijk worden bevochten.

Het ongeloofelijke is, dat ik een mensch ben van de waarachtige groote soort. Ik weet niet of ik het ben. Door niets heb ik het mij bewezen, zoo, dat ik het met de zelfde soort weten weet als dat dit een wit paard is. Maar het ongeloofelijke is, dat ik het waarachtiger geloof dan iets anders, wat het ook wezen moge. Ik heb uit mij zelf ont-dekt het bestaan en de natuur van het al-vermogen en der verhevenheid boven het kwaad. Voor mijn gevoel ken ik daardoor zekerder mijn grootte dan indien ik een moeilijken veldslag gewonnen of een uitvinding had gedaan.

Ik houd mij niet bezig uitsluitend met dit groote om iemant anders te doen gelooven aan wat ik »mijn grootheid" noem, maar om dat dit begrip het voorkomen is dat de Waarheid ten opzichte van mij heeft

aangenomen. Ik geef mijn innigst leven geheel bloot, ik geef mijne geheel naakte gedachte, zoo veel ik kan. Ik geef iets van dieper waarheid dan indien ik in alle bizonderheden mijn lichamelijk leven beschreef.

Dit is de heroïeke waarheid. Even als het leven van den heros den waarschijnlijken gang van het algemeene leven verbreekt zoo als een uit de vlakte oprijzende en stand houdende berg het landschap wijzigt, verbreekt en overtreft de heroïeke gedachte de lagere zienswijzen.

Ik heb een tijd gedraafd in den wapperenden wind. De slanke pooten van mijn paard gaan sneller, terwijl zijn lichaam, hoewel mij opstuwend, toch vrij onbewegelijk blijft. Ik heb niet gezien waar ik ben heen gegaan; met een lichte buiging heb ik, zonder dat zij het bemerkten, de aanzienlijkste vrouwen gegroet, die ik tegen kwam. Maar ik ga liever stap-voets, gemakkelijk zeer recht zittend en kalm kijkend te midden van al wat mij voorbij gaat.

Het dandyschap is de eenig mogelijke verwerkelijking van het wijsgeerig verlangen naar eenheid tusschen gedachte en daad. Het beteekent, dat hier de opperste is, die dit door geen daden wordt, om dat in het zijnde als zoodanig de mogelijkheid van al hetgeen het zoû kunnen worden begrepen en daardoor verwerkelijkt is.

De gedachte aan de daad van uit de gedachte, het gevoelen der onvolledigheid in de gedachte alleen, geschiedt op een hoogere plaats dan de verrichtingen der gelaten mannen der gedachte. Daarom is de dandy, die, door die uiterlijk te beteekenen tot bestand-deel van het daadleven maakt de gedachte dat hij ís, die hij zoû wíllen zijn, wíjl in de gedachte de mogelijkheid of de begeerte de eenig bestaanbare feitelijkheid is,

de opperste eenheid-vormer en overtreft de mannen der gedachte en de mannen van de daad door het levend geheel hunner vereenigde eigenlijkheden te verbeelden in een tot deel van de daadwereld verzichtbaard gedachte-spel.

Nu keeren wij terug, mijn paardje. Weldra zal het donker zijn. Weldra zal ik uw witheid minder duidelijk zien. Weldra zult gij wit loopen door het zwarte bosch, dragend een nauwelijks onderscheidbaren duisteren ruiter. Het lichte ròze en de fijne haarplanten bij uw levensdriftig zich spannende neusgaten, waardoor de warme adem komt, zal ik niet meer zien en langs de bleekwitte berken zult gij voort-draven in het donker.

Wat is er verhevener dan mijn geestes-houding. Ik sta geheel alleen tegenover de wereld. Ik ben omgeven door mannen van de daad, die mij niet kunnen kennen, en door mannen van de gedachte, die mij niet kunnen kennen, om dat ik een samen-stelling hunner typen vertoon, die zij van nature niet kennen kunnen, en door dandys, die mij niet kunnen kennen, om dat van nature niets hun vreemder is dan de idee, die de ziel hunner verschijning is.

Ten gevolge van de oneenigheid tusschen daad en gedachte is de dandy ontstaan, die ze vereenigt, maar dit alleen op het plan der gedachte, en die hij zelf alleen denken kan.

Met deze zekerheid van de hoogste eenheid te zijn — die ik naar de schatting van een man der gedachte in den hier betrokken zin (philosooph) zoowel als naar de schatting van een man van de daad in den hier betrokken zin (kunstenaar) onvolkomen uitdruk om dat ik niet een man van de gedachte in den algemeenen zin (philosooph en kunstenaar) kan en wil zijn, zoo dat in mijn geschrift de zelfde verhouding tusschen denkingen

en uiterlijke levingen zal zijn als in het leven — sta ik tegenover de wereld, woedend om dat mijn eenheid in zoo ver toch onvolledig is als zij alleen op het plan der gedachte kan bestaan en dus door de daadwereld niet kan worden erkend, woedend om dat het onmogelijke niet mogelijk is.

Mijn eenig redelijke neiging jegens de wereld is de haat, om dat afwezigheid van haat reeds een begin is van genegenheid, die naar vereenzelviging voert, en mijn waarheid zich immers in de volstrekte afgescheidenheid bevindt.

Mijn leven drukt smartelijk en woedend de onmogelijkheid der alzijdige eenheid uit.

Mijn wilszwakte is niet wezenlijkst een eigenschap van een bepaald menschen-karakter maar de wijze waarop zich een diepere waarheid in den vorm van eigenschap van een menschen-karakter vertoont.

Ik laat na wat ik wil doen om dat in mijn onbewustheid geweten wordt, dat met het doen het eigenlijke leven, dat in het willen is, ophoudt.

Mijne mislukking is terug te brengen tot wat voorvalt als ik liever dan vestingbouw te bestudeeren een dronkemanspartij in een gering vertrek meêmaak; en dat is: als hoofdzaak het inzicht in zich te hebben, dat het hoogste, waartoe de vestingbouw-studie voeren kan: het gevoel in mij van vreugde op een feest betreffende mijn overwinning op de vereenigde Europeesche legers, — overtroffen wordt door het gevoel in mij op de dronkemans-partij in het gering vertrek.

Het eigenlijk geschiedende: het gevoel van vreugde, is, in de eerste plaats, gelijk, door de mate van zekerheid waarin mij de identiteit bekend is tusschen mijn grootheid, die ik vier, en die welke mij daad-werkelijk proef-ondervindelijk bewezen zoû zijn door mijn over-

winning op de vereenigde Europeesche legers; en is, in de tweede plaats, die vreugde over de daad-werkelijkheid overtrèffend, om dat ik, van een inzicht boven de gelijkheid der vreugden uit, die gelijkheid overzie.

Hierdoor ben ik in strijd met de daad-werkelijke wereld, die een van de twee partijen is en niet boven zich zelf kan uitrijzen, om het geheel van het leven te overzien, waarvan zij de helft is.

Voor zoo ver ik met de daad-werkelijke wereld in aanraking kom, en daardoor er aan deelneem, is zij dus mijn vijand.

Voor zoo ver ik met de daad-werkelijke wereld meêleef, ben ik niet bewust of beschouwend, daar het vermogen der beschouwing of bewustheid niet te gelijk kan werken met het daad-werkelijke.

Dit daad-werkelijke bestaat uit neigingen en de uit-drukking daarvan; daarin meêdoende is mijn leven dan dus ook van neigingen en de uit-drukking daarvan.

Tegenover de vijandelijke neigingen van de wereld kan ik dus niet anders dan vijandelijke neigingen stellen.

SUPPLEMENT BIJ DE KRITIEK.

FRANS ERENS.

FRANS ERENS.

I.—

Van Frans Erens is bijna al de uitgegeven kunst 1) verzameld in een boekje, getiteld Dansen en Rhytmen, dat omstreeks 1893 verschenen is te Amsterdam bij W. Versluys en welks eerste omslagbladzijde een teekening van Isaäc Israëls vertoont.

Dat boekje bevat 26 schetsen. Zij zijn mooi gebleven in al dien tijd.

De eerste schets heet Nieuwmarkt. Dat is wel een van de beste.

Ik zal die uitschrijven om den lezer goed aan Erens' kunst te herinneren.

»De lampen walmen, de lampen branden. Geen"
»glas op de lampen, de lampen walmen.—"
»De oude jodin zit bij hare spullen."
»Daar liggen op den grond, in trommels en bakjes:"

1) Alles, behalve de beroemde »Conferentie", die in den Nieuwen Gids van 1 April 1890 verscheen, »Oorlog" in den N. Gids van 1 Oct. 1891, »Een dans" in een der eerste nummers van het weekblad De Kroniek, »Madrid" in den N. Gids van 1895, »Toledo" in het Tweem. Tijdschrift, 1895, »Sevilla" in Woord en Beeld van 1899, »Augustinus' Belijdenissen", de monumentale vertaling in 1903 verschenen te Amsterdam bij S. L. van Looy, en verder eenige critische opstellen in duitsche, fransche en nederlandsche periodieken.

»[illegible] kralen, messen, een porceleinen Maria-"
»[illegible] neergestrekt in de [illegible] kralen."
»De oude, magere jodin zit bij hare spullen."
»In haar versleten vuilbruine sjaal, zit ze.—"
»Bij hare spullen zit ze: woedend glimt haar bruin"
»gerimpeld gezicht in den rossigen schijn van de"
»lampen, die rookslingeren en platten en buigen hun"
»vlammen in den avondwind, in den schijn van de"
»blikken lampen, wier gouden vlammen rookstaarten"
»naar boven, zweepend het duister, zich verliezend in"
»de duisternis.—"
»Zij zit woedend bij hare spullen."
»In een kring er om heen, staan de menschen te"
»kijken en zwijgen: zij staan dicht naast elkander,"
»mannen en vrouwen, meisjes en jongens, die turen"
»en zwijgen.—"
»»Wat heb ik een stille klanten," zingt ze."
»»Geen centen!" "
»»Wat heb ik een stille klanten, ze hebben geen"
»centen!"
»En de menschen lachen en zwijgen, hun gezichten"
»beschenen door de lampen, die walmen."
»»Wat heb ik een stille klanten." "
»»Hebbe julli geen centen?" "
»Zij staat op; naar boven gaat haar gezicht in glim-"
»mende woede, zij rijst hoog en lang uit hare spullen"
»en om haar heen hangen de vuile lompen, kwaad-"
»aardig flikkeren hare oogen, kleine oogjes als slangen-"
»oogjes in diepe spelonken."
»De monden der omstaanders verlengen zich in een"
»stillen lach en van gezicht tot gezicht gaat de glim-"
»lach in de rondte, terwijl de lampen goud-branden"
»in het zwarte donker."

In bijna al het werk van Frans Erens is een lyrische toon.

Het is waar deze met een vaste waarneming der werkelijkheid samenkomt, dat het beste ontstaat.

Het is door dezen toon, dat de schetsen prozagedichten zijn bij uitnemendheid.

De geheele samenstelling van een tafereel, ~~zoo als het aangehaalde~~, ook zoo als die uiterlijk en door ieder op te merken zich voordoet, vertoont een manier, waardoor Frans Erens een geheel afzonderlijke plaats inneemt te midden der artiesten, die kunnen gerekend worden met hem tot één groep te behooren.

»De lampen walmen, de lampen branden. Geen glas op de lampen, de lampen walmen".... Deze wijze van herhaling geeft onmiddellijk den lyrischen toon te kennen, een vooraf aanwezige lyriek-bedoeling om zoo te zeggen, waardoor langs een geheel anderen weg de kunst wordt bereikt dan in díe kunst, waar de »lyriek" alleen ontstaat als 't ware door de sóort der náuwkeurigheid in het af-beelden der werkelijkheid.

Indien gij zegt: »De lampen walmen, de lampen..." en z. v., werkt gij met klank-uitdrukking, en wel in het breede, met breed bewegende klank-uitdrukking.

Het is niet door op de voorstelling van het walmen en branden der lampen ín te gaan en door de kleine, onnaspeurbare, geluids-verbindingen tusschen de door de ont-leding te voorschijn komende onder-deelen, dat hier het geheel der klank-uitdrukking ontstaat. Maar het is door de gevariëerde en melodische herhaling der oppervlakkig reeds waarneembare hoofdzaak, dat de impressie wordt gegeven.

Na lezing van de schets, zie ik in gedachte de jodin daar zitten, als een mooye voorstelling, met een zekeren gloed er in, die het stukje tot de kunst maakt, welke het is.

Deze uitkomst wordt alleen verkregen door het com-

»halssnoeren, kralen, messen, een porceleinen Maria-"
»beeldje neergestrekt in de tintelende kralen."

»De oude, magere jodin zit bij hare spullen."

»In haar versleten vuilbruine sjaal, zit ze.—"

»Bij hare spullen zit ze; woedend glimt haar bruin"
»gerimpeld gezicht in den rossigen schijn van de"
»lampen, die rookslingeren en platten en buigen hun"
»vlammen in den avondwind, in den schijn van de"
»blikken lampen, wier gouden vlammen rookstaarten"
»naar boven, zweepend het duister, zich verliezend in"
»de duisternis.—"

»Zij zit woedend bij hare spullen."

»In een kring er om heen, staan de menschen te"
»kijken en zwijgen; zij staan dicht naast elkander,"
»mannen en vrouwen, meisjes en jongens, die turen"
»en zwijgen.—"

»»Wat heb ik een stille klanten," zingt ze."

»»Geen centen!""

»»Wat heb ik een stille klanten, ze hebben geen"
»centen!"

»En de menschen lachen en zwijgen, hun gezichten"
»beschenen door de lampen, die walmen."

»»Wat heb ik een stille klanten.""

»»Hebbe julli geen centen?""

»Zij staat op; naar boven gaat haar gezicht in glim-"
»mende woede, zij rijst hoog en lang uit hare spullen"
»en om haar heen hangen de vuile lompen, kwaad-"
»aardig flikkeren hare oogen, kleine oogjes als slangen-"
»oogjes in diepe spelonken."

»De monden der omstaanders verlengen zich in een"
»stillen lach en van gezicht tot gezicht gaat de glim-"
»lach in de rondte, terwijl de lampen goud-branden"
»in het zwarte donker."

In bijna al het werk van Frans Erens is een lyrische toon.

Het is waar deze met een vaste waarneming der werkelijkheid samenkomt, dat het beste ontstaat.

Het is door dezen toon, dat de schetsen prozagedichten zijn bij uitnemendheid.

De geheele samenstelling van een tafereel, ~~zoo als het aangehaalde~~, ook zoo als die uiterlijk en door ieder op te merken zich voordoet, vertoont een manier, waardoor Frans Erens een geheel afzonderlijke plaats inneemt te midden der artiesten, die kunnen gerekend worden met hem tot één groep te behooren.

»De lampen walmen, de lampen branden. Geen glas op de lampen, de lampen walmen".... Deze wijze van herhaling geeft onmiddellijk den lyrischen toon te kennen, een vooraf aanwezige lyriek-bedoeling om zoo te zeggen, waardoor langs een geheel anderen weg de kunst wordt bereikt dan in díe kunst, waar de »lyriek" alleen ontstaat als 't ware door de sóort der náuwkeurigheid in het af-beelden der werkelijkheid.

Indien gij zegt: »De lampen walmen, de lampen..." en z. v., werkt gij met klank-uitdrukking, en wel in het breede, met breed bewegende klank-uitdrukking.

Het is niet door op de voorstelling van het walmen en branden der lampen ín te gaan en door de kleine, onnaspeurbare, geluids-verbindingen tusschen de door de ont-leding te voorschijn komende onder-deelen, dat hier het geheel der klank-uitdrukking ontstaat. Maar het is door de gevariëerde en melodische herhaling der oppervlakkig reeds waarneembare hoofdzaak, dat de impressie wordt gegeven.

Na lezing van de schets, zie ik in gedachte de jodin daar zitten, als een mooye voorstelling, met een zekeren gloed er in, die het stukje tot de kunst maakt, welke het is.

Deze uitkomst wordt alleen verkregen door het com-

positie-gevoel in den auteur, dat hem van zelf aangaf welke woorden, hoeveel malen, en op welke plaatsen, hij moest herhalen, om tot een goed geheel te geraken.

Wat is nu wel het sentiment in deze schets? — Ik zoû zeggen een mengeling van vreugde en angst te zamen tegenover het Leven.

Zoo ís het, zoo ís het! roept de schrijver, ja, maar roept hij zíngend. Zoo is het! De lampen walmen, de lampen branden. Het is somber en mooi, het is mooi en verschrikkelijk.

Wat weinig motieven, en die telkens wederkeeren: van de lampen en het vlammen en het walmen en het branden, en het zitten bij de spullen en de centen!

De mooiste plaats bereikt deze schets, waar, na al het rosse gevlam in donker, de oogen der jodin in de schets opkomen als

»kleine oogjes als slangenoogjes in diepe spelonken."

Dit meesterlijk haaltje vormt de diepe geestelijke verbinding in de schets door te gelijk treffend juist van dadelijke gezienheid te zijn èn toch, nu direct, het verschrikkelijke, het hel-sche aan te geven, waarvan het beeld met de rook-*staarten* in de eerste schets-helft reeds was begonnen, en dat de vlammen van het begin af aan, al-door, min of meer, opriepen.

Opmerkelijk voor de natuurkunde der kunst is dat de heer Erens hier effecten verkrijgt, die, hoe zeer ook daarvan verschillend, misschien nog het meest overeen-komst hebben met de door den heer Ary Prins in zijn Harold 1) en elders gegeven waarden, en dat

1) In den Bundel: EEN KONING. Amsterdam, 1897.

door een werkwijze, welke volstrekt tegen-over-gesteld is aan die van den heer Prins.

Bij den heer Prins ontstaat de kunst door de sterke en diepe bewust-making van het eene voorstellingsdeel na het andere, terwijl de heer Erens ziet wat hij ziet door over zijn onderwerp te gaan zingen om zoo te zeggen vóor hij iets diep ziet.

Dien ten gevolge is de door den heer Erens verkregen voorstelling iets oppervlakkigers als verbeeldings-voorstelling dan de voorstellingen van den heer Prins, maar bezit daarentegen het zingende of rhythmische in meerder mate.

Het opmerkelijke is echter, dat de heer Erens zijne, hoewel minder diepe toch als zoodanig fraaye en zuivere, voorstelling verkrijgt, *niet* door minder diepe maar toch gelijk-soortige bewust-making als de heer Prins, maar geheel zónder bewust-making in dezen zin.

Met andere woorden: de voorstelling, dat is: het *gezien wordende* met zijne hoedanigheden die het tot een goede of fraaye voorstelling maken, *ontstaat* hier *alleen* door de rhythmische compositie.

II.

Ook de volgende schets, Warmoesstraat, heeft zoo iets bizonders.

Eigenlijk is er, in veel van dit werk, héél zwak aanwezig iets héél poëtisch.

Beschouwt eens de negen alineaas van dit gedicht:

»Het draaiorgel speelt in wentelend geklaag. Uit"
»de koperen buizen in het lamlendig gedraai, stijgen"
»de schallende tonen langs de gevels der huizen, der"
»oude ivoorgestreepte huizen."
»De regen valt neêr in zachten drup."

»Het asphalt glimt in den stervenden dag."
»Boven het blinkend geharrewar der oude, gebeeld-"
»houwde gevels, in een grijzen strook staat de dag,"
»de stervende dag in de lucht."

. . . . . .

»In het luidende roepen van venters met karren valt"
»de motregen neêr, op de kleppen der petten der"
»venters, in het voetengeklets der rennende menschen."
»Vaal glimmen de glazen in den grijzenden dag,"
»die wegsmelt naar boven in de bleekende lucht."
»In vollen draf de broodkar rijdt; hoog op zit de"
»knecht, die laat draven de hit."
»In langzamen draf, met regelmatig geklets, de"
»hoefslag van 't paard voor 't rijtuig dat rolt."
»In ruischende zij, met breedschonkig gedribbel, gaan"
»de hoeren voorbij, wandelend voorzichtig onder de"
»schermen, die druipen, rouwzilver in den stervenden dag."

Het ontbreekt hier aan kracht van uitdrukking, maar de kenner ziet toch in deze schets schemeren een poëtische opwelling, een melancholie namelijk, van een soort, die alleen in de aller-fijnste Nederlandsche en Fransche dichtkunst der laatste twintig jaar nog wel een enkelen keer wordt aangetroffen (b.v. Gorter, *Aan Zee*, Henri de Règnier, *La Côte Verte)*.

Het is weêr door het op zekere wijze samen-stellen van hoofdzaken — in afwijking van de bekende verschillende naturalistische en impressionistische kunstwijzen of stijl-categoriën — dat Erens er in slaagt even hier de bedoelde sentiment-essence te doen dóor-tintelen, althands dóor-tinten.

De elementen der melancholie: het droeve leven om het jeugdig-blijde, dat er nauwelijks nog even door henen gaat, heen, zijn aanwezig: Na den »grijzenden dag, die wegsmelt naar boven in de bleekende lucht" volgt onmiddellijk het jeugdige en naïef gevormde:

»In vollen draf de broodkar rijdt; hoog op zit de"
»knecht, die laat draven de hit."

Maar dadelijk hierna komt het monotone, volwassen Leven weêr op met het rijtuig, dat rolt:

»In langzamen draf, met regelmatig geklets, de"
»hoefslag van 't paard voor 't rijtuig dat rolt."

En de droefheid herneemt ten slotte den boventoon, waar de »ruischende zij" der voorbijgaande vrouwen met den regen samenkomt.

Nog eens: dit zóó fijn bedoelde komt mij voor niet geheel verwerkelijkt te zijn. De stijl-vorm, waarin van den broodkar voorkomt, past ook niet in het overige. Maar welk een fijne Intelligentie moest het zijn, die zóo lang vóor de vereering der Primitieve schilders en de nieuwe fransche zoo-genaamde naïeve schilderwijze opkwam, de waarde van zulke stijl-vormen in-zag.

Deze stijl-vorm, intelligent gevonden en op zich zelf goed zijnde, is hier toch niet goed wijl die, met behoud van zijn dracht, zóo gewend had moeten worden, dat hij zich voegde in den algemeenen trant van het werkje.

Vonden wij in de eerste schets Vreugde en Angst, hier is het Weemoed, die ons wordt gegeven, in beide schetsen dus verschillende Bewegingen van het Gemoed tegenover het Leven.

Weemoed is ook het motief in de derde en in de vierde schets: Zeedijk en Amstelveld.

Het is alles: reikingen naar het heel hoog dichterlijke, niet tot vormen wordende uit-wasemingen van een allerfijnst-bewogen gemoed, als avond-geuren uit rozen in de zomer-schemering.

III.

»ZEEDIJK."

»Zij was een teêre, slanke meid."

»Op den Zéédijk ging ze wandelend voort."

»In het vierkantig gerok der breede meiden liep ze buigend zacht; in het stevig getrap der voortschommelende matrozen, ging ze, buigend zacht als waaiend riet."

Frans Erens is een aller-merkwaardigste, zeer belangrijke, natuur, wien het alleen aan uitingskracht faalt. Ieder-een ziet, dat de twee eerste dezer laatst aangehaalde regels een zekeren, in den tweeden reeds minder sterken, rhythmus hebben, die bij den derden volzin geheel verdwenen is.

Maar, hoewel dan op deze, eenigszins brokkelige, wijze, gaat *een diepere verbinding dan* déze »rhythmus," onafgebroken voort. De kunstenaar heeft geschreven »Zéédijk," hier mede te kennen gevend dat, hoewel het woord uitgesproken pleegt te worden met den klemtoon op de twéede lettergreep, hij wil spelen met hetgeen de klank »zee" aan *dichterlijk gevoel* bij den lezer opwekt.

Het denk-beeld der straat »Zeedìjk" krijgt voor het gevoelig gemoed een fijne en vage bekoring, wanneer men er op let, dat de zonder nagedachte dikwijls uitgesproken naam »Zeedìjk" eigenlijk Zéédijk beduidt, dit namelijk *in verband met* de voorstelling en met het gevoel, dat de dichter wil opwekken, aangaande het loopen van iets teêrs en slanks vlak bij iets onafzienbaar wijds en vol van de grootste gevaren.

De dichter heeft dus geschreven »Zéédijk" en ziet dan weêr de meid, nu: »buigend zacht." »Buigend zacht" ziet hij haar op den »Zéédijk." De gelijkenis, die alleen met den klank begonnen is, den klank in

het woord »zee," komt nu volledig op, hij ziet nu den oever in zijne gedachte en herhaalt »buigend zacht," en schrijft: »buigend zacht als waaiend riet."

De synthetische bedoeling is duidelijk: de dichter wil ons zijne gemoedsbeweging weêrgeven in een beeld of vergelijking, dat is te zeggen, niet door de werkelijkheid *met iets te vergelijken*, zoo dat men twee, van elkaâr afgescheiden, voorstellingen ziet, maar hij tracht de vergelijkings-voorstelling zóo met de werkelijkheids-voorstelling te vereenigen, dat men de vergelijkings-voorstelling *in* de werkelijkheids-voorstelling zelve ziet.

Hij wil ons de teêre slanke meid in het verschrikkelijke danshuis doen zien zóo, dat wij die *zien* als iets bloemig wits, fel bewogen in iets vreeselijk stormend en brandend nachtelijks, *zien*, wel te verstaan, precies zóó, met díen graad van waarlijkheid of waarachtigheid, als de realistische beschrijving ons het danshuis zelf zoû doen zien.

Indien ik u verhaal: Daar liep een teêr, blank meisje. Zij was gelijk een lelie,... en zoo voort, begrijpt gij, dat ik U niet het meisje en de lelie als identiek wil doen beseffen.

En díe identiteit is het nu juist, welke Frans Erens bij zijn interessante pogingen zocht.

Dit is schijnbaar slechts een klein artistiek verschil. Maar in waarheid bevindt er zich een afgrond van wijsgeerig verschil onder. Dit kleine artistieke verschil is niets meer of minder dan drager der stelling, dat er niet een zintuiglijk waarneembare objectieve werkelijkheid bestaat, maar dat er alleen bestaat een subject, Geest of Ziel, voor wie de werkelijkheid anders wordt naar gelang zij zelve telkens anders is, wijl die werkelijkheid niet anders is dan de verzichtbaring van de eigen gesteldheden of bewegingen dier Ziel.

Ten eerste nu, heeft deze stelling zich in de kunst nog op andere wijze vertoond dan in de kunst-soort van Erens. Ten tweede, is het niet de bedoeling te zeggen, dat elk streven naar déze identiteit elken »vergelijkings"-vorm zoû overtreffen, evenmin als alle niet-realisme alle realisme zoû overtreffen of omgekeerd. Maar wel is de bedoeling te zeggen, dat Erens, te midden zijner Nederlandsche tijdgenooten, de eenige vertegenwoordiger was van het streven om deze wijsgeerige stelling door dit kunstbegrip in verbeeldingsvoorstellingen om te zetten. —

Het opmerkelijke is dat het de Ziele- of Gemoedsbewogenheid is, *waardoor* de werkelijkheid in de schets, — en natuurlijk onmerkbaar — *van aard verandert*, en dat de verééniging van werkelijkheids-voorkomen en fantasie-voorstelling bestreefd wordt door niet het beeld van de lelie te noemen, maar door de *gedachte aan* de lelie, door aanwending der naderende woorden van »buigend zacht", »waayend riet", »leliewit", de schets te doen doorspelen.

De schets wordt van het begin naar het einde steeds luider en voller, de korte taalstooten hijgen als 't ware van het gedans en gestamp, en het einde is:

»In het flets gelach, in het dijgewieg, in het slape-"
»rige geil-gelach der blinkende gezichten."
»In het goudgestof, in den lampenschijn, in het viool-"
»gespeel vloog bleek en licht, in guirlandenzwaai het"
»lichte wicht."

Hoe merkwaardig is deze volzin-wending, hoe sterk de werking der korte volzin-deelen na elkaâr: de eerste volzin, waar maar staat: in dat, in dat, was het, zonder vermelding in den zelfden volzin van wát daarin was. En dadelijk daarna de tweede volzin, beginnend: »In het goudgestof, in den lampenschijn. . . ."

Men komt fel in aanraking met het voorgestelde terwijl men den weemoed en de klacht hoort drijven in de klanken zelf, die meêwerken om ons zoo zeer het voorgestelde te doen bijwonen.

IV.

Ook in de schets Amstelveld is iets prachtigs onvoldragen neêrgelegen. De aangevingen daarin zijn eenvoudig verbázend zoo delikaat. Ik, door routine, door een oude letterkundige rat te zijn, zie wat die heerlijke Erens wíl, en dat het er níet stáát zóó als zoû moeten om dicht-werk te zijn, en dat het om te huilen is.

Deze schets is weêr heel anders. Ik schrijf de eerste helft af.

»Met plassen ligt het Amstelveld; 't schijnt dat je"
»er door henen kijkt, door den grond, als door een"
»versleten stuk tapijt."

»De plassen spiegelen 't gouden licht der stijgende"
»zon, stijgend achter de huizenrij van de Prinsengracht."

* * *

»Zie daar gaat een lange meid. Haar schaduw dooft"
»de plassen in het gaan. Zij loopt vóór: de schaduw"
»volgt: dat weet ze niet."

»Voor de scholen is het nu de tijd, daar komt het"
»meisje met den fermen stap. Onder de japon van"
»wit katoen werpt zij zware beenen ruw vooruit. Haar"
»blinkend haar in vollen zwaai hangt op den rug in"
»bruine pracht, in vuurgeglim in vlamgekrul en zijig"
»zacht... terwijl" de borst opspringt in den kloeken"

»stap. Zij gaat naar school. De boeken houdt ze in"
»de hand. 't Is nu nog een reine meid."
»Haar wangen rood en wit zijn vol van jeugd en"
»de groote oogen schitteren hel als de plassen van"
»het Amstelveld."

Feitelijk zijn dit niet anders dan eerste aanteekeningen, die tot een kunstwerkje zouden kúnnen leiden; maar het belang-rijke is, dat er uit blijkt, dat de geest van den kunstenaar een kunstwerkje voorziet, vóor zich ziet, bijna onvergelijkelijk fijn van aard. Het belangrijke is, dat juist dít hem trof, dat hij juist déze aanteekeningen maakte, die wel tot niets, maar onmogelijk tot iets ordinairs, of zeer bekends, kunnen voeren.

Kunst behoeft niet uit eens of meermalen omgewerkte aanteekeningen te worden gemaakt. Er is altijd, en er wordt ook nu nog, kunst gemaakt, die zoo maar, zonder voorbereiding, zonder éénige omwerking, in ééns in haar voltooiden vorm wordt opgeschreven. Andere kunst, daarentegen, is de uitkomst van veelvuldige omwerking. Men kan niet van een dezer twee vooraf en in 't algemeen zeggen, dat zij beter is dan de andere. Het hangt alles af van de verhoudingen en hoedanigheden in het gegeven kunstwerk zelf.

Voor zeer goede kunst zal altijd het verschijnsel, dat men wel »inspiratie" noemt, aanwezig moeten zijn; maar bij den een zal de »inspiratie" áanstonds bij het schrijven tegenwoordig en daarbij van een aard zijn, dat zij als 't ware alle meer technische vermogens door haar werking in beweging brengt en mede doet werken; bij een ander zal zij, — de »inspiratie" zelve — werkelijk eerst bij de laatste omwerking zich voordoen.

Er is wel zwaar bewerkte kunst, waarin de inspiratie ontbreekt, maar er bestaat ook zeer bewerkte kunst, waar feitelijk bij de laatste bewerking de inspiratie

pas zich aan is komen geven. De kunst is het voortbrengsel eener verrichting van den menschengeest welke uit bestanddeelen of samen-stellende werkingen ontstaat, die nu eens op déze dan op gene wijze samenkomen, dán plotseling en volledig, dán langzaamaan en onvolledig, of omgekeerd, zonder dat de vaste wetten daarvan, die er toch zijn, ons geheel bekend zijn.

Het mooiste ware wel, zoo wij in de kunst-wetenschap ver genoeg gevorderd waren, om ten allen tijde onzen geest zóo te stellen dat die aan de inspiratie zóó nabij kwam, dat deze nagenoeg gedwóngen werd neder te dalen.

Maar meestal zullen wij dán, wanneer wij in de hier bedoelde, op ont-leding berustende, wetenschap, vorderingen hebben gemaakt, de van zelf opwellende bedrijvigheid, die voor kunst-voortbrenging noodig is, juist missen, en zal eerst later het in den ont-ledingstijd door ons verkregene gedijen, na dat het lang verzonken en onzichtbaar is geweest, nu plotseling, op voor ons verborgen blijvende wijze, te voorschijn bloeyend, in de lang verlangde rezultaten.

De volzinnen der laatste aangehaalde stukjes van Frans Erens doen blijken, dat hij een zeldzame kunst, in toestand van opvatting of begrip, in zich had.

Wie was er in Nederland die, in den ontstaanstijd dezer stukjes, er aan dacht, aldus samengetrokken ~~tot~~ tot enkele hoofdzaken van het aspect, alleen het essentiëele te noteeren van een indruk, alleen dát van het uiterlijke te geven, dat dáarom het voornaamste is, wijl dit alleen de voorstelling is van wat *het gemoed* heeft getroffen!

Het is duidelijk, dat de enkele volzinnetjes, waarin de kunstbedoeling te bespeuren is, hier samenstaan met zinnen, die zelfs niet een áanteekening voor kunst

genoemd kunnen worden en die dus minder zijn dan het minst geslaagde impressionisme.

Om dat de wèl kunst-bedoeling inhoudende volzinnen hier met die geheel niets-zeggende samen zijn tot geheeltjes van volzinnen-bouw, èn omdat de wèl kunst-bedoeling inhoudende volzinnen die kunst toch ook maar in geringen graad realizeeren, dáárom ís het niet: kunst; maar de blijkende bedoeling is even fijn als, zoo niet fijner dan, het fijnste impressionisme.

De volzinnen:

»Voor de scholen is het nu de tijd, daar komt het"
»meisje met den fermen stap. Onder de japon van"
»wit katoen werpt zij zware beenen ruw vooruit..."

zijn niets, wijl zij *wél* zonder de impressionistische gebrokene-gevoeligheid zijn maar *niet* nu ook een meer essentie-bevattend en hoofdzaak-inhoudend kunstdeel geven.

Maar op déze volzinnen, volgen zonder onderbreking die, aan welke de kunst-bedoeling te merken is. De schrijver is ontroerd, daar hij hier aan de kunst is, die hij wil. Hier zal hij, die niet een in kleine onderdeelen de voorstellingen afbeeldenden schrijf-stijl wil maar alleen met enkele halen de hoofdzaak, waarin dát uiterlijk wordt gegeven, dat het zinnebeeld is van des kunstenaars *gemoeds*-gedachte betreffende zijn onderwerp, — hier zal hij zijn hoogen toeleg kenbaar maken. De schrijver is ontroerd, daardoor verandert de volzin bij hem eensklaps van aard, en wordt van nuchter onbeduidend in eens te gelijk lyriesch en samengedrongen, zoo dat er een bijna heraldische figuur ontstaat,:

»Haar blinkend haar in vollen zwaai hangt op den'